

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՀՐԱՉԻԿ ՅԱՐՄԱՆՈՅԱՆ

ՄԱՐԴՈՒՄ ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԱՄՐԱԳՐՈՒՄԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 2

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՈՌՈՇ ԱՐԲՈՂԱՆՈՅԱՆ

ԻՐԱՎԱՔԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ՓԱՍՏԱԿԱՆ ՍԽԱԼԻ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ
ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽԵՆԳԻՐՆԵՐ 6

ՀԱՅԿ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՏՈՒԺՈՂԻ ՀԵՏ ՀԱՇՏՎԵԼՈՒ ԴԵՊՔՈՒՄ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԱԶԱՏԵԼՈՒ
ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
(ՀԱՍԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ) 10

ԱՐԱ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՑ
ԱԶԱՏԵԼՈՒ ՀԻՍՔԵՐԻ ԵՎ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԻ ԴԵՐԸ
ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ 21

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԷՊՈՒՐԳ ԱՎԱԳՅԱՆ

ՄԱՐԴՈՒՄ ԵՎ ԶԱՎԱՔԱՅՈՒՄ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ՈՒ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ
ՈՒ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՅԱԿԱՐԳԵՐԸ,
ՓՈՒԵԳՈՐԾԱԿՅՈՒԹՅԱՆ ՈՒՂՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՁԵՎԵՐԸ 27

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԵՎՈՐԳ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ ԵՎ ՌՈՍՆԱԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔԸ 36

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՆԱԶԵԼԻ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

ՀՀ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԶԱՎԱՔԱՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ 44

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԿԱՐԵՆ ԶԱՐԻԿՅԱՆ

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՍԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՓՈԽՕԳՆՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԷՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 48

ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԱՇԽԵՆ ՍՈՂՈՍՈՆՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎԱՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԻՐԱՅՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՅԵՐ 56

ՔԱՂԱՔԱՑԻՍԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԱԶԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԷՆՈՒԹՅԱՆ
ԵՎ ՆՊԱՏԱԿԱՅԻՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԽՆԳԻՐՆԵՐԸ
ՔԱՂԱՔԱՑԻՍԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 62

КРИМИНОЛОГИЯ

АРМЕН ТУМАНЯН

ЗАКОНОМЕРНОСТИ ПРЕСТУПНОСТИ В АРМЕНИИ
В КОНЦЕ XX-ГО, НАЧАЛЕ XXI-ГО ВЕКОВ 66

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՌՔԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄ 74

RESUME 84

Սահմանադրական իրավունք

Հրաչիկ ՅԱՐՄԱԼՈՅԱՆ

**ԳՄՀԸ (GIZ) «Հարավային Կովկասում իրավական
և դատական բարեփոխումների համար խորհրդատվություն»
ծրագրի փորձագետ Հայաստանում**

ՄԱՐԴՈՒ ԱՐԺԱՆԱԴԱՏՎՈՒԹՅԱՆ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԱՄՐԱԳՐՈՒՄԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

2005²⁷թվականի նոյեմբերի 27-ի Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում արժանապատվության սահմանադրական կարգավորումը լիովին նոր որակ ստացավ Սահմանադրության փոփոխված տարբերակում: Մինչ 2005թ. փոփոխությունները Սահմանադրության գործող տարբերակում արժանապատվության մասին խոսվում էր միայն երկու հոդվածներում, մասնավորապես՝ 19-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ մարդուն չի կարելի ենթարկել խոշտանգումների, դաժան կամ նրա արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի, պատժի, իսկ 48-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է պահպանել Սահմանադրությունը և օրենքները, հարգել այլոց իրավունքները, ազատությունները և արժանապատվությունը: 2005թ. փոփոխություններից հետո Սահմանադրությունը նախատեսում է 4 հոդված, որտեղ այս կամ այն կերպ անդրադարձ է կատարվում արժանապատվության հասկացությանը: Սահմանադրության նախկին տարբերակի վերոնշյալ 19-րդ և 48-րդ հոդվածների բովանդակությունն իր արտացոլումն է գտել Սահմանադրության փոփոխված տարբերակի 17-րդ և 47-րդ հոդվածներում:

Մարդու իրավունքների սահմանադրական կարգավորմանը բացարձակապես նոր որակ հաղորդեցին Սահմանադրության 3-րդ և 14-րդ հոդվածները: Սահմանադրական կարգավորման խորհրդային ժամանակաշրջանին հատուկ պոզիտիվիստական մոտեցմանը փոխարինեց ու սահմանադրական կարգավորման հիմքում ընկավ իրավունքի գերակայության սկզբունքը: Այլ կերպ ասած՝ ոչ թե գործում է «պետական իշխանության կողմից մարդու իրավունքների սահմանափակման», այլ «պետական իշխանության՝ մարդու իրավունքներով սահմանափակված լինելու» տրամաբանությունը: Նախ՝ 3-րդ հոդվածը հստակ սահմանեց, որ մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են: Այս հոդվածի ամրագրումը ՀՀ Սահմանադրությունում պետք է դիտարկել որպես Հայաստանի Հանրապետությունում սահմանադրական իրավունքի բնականոն զարգացման տրամաբանական հետևանք, որը, ի դեպ, մի քիչ ուշացած կերպով վրա հասավ:

Եթե դիտարկենք արժանապատվության՝ որպես իրավական կատեգորիայի, միջազգային-իրավական կշիռը, ապա ինքնին հասկանալի կլինի, թե ինչու է վերը շարադրված դատո-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ 2012 11 (160)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

դուք յունում միտք արտահայտվում, որ 2005թ-ին արժանապատվության սահմանադրաիրավական կարգավորումն առավել համընդգրկուն դարձնելն ուշացած է, մասնավորապես՝ դեռևս 1948թ. ընդունված ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրն իր նախաբանում սահմանում է. «... Մարդկային ընտանիքի բոլոր անդամներին ներհատուկ *արժանապատվությունը* և հավասար ու անօտարելի իրավունքները ազատության, արդարության ու աշխարհի խաղաղության *հիմքն են*»¹: Ավելին, հռչակագրի 1-ին հոդվածը սահմանում է, որ բոլոր մարդիկ ծնվում են ազատ ու հավասար՝ իրենց արժանապատվությամբ և իրավունքներով: Հենց ինքը՝ ՄԱԿ-ի կանոնադրությունը, որը ՄԱԿ-ի հիմնադիր կարևորագույն փաստաթուղթն է և միաժամանակ միջազգային պայմանագիր, առանձնահատուկ կարևորություն է տալիս մարդու արժանապատվությանը՝ իր նախաբանում փաստելով հավատարմությունը մարդու հիմնական իրավունքների, նրա *արժանապատվության* հանդեպ²: Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրում ամրագրված է, որ մարդու *արժանապատվության* ու հավասար և անօտարելի իրավունքների ճանաչումն ազատության, արդարության և համընդհանուր խաղաղության հիմքն է, որ այդ իրավունքները բխում են մարդկային անհատին բնորոշ արժանապատվությունից³:

Ինչպես տեսնում ենք, միջազգային կարևորագույն փաստաթղթերն առանձնահատուկ մոտեցում են ցուցաբերում «մարդու արժանապատվություն» հասկացության նկատմամբ՝ այն դիտարկելով մարդու անքակտելի իրավունքների կոնտեքստում ու միաժամանակ այն առանձին ամրագրելով:

Մյուս կողմից, եթե դիտարկենք առանձին երկրների Սահմանադրություններ, ապա շատ երկրների Սահմանադրություններում կնկատենք արժանապատվության իրավական կատեգորիայի որդեգրումը սահմանադրական մակարդակում՝ դրան առանցքային նշանակություն հաղորդելով մարդու իրավունքների հայեցակարգում: Ամենավառ օրինակներից է Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության Սահմանադրությունը, որը կոչվում է Հիմնական օրենք: Ընդունվելով 1949թ-ին՝ Գերմանիայի Հիմնական օրենքն արձանագրեց եվրոպական սահմանադրական իրավունքի նոր որակ: Հիմնական օրենքում սահմանադրորեն ամրագրվեց մարդու բնական իրավունքների ճանաչումը որպես բարձրագույն արժեք, և այդ իրավունքները համարվեցին անմիջականորեն գործող իրավունքներ⁴: Հիմնական օրենքի 1-ին հոդվածը սահմանեց, որ մարդու *արժանապատվությունն անձեռնմխելի է*, և որ այն հարգելն ու պաշտպանելը պետական իշխանության պարտականությունն է: Նույն հոդվածի 2-րդ կետով սահմանվեց, որ գերմանական ժողովուրդն ընդունում է մարդու անձեռնմխելի ու անօտարելի իրավունքները՝ որպես ամեն մի մարդկային հանրության, խաղաղության և աշխարհում արդարության հիմք: Գերմանիայի երկրամասերից Բավարիայի Սահմանադրությունը մասնավորեցնում է, որ մարդկային արժանապատվությունը պետք է հարգվի ինչպես օրենսդրությունում, այնպես էլ կառավարման և դատական իշխանության իրականացման ժամանակ⁵: Նմանօրինակ մոտեցում է արտացոլված նաև Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրության 2-րդ, 18-րդ և 21-րդ, Իսպանիայի 10-րդ, Չեխիայի 1-3-

Սահմանադրական իրավունք

րդ, Վրաստանի 7-րդ, Ուկրաինայի 8-րդ, Լեհաստանի 30-րդ, Ռումինիայի 1-ին, Սլովենիայի 15-րդ, Պորտուգալիայի 1-ին և 18-րդ հոդվածներում:

Ակնհայտ է, որ ինչպես միջազգային փաստաթղթերը, այնպես էլ առանձին պետությունների Սահմանադրություններն արժանապատվության սահմանադրական կատեգորիայի վրա են կառուցում մարդ-պետություն փոխհարաբերության և այդ փոխհարաբերությունում մարդու իրավունքների, դրանց բովանդակության, ծավալի, սահմանների և պաշտպանության հայեցակարգը: Այսպիսով՝ նման մոտեցում որդեգրեց նաև Հայաստանի Սահմանադրությունը 2005թ. փոփոխություններից հետո, որը, զարգացնելով 3-րդ հոդվածի տրամաբանությունը, մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների գլխում՝ 14-րդ հոդվածում ամրագրեց, որ մարդու արժանապատվությունը՝ որպես նրա իրավունքների և ազատությունների անքակտելի հիմք, հարգվում և պաշտպանվում է պետության կողմից: Եթե դիտարկենք Սահմանադրությունը համակարգային կառուցվածքի տեսանկյունից, կնկատենք, որ մարդու կյանքի իրավունքն ամրագրող հոդվածը (15-րդ) հաջորդում է արժանապատվությունը ամրագրող հոդվածին: Առաջին հայացքից կարող է թվալ, որ թույլ է տրվել համակարգային սխալ, բայց իրականում այդպես չէ: Արժանապատվությունը հարգելու իրավունքն առկա է ինչպես այն ժամանակ, երբ մարդը դեռևս ծնված չէ, այլ գտնվում է սաղմնային վիճակում, այնպես էլ այն ժամանակ, երբ մարդն արդեն մահացած է: Այլ կերպ ասած՝ կարծում ենք, ճիշտ է Սահմանադրության նախագիծը մշակողների ընտրությունը մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունք-

ների և ազատությունների գլխի հենց սկզբում արժանապատվության վերաբերյալ հոդվածի ամրագրումը: Դա բխում է նաև Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի տրամաբանությունից:

Դժվար, նույնիսկ անհնար կլինի տալ արժանապատվության իրավագիտական բնորոշումը, բայց միանշանակ է, որ արժանապատվություն և մարդ կատեգորիաներն անխզելիորեն կապված են միմյանց, ընդ որում, արժանապատվությունը կենդանի էակներից հատուկ է միայն մարդուն: Արժանապատվության առկայությունը կախվածության մեջ չի դրվում անձի սոցիալական, ազգային պատկանելությունից, կրոնական դավանանքից, սեռից, ռասայից և այլն: «Ազատ ժողովուրդը, եթե նույնիսկ գործ ունի հանցագործի հետ, պետք է հարգի նրա մարդկային արժանապատվությունը»:⁶ Այլ կերպ ասած՝ երբ խոսքը գնում է արժանապատվության մասին, ապա պետք է դիտարկել մարդուն: Ընդ որում, արժանապատվությունը բնությունից մարդուն շնորհած անհատական հատկանիշ է, և այն չի իրացվում խմբային ձևով: Օրինակ, եթե ազատության իրավունքը կարող է իրացվել նաև խմբերի կողմից (խաղաղ հավաքների, միավորումների ազատության իրավունք), ապա արժանապատվությունը հատուկ է անհատին:

Այն փաստը, որ անհնար է տալ արժանապատվության պոզիտիվ-իրավական բնորոշումը, դժվարացնում է դրա իրացումը:

Ընդհանուր, միգուցե, կարելի է արժանապատվությունը բնորոշել որպես մարդու ինքնավար ապրելու բնական վիճակ: Մարդու արժանապատվությունը ժամանակի և տարածության մեջ նրա ազատ ինքնորոշման պոտենցիալ (բնական) ունակության մեջ

Սահմանադրական իրավունք

է, այլ կերպ՝ նրա իրավասությունների հիմքն է, որը նախաիրավական բնույթ ունի:⁷ Ընդ որում, եթե նայենք ՀՀ Սահմանադրության, մասնավորապես՝ 43-րդ և 44-րդ հոդվածների տեսանկյունից, ապա ստացվում է, որ մարդու արժանապատվությունը չի կարող սահմանափակվել նույնիսկ օրենսդրական մակարդակով, մինչդեռ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ մարդու և քաղաքացու՝ 23-25-րդ, 27-րդ, 28-30-րդ, 30.1-րդ հոդվածներով, 32-րդ հոդվածի երրորդ մասով ամրագրված հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով, եթե դա անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում պետական անվտանգության, հասարակական կարգի պահպանման, հանցագործությունների կանխման, հանրության առողջության ու բարոյա-

կանության, այլոց սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների, պատվի և բարի համբավի պաշտպանության համար:

Ըստ ՀՀ Սահմանադրության՝ մարդու արժանապատվությունը մարդու սուբյեկտիվ իրավունք է, բայց նաև միաժամանակ սահմանադրական պատվիրան, որն ուղղված է պետական իշխանությանը՝ ձեռնարկելու բոլոր միջոցները պաշտպանելու անձի արժանապատվությունը բոլոր ոտնձգություններից: Պետության կողմից մարդու արժանապատվությունը հարգելու և պաշտպանելու սահմանադրական պատվիրանը ենթադրում է նաև պետության պոզիտիվ պարտավորությունն ապահովել տվյալ սոցիալական միջավայրում մարդուն արժանավայել նվազագույն նյութական կենսապայմաններ:

1. ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր, 1948թ.:

2. ՄԱԿ-ի կանոնադրություն, 1945թ.:

3. ՄԱԿ-ի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր, 1966թ.:

4. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ,

Երևան, 2010թ., էջ 69:

5. Բավարիայի երկրամասի Սահմանադրություն, 1946թ-ի դեկտեմբերի 2:

6. **Kühne** Die Reichsverfassung der Paulskirche, 1998, p. 348 with references.

7. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ, Երևան, 2010թ., էջ 166:

ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ՓԱՍՏԱԿԱՆ ՍԽԱԼԻ ՇԵՏ ԿԱՊՎԱԾ

ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐ

Սխալը¹ անձի կողմից կատարված արարքի և դրա հետևանքների իրավաբանական հատկանիշների կամ փաստական հանգամանք-

ների ոչ ճիշտ գնահատումն է: Սխալի դեպքում քրեական պատասխանատվության հարցը քրեական օրենքով կարգավորված չէ, այն ներառված է քրեական իրավունքի տեսության մեջ, որտեղ առկա է սխալի երկու տեսակ՝ իրավաբանական և փաստական:

Իրավաբանական սխալը (error juris) անձի ոչ ճիշտ պատկերացումն է իր արարքի պատժելիության և դրա իրավաբանական հետևանքների վերաբերյալ: Այս տարատեսակը երբեմն անվանում են արարքի հակաիրավականության սխալ²: Իրավաբանական սխալը չի ազդում պատժի և պատասխանատվության հարցի լուծման վրա: Այն լինում է՝ 1. կարծեցյալ հանցագործություն, 2. անձը կարծում է, թե արարքը հանցագործություն չէ, մինչդեռ իրականում այն հանցագործություն է, 3. անձը սխալ պատկերացում ունի իր արարքի որակման, դրա համար նախատեսված պատժատեսակի և պատժի չափերի վերաբերյալ:

Նշենք նաև, որ իրավաբանական սխալի դեպքում անձի քրեական պատասխանատվության հարցը լուծվում է ոչ թե անձի սուբյեկտիվ պատկերացումների, այլ կատարված արարքին օրենքի կողմից տրված օբյեկտիվ գնահատականների հիման վրա՝ «Օրենքի չիմացությունը չի ազատում պատասխանատվությունից» սկզբունքով³:

Փաստական սխալը (error facti) անձի ոչ ճիշտ պատկերացումն է իր արարքի այն փաստական հանգամանքների վերաբերյալ, որոնք հանցակազմի հատկանիշներ են հանդիսանում: Փաստական սխալի տեսակներն են՝ 1. սխալը օբյեկտի մեջ, 2. սխալը պատճառական կապի զարգացման հարցում⁴, 3. միջոցների ընտրության մեջ սխալը, 5. սխալը ծանրացնող հանգամանքների առկայության մեջ⁵: Փաստական սխալի համար որպես ընդհանուր կանոն՝ նշենք, որ պատասխանատվությունը պետք է որոշել մեղքին համապատասխան, այսինքն՝ ելնելով նրանից, թե հացանք կատարելու պահին ինչ էր ընգրկված անձի գիտակցության մեջ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքում իրավաբանական և փաստական սխալին նվիրված նորմեր չկան, այս հարցը կարգավորված է քրեական իրավունքի տեսության կողմից:

Այժմ փորձենք անդրադառնալ այն հարցին, թե ինչպես է որոշվում իրավաբանական և փաստական սխալի հար-

ցը այլ պետություններում:

Գերմանիայում, օրինակ՝ քրեական օրենսգրքում առկա են նորմեր՝ նվիրված թե՛ փաստական, թե՛ իրավաբանական սխալին: Փաստական սխալն առկա է, երբ հանցավոր արարքի կատարման ժամանակ սուբյեկտը տեղյակ չէ հանցակազմին վերաբերող հանգամանքի մասին: Այդ դեպքում ենթադրվում է, որ նա գործում է առանց դիտավորության: Մեկ այլ դեպքում, երբ հանցավորը կարծում է, որ իրականացնում է քրեական օրենսգրքի առավել մեղմ հոդվածով նախատեսված հանցանք, նա պետք է պատասխանատվության ենթարկվի իր գիտակցության մեջ ընդգրկված այդ մեղմ հոդվածով:

Իրավաբանական սխալն առկա է այն ժամանակ, երբ հանցանք կատարող անձը չի գիտակցում իր կողմից հակաիրավական վարքագիծ դրսևորելը: Եթե անձը չէր կարող խուսափել այդ սխալից, ապա նա պատասխանատվության չի ենթարկվի, քանի որ բացակայում է մեղքը: Իսկ եթե կարող էր խուսափել այդ սխալից անհրաժեշտ շրջահայացության դրսևորման դեպքում, ապա նա ենթարկվում է քրեական պատասխանատվության, սակայն պատիժը կարող է մեղմացվել⁶:

Շվեյցարիայում փաստական սխալը կարող է ազդել բացառապես արարքի որակման վրա: Եթե անձը հանցանքի կատարման ժամանակ սխալ է պատկերացնում գործի հանգամանքները, ապա դատարանն անձին դատապարտում է հանցանքի կատարման համար՝ գործի հանգամանքները մեկնաբանելով սխալի հետևանքով հանցավորի դրսևորած ընկալմանը, դիտավորության ուղղվածությանը համապատասխան⁷:

Իրավաբանական սխալը արարքի

հանցավորությունը լիովին չի բացառում, սակայն հաշվի է առնվում պատիժ նշանակելիս: Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքում ամրագրված է նորմ, որի համաձայն՝ եթե հանցավոր վարքագիծ դրսևորած անձը բավարար հիմքեր ուներ ենթադրելու, որ գործում է իրավաչափորեն, ապա դատավորն իր հայեցողությամբ կարող է մեղմացնել պատիժը կամ անձին ազատել պատժից: Այսինքն՝ իրավաբանական սխալը անձին չի ազատում քրեական պատասխանատվությունից:

Ֆրանսիայում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմք է հանդիսանում միայն իրավաբանական սխալը: Փաստական սխալին վերաբերող հարցերն օրենսդրական կարգավորում չեն ստացել: Ֆրանսիայի քրեական օրենսգրքով սահմանված է, որ քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ անձը, ով կարող է ապացուցել, որ իրավունքի առումով իր ունեցած սխալի (որից նա չէր կարող խուսափել) արդյունքում կարծել է, որ իր վարքագիծն օրենքին չի հակասում: Ֆրանսիայի քրեական օրենսգրքի հեղինակների կարծիքով անձը կարող է նման սխալ թույլ տալ միայն, եթե մինչ արարքի կատարումը նրան իշխանության վարչական մարմնի կողմից սխալ տեղեկատվություն է տրամադրվել, և եթե արարքի հանցավորությունը սահմանող նորմատիվ ակտը չի հրապարակվել:

Ընդ որում, իրավաբանական սխալ գործած անձը ինքը պետք է ներկայացնի ապացույցներ, որոնք կվկայեն իր բարեխիղճ մոլորության առկայության մասին:

Անգլիայում փաստական և իրավաբանական սխալների հարցերը կարգավորվում են դատական նախադեպերի հիման վրա: Փաստական սխալն անձին ազատում է քրեական պատաս-

Քրեական իրավունք

խանաատվությունից հետևյալ երեք դեպքերում՝

1. սխալը չեզոքացնում է հանցակազմի առկայության համար պահանջվող մեղավոր հոգեկան վիճակը.

2. սխալը պետք է ունենա բանական հիմքեր, այսինքն՝ լինի այնպիսին, որը հնարավոր է, որ թույլ տար ցանկացած այլ բանական անձ.

3. սխալը պետք է վերաբերի միայն փաստական հանգամանքներին, քանի որ իրավաբանական սխալն անձին քրեական պատասխանատվությունից չի ազատում, նույնիսկ եթե անձն ապացուցի, որ նման կերպ վարվելու խորհուրդն իրեն տրվել է իրավաբանի կողմից:

Քուղարիայում՝ փաստական սխալի հետ կապված նորմի անալոգիան ներառված է քրեական օրենսգրքում, որի համաձայն՝ փաստական հանգամանքների չինացությունը, որոնք ներառվում են հանցագործության մեջ, բացառում է տվյալ հանցանքի դիտավորությունը: Նույնը կիրառելի է նաև անզգուշությամբ կատարված հանցանքների դեպքում՝ միայն, երբ ինքնին, փաստական հանգամանքների չինացությունը չի կազմում անզգուշություն:

Լեհաստանում սխալն այլ կերպ անվանվում է «մոլորություն»: Լեհաստանում փաստական և իրավաբանական սխալները կարող են հիմք հանդիսանալ անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու կամ պատիժը մեղմացնելու համար: Լեհաստանի քրեական օրենսդրության մեջ տեղ գտած ձևակերպման համաձայն՝ արգելված դիտավորյալ արարք չի կատարում նա, ով արարքի կատարման ժամանակ մոլորություն ունի հանցակազմի հատկանիշներ հանդիսացող հանգամանքների վերաբերյալ⁸: Եթե

անձը, գտնվելով բարեխիղճ մոլորության մեջ, կարծում է, որ կատարում է առավել մեղմ պատժվող հանցանք, ապա նա պետք է պատասխանատվության ենթարկվի իր ընկալմամբ ընդգրկված հանցանքի (այսինքն՝ մեղմ պատժվողի) կատարման համար: Միաժամանակ օրենսդիրը նշում է, որ քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ նա, ով, հիմնավորված կերպով բարեխիղճ մոլորության մեջ գտնվելով, կարծել է, որ իր կատարածը հակաօրինական արարք չէ: Եթե մոլորությունը բարեխիղճ չէ, ապա հանցավորը ենթակա է քրեական պատասխանատվության, սակայն նրա նկատմամբ իրականացվում է պատժի մեղմացում:

Իսպանիայի օրենսդրությամբ հանրորեն վտանգավոր արարքի կատարումն անհաղթահարելի փաստական կամ իրավաբանական սխալի պարագայում քրեական պատասխանատվություն չի առաջացնում: Եթե փաստական սխալը հաղթահարելի էր, ապա անձը պատասխանատվության է ենթարկվում անզգուշությամբ կատարված հանցանքի համար: Հաղթահարելի իրավաբանական սխալը պատիժը մեղմացնող հանգամանք է:

ԱՄՆ-ում ևս կարգավորում է ստացել իրավաբանական և փաստական սխալի հարցը: Որպես կանոն, սխալի ազդեցությամբ հանցանք կատարած անձը քրեական պատասխանատվությունից չի ազատվում, բացառությամբ հետևյալ դեպքերի՝

1. փաստական սխալի դեպքում, եթե սխալը չեզոքացնում է հանցակազմի առկայության համար պահանջվող մեղավոր հոգեկան վիճակը, կամ եթե օրենքն ուղղակիորեն սահմանում է, որ կոնկրետ փաստական սխալն անձին ազատում է քրեական պատասխանատվությունից.

2. իրավաբանական սխալի դեպ-

քում, եթե այն հիմնված է օրենքի կամ ենթաօրենսդրական ակտի, վարչական հրամանի, դատարանի որոշման, օրենքի կամ իրավունքի պաշտոնական մեկնաբանության վրա:

Հիմք ընդունելով վերոնշյալը՝ կարծում ենք, որ անհրաժեշտ և հիմնավոր կլինի իրավաբանական և փաստական սխալների հետ կապված դրույթները տեսական դաշտից տեղափոխել օրենսդրական դաշտ, որպեսզի այդ հարցերն օրենսդրական կարգավորում ստանան ՀՀ քրեական օրենսգրքում:

Մասնավորապես՝ իրավանական սխալի հետ կապված՝ օրենսգրքում սահմանել դրույթ, որի համաձայն՝ քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ այն անձը, ով կապացուցի, որ իրավունքի առումով իր ունեցած սխալի արդյունքում, որը թույլ է տվել իշխանության վարչական մարմնի տրամադրած սխալ տեղեկատվության կամ արարքի հանցավորությունը սահմանող նորմատիվ ակտը չհրապարակվելու հետևանքով՝ կարծել է, որ իր վարքագիծը չի հակասում օրենքին:

Փաստական սխալի հետ կապված մոտեցումը պետք է լինի հետևյալը. եթե

անձը չի գիտակցել հանցակազմի հատկանիշ հանդիսացող հանգամանքը, ապա դիտավորությունը բացակայում է, իսկ եթե անձը կարծել է, որ ավելի մեղմ պատժվող հանցանք է կատարում, ապա պետք է պատասխանատվություն կրի իր դիտավորության մեջ ընդգրկված հանցագործության համար:

Կարծում ենք, որ մնան մոտեցումը հնարավորություն կտա ավելի լրիվ ապահովելու ըստ մեղքի պատասխանատվության սկզբունքը:

Ճիշտ է, մեկ հոդվածում հնարավոր չէ լիարժեք քննարկել տվյալ հարցի հետ կապված բոլոր հիմնախնդիրները և ցույց տալ դրանց քրեաիրավական նշանակությունը, սակայն ընդհանուր առմամբ՝ սխալի հետ կապված հարցերը՝ ինչպես սուբյեկտիվ կողմի բոլոր խնդիրները պահանջում են շատ լուրջ ուշադրություն ինչպես տեսաբանների, այնպես էլ պրակտիկ մասնագետների կողմից, քանի որ նշված հարցերն էապես շոշափում են անձի շահերը և կանխատեսում են արդարադատության սկզբունքի իրականացումը:

1. inaccuracy, incorrect.
2. **Якушин В.А.** Ошибка и ее уголовно-правовое значение. Казань, 1988, с. 55.
3. ՀՀ քրեական իրավունք, ընդհանուր մաս /երրորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով/, Եր.: ԵՊՀ, 2007թ, էջ 227:
4. **Наумов А. В.** Российское уголовное право. Курс лекций. В 2-х тт. Т. 1. Общая часть. М., 2004, с. 249-250.

5. **Якушин В.А.** Ошибка и ее уголовно-правовое значение. Казань, 1988, с. 54.
6. **Назаренко Г. В.** Уголовное право. Общая часть. М., 2005, с. 100.
7. Уголовное право. Общая часть /Под ред. В.Н. Петрашева. М., 1999, с. 214.
8. Уголовное право России. Части Общая и Особенная / Под ред. А. И. Рапога. М., 2004, с. 112.

Քրեական իրավունք

Հայկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀՀ դատական դեպարտամենտի
կազմակերպչիրավական վարչության մասնագետ,
Հայ-ռուսական (Մլավոնական) համալսարանի հայցորդ

ՏՈՒԺՈՂԻ ՇԵՏ ՀԱՇՏՎԵԼՈՒ ԴԵՊՔՈՒՄ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՅ ԱՉԱՏԵԼՈՒ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ (ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ)

Յուրաքանչյուր պետություն ունի իր իրավական համակարգը՝ ելնելով մարդկային հասարակության, ազգային պատկանելության և մշակութային առանձնահատկություններից: Բոլոր այն պետությունները, որոնց իրավական համակարգերը մոտ են միմյանց, կարող են կոչվել «իրավական ընտանիքներ»:

Ռոմանագերմանական (մայրցամաքային) իրավական ընտանիքի պետություններ են համարվում Գերմանիան, Ֆրանսիան, Շվեդիան, Նորվեգիան, Դանիան և այլ պետություններ: Իսկ Անգլիայի և ԱՄՆ-ի իրավական համակարգերը միավորված են անգլո-սաքսոնական իրավական ընտանիքի մեջ:

Պայմանականորեն կարող ենք առանձնացնել նաև զարգացող երկրների իրավական համակարգերը¹:

Վերոնշյալ բոլոր իրավական համակարգերն ունեն իրենց առանձնահատկությունները, որոնք էլ պայմանավորում են տուժողի հետ հաշտվելու և հանցագործությամբ նրան պատճառված վնասը հատուցելու ինստիտուտների՝ տարբեր պետությունների քրեական օրենսդրություններում արտացոլելու եղանակների տարբերությունը, մասնավորապես, տարբեր պետությունների օրենսդրություններում վկայակոչված ինստիտուտը հանդես է գալիս որպես

1. քրեական պատասխանատվություն

նր կամ պատիժը մեղմացնող հանգամանքներ կամ պատիժ նշանակելիս հաշվի առնվող հանգամանքներ.

2. քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելու հիմքեր.

3. քրեական օրենսդրության Հատուկ մասի համապատասխան գլխով կամ հոդվածով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելու հատուկ հիմքեր:

Նպատակահարմար է նշել նաև այն մասին, որ այն նորմերը, որոնք սահմանում են տուժողի հետ հաշտվելու ինստիտուտը կարող են գոյություն ունենալ նաև քրեական դատավարության օրենսդրությունում:

Հարկ է նշել, որ վերջին 20 տարիների ընթացքում շատ երկրների, այդ թվում՝ Անգլիայի և ԱՄՆ-ի համար, պատժողական արդարադատության այլընտրանքային միջոց է դարձել «վերականգնողական արդարադատությունը» (restorative justice), որի պայմաններում հիմնական շեշտադրումը կատարվում է իրավախախտողի և զոհի հաշտեցման և վնասի փոխհատուցման վրա, այլ ոչ թե անձին պատժելու:

Վերականգնողական արդարադատությունն ինքնին նոր մոտեցում է և նոր փիլիսոփայություն, որը հանրության արձագանքն է կատարված հանցագործության նկատմամբ, «նոր պարադիգմա»²:

ՆՈՑԵՄԲԵՐ 2012 11 (160)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Ի-շխանություն

Վերականգնողական արդարադատության սկիզբը դրվել է Կանադայում 70-ական թվականների կեսերին³:

Վերականգնողական արդարադատության հետևողները հանցագործությունը մեկնաբանում են մասնավոր շահերի խախտումների տեսանկյունից, երբեմն ընդլայնելով նրա սահմանները՝ մինչև համայնքային շահեր⁴:

Քննարկվող հարցի շուրջ առաջին հիմնարար աշխատանքներից է հայտնի նորվեգացի, կրիմինոլոգ Նիլս Կրիստիի աշխատությունը, որն անգլերեն լեզվով հրատարակվել է 1977 թվականին «Կրիմինալոգիայի մասին» բրիտանական ամսագրում⁵:

Ն. Կրիստին առաջին անգամ բարձրացրեց գոյություն ունեցող հանցավոր հակամարտություններից ծառայած հարցերի լուծման ձևերի հիմնահարցը՝ մասնակիցների և նրանց դերերի տեսանկյունից: Սույն գիտական աշխատությունն իր գաղափարախոսությամբ դարձավ վերահիմաստավորման հիմք ինչպես քրեական դատավարությունում տուժողի կարգավիճակի, այնպես էլ դատարանի նոր հայեցակարգի մշակման հետ:

Վերականգնողական արդարադատության հիմքում դրված է այն գաղափարը, որ պետք է փոխել պատժողական համակարգը, որտեղ հաշվի չի առնվում տուժողի շահը. իրավախախտողները ենթարկվում են այնպիսի ընթացակարգերի, որ կամա, թե ակամա սկսում են մտածել միայն իրենց մասին, որպիսի մոտեցումը հնարավորություն չի ընձեռում հանցագործին գիտակցել իր վրա դրված պատասխանատվությունն այն մարդկանց առջև, ում հանդեպ կատարել է իրավախախտումը:

Որպես հաշտողական ընթացակարգի առաջնային տարր, վերականգնողական արդարադատության բոլոր ծրագրերի կողմից կիրառվում է միջնորդության ինստիտուտը (mediation)⁶: Մեղիացիան ծնվել է անգլո-սաքսոնական իրավական

ընտանիքի շրջանակներում և սկսել է լայնորեն կիրառվել XX դարի 70-ական թվականներին: Հետագայում վերականգնողական արդարադատությունը սկսեց տարածվել նաև մայրցամաքային իրավունքի համակարգում ու թեև նախկինում ևս որոշ երկրներում այդ ինստիտուտը կիրառվում էր այլ անվանումներով⁷:

Ներկայումս վերականգնողական արդարադատության այս ծրագիրը գործում է Ավստրալիայում, Անգլիայում, Բելգիայում, Գերմանիայում, Հոլանդիայում, Կանադայում, Նոր Զելանդիայում, Լեհաստանում, ԱՄՆ-ում, Ֆինլանդիայում, Ֆրանսիայում, Չեխիայում և այլ երկրներում:

Վերականգնողական արդարադատության կողմնակիցները գտնում են, որ այն միտում ունի հանցագործության դեմ պայքարելու ինչպես միկրո մակարդակի վրա (քանի որ ուշադրություն է դարձվում վնասին, որն առաջացել է կոնկրետ հանցագործության կատարմամբ և առաջնահերթ կարևորություն է տալիս զոհի փոխհատուցմանը), այնպես էլ մակրո մակարդակում (քանի որ լուծում է հանրության անվտանգության հարցը)⁸: Այսպիսով, վերականգնողական արդարադատության ժամանակ պատժի նպատակներն իրենց մեջ ներառում են ինչպես տուժողի, այնպես էլ հանրության մնացյալ անդամների նյութական և բարոյական վնասի վերականգնումը⁹:

Վերականգնողական արդարադատությունը՝ պատժողական արդարադատության այլընտրանքն է: Ավելին, այն կարող է հանդիսանալ սոցիալական շարժում, քանի որ նախ՝ վերականգնողական ծրագրերում մասնակցում են ոչ միայն տուժողը (զոհը) և իրավախախտողը, այլ նաև հասարակության ներկայացուցիչներ՝ կրոնական, հասարակական կազմակերպություններ և այլն, ապա վերականգնողական արդարադատության ծրագրի իրականացման շրջանակներում

Քրեական իրավունք

լուծում են ստանում նաև մի շարք ոչ քրեաիրավական նպատակներ՝ հոգեբանական օգնություն, տուժողին ֆինանսական փոխհատուցում, իրավախախտողի կողմից հասարակական աշխատանքների իրականացում և այլն:

Մեդիացիայի ինտիտուտը մեկնաբանում է հանցագործությունը որպես կողմերի միջև անհատական հակասություն («անհատ-անհատ» փոխհարաբերակցություն), որը հանգեցնում է նրան, որ քննարկման հիմնական առարկա են դառնում ոչ թե արարքը և մեղքը, այլ հստակ ճանապարհներ՝ ուղղված հանցագործությամբ առաջացած անբարենպաստ հետևանքների վերացմանը¹⁰:

Ելնելով այն հանգամանքից, որ գոյություն ունեն վերականգնողական արդարադատության շատ ծրագրեր (միայն ԱՄՆ-ում նրանք գերազանցում են 100-ը), դրանց նպատակները կարող են տարբերվել, սակայն արմատական հիմքը մնում է մեկը՝ հասնել տուժողի և իրավախախտի միջև հաշտության և փոխհատուցել հանցագործությամբ պատճառված վնասը:

Այսպիսի հաշտության ծրագրերը տուժողի և իրավախախտի միջև հիմնականում առաջանում են հատուկ նպատակով հավաքագրված խմբերի համար և հիմնականում նախատեսված են երիտասարդ տարիքում իրավախախտում կատարողների, ինչպես նաև նրանց համար, ով առաջին անգամ է խախտել օրենքը:

Օրինակ՝ Նոր Զելանդիայում անչափահասի կողմից հանցագործություն կատարելիս ստեղծվում է, այսպես կոչված, ընտանեկան ժողով, որտեղ հանդիպում են հանցագործության զոհը, հանցագործը, վերջինիս ծնողները և իշխանության կողմից լիազորված պաշտոնյաներ ու քննարկում են ստեղծված իրավիճակը: Որպես կանոն, այդպիսի ժողովների նպատակը մեղավորի կողմից ներողություն խնդրելն է և տուժողի ծնողներին ուղղված վնասի փոխհատուցման առաջար-

կով հանդես գալը¹¹: Ավելին, հաշվի առնելով քննարկվող ժողովի ծրագրերի արդյունավետությունը՝ որոշ դատավորներ սկսեցին կիրառել ընտանեկան ժողովների այս ընթացակարգը նաև մեծ տարիքում հանցագործություն կատարած անձանց նկատմամբ¹²:

Շատ հաճախ հաշտեցման ծրագրերը վերաբերում են հանրային մեծ վտանգավորություն չունեցող հանցագործություններին, թեև գործնականում (օրինակ՝ Բրիտանական Կոլումբիայում) հաշտեցում թույլատրվում է այնպիսի հանցագործություններով, ինչպիսիք են զինված կողուպուտը, սերիական բռնաբարությունները և սպանությունները¹³:

«Քրեական գործերում մեդիացիայի մասին» Եվրոպայի Նախարարների կոմիտեի 1999 թվականի սեպտեմբերի 15-ի N R(99) 19 հանձնարարականի համաձայն՝ Եվրոպայի անդամ պետությունները ձգտում են մեդիացիան օգտագործել քրեական գործերով որպես ճկուն, մատչելի մեթոդ՝ ուղղված գոյություն ունեցող վեճի լուծմանը և այդ գործընթացին կողմերի ներգրավմանը, որը գնահատվում է որպես ավանդական քրեական դատավարության լրացում կամ այլընտրանք:

Վերականգնողական արդարադատությունը գործունեություն է, որն առաջացնում է ոչ միայն հոգեբանական, այլ նաև դրական նյութական «պտուղներ»: Խորվարդ Ջերի կատարած հետազոտության արդյունքում պարզվեց, որ հանցագործությամբ պատճառված վնասի փոխհատուցման ժամանակ հաշտեցման ծրագրերի շրջանակում կնքված պայմանագրերը հասնում են էական արդյունքների (մինչև 90%), քան պարզ համաձայնեցումը՝ վնասի փոխհատուցման դեպքում¹⁴:

Այսպիսով, գործնականում վերականգնողական արդարադատության գաղափարների իրագործումը հիմք է տալիս համաձայնվելու, որ «Այսօր արևմտյան իրավունքը ներթափանցում է

վերականգնողական արդարադատության հայեցակարգի մեջ, որն ավելի և ավելի կարևոր տեղ է զբաղեցնում դատավարական արդարադատության մեխանիզմում՝ առանց գործը դատարանի վարույթում գտնվելու, առանց սանկցիաների և փաստաբանների ու դատավորների ճկուն և մատչելի գործը ավարտին հասցնելու համար»¹⁵:

Լ.Վ. Գոլովկոյի կարծիքով՝ վերականգնողական արդարադատությունն իր մեջ արտացոլում է քրեական դատավարության օրենսդրության ժամանակակից զարգացման հիմնական միտումները, որպիսիք են դիսպոզիցիայի ընդլայնումը և տուժողի դատավարական կարգավիճակի վերաիմաստավորումը վերջինիս իրավունքների պաշտպանության շրջանակներում¹⁶: Դիսպոզիցիայի ընդլայնման դեպքում անխուսափելիորեն մեծանում է տուժողի դերը, որի պայմաններում նրա կարծիքը դառնում է քրեական գործի շարժիչ:

Ե.Ա. Ռուբինշտեյնն իր գիտական աշխատությունում նշում է, որ թեև հաշվի առնելով վերականգնողական արդարադատության սոցիալական գաղափարների կարևորությունը՝ վերականգնողական արդարադատության ներուժը կարող է օգտագործվել ոչ միայն մարդասիրական մոտեցմամբ հանցավոր հակամարտությունների հարցերի լուծման բնագավառում, այլ նաև փոփոխել հաշտեցման ընթացակարգը մասնակիցների իրավագիտակցությունում¹⁷:

Այսինքն, հանցագործության զոհերը ցանկություն են հայտնում մասնակցել վերականգնողական ծրագրերում, քանի որ այն օգնում է ձեռք բերել ինքնավստահություն, իսկ հանցագործները մասնակցում են, քանի որ այդպիսով ազատվում են քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից: Նմանատիպ ծրագրերի շրջանակներում աշխատանքային փորձը վկայում է, որ այն անձինք, ովքեր կատարել են հանցագործություն և նախկին

ում մասնակցել են այդպիսի ծրագրերի, որպես կանոն, կրկին անգամ հանցագործություն չեն կատարում¹⁸:

Իվո Այրստենը նշում է, որ թեև վերջին տասնյակ տարիներին հաշտության ծրագրերը ստացել են լայն կիրառում Արևմուտքի զարգացած շատ երկրներում, և չնայած այն հանգամանքին, որ ոստիկանությունն ու դատարանն իրենց նախաձեռնությամբ որոշ դեպքերում հանցագործներին ուղարկում են մասնակցելու հաշտության ծրագրերին, հարկ է նշել, որ հաշտության ընթացակարգը և նրա արդյունքներն օրենսդրոն են ամրագրված չեն¹⁹:

Ինչպես ցույց է տալիս ԱՄՆ պրակտիկան, այն հանցագործները, ովքեր մասնակցում են հաշտության ընթացակարգին, շատ դեպքերում նրանց նկատմամբ նշանակվող պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվում²⁰ և հաշտեցման ծրագրերի փոխհարաբերակցության նպատակը քրեական իրավունքի համակարգի հետ, շատ հաճախ հանգեցնում է դատարանի այնպիսի որոշման, որով հանցագործն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից²¹:

Նպատակահարմար է նաև նշել, որ վեճերի լուծման ժամանակ միջնորդության այս ծրագրերը կիրառվում են նաև Հաիթիում, Դոմինիկյան Հանրապետությունում, Կուբայում և Ջամայկայում: Այդ նպատակով ստեղծվում են հասարակական կազմակերպություններ, որոնք իրենց առանձնահատուկ մոտեցումներով աջակցում են կողմերին՝ մասնավոր վեճերի լուծման համար: Տուժողի և իրավախախտի միջև հաշտության ծրագրերն իրականացվում են այն գործերով, որոնք ուղարկվում են տարածքային դատարանների քրեական բաժանմունքներ, որոնք լիազորված են որոշում կայացնել, սակայն կողմերին իրավունք են վերապահում համաձայնություն ներկայացնել տարբեր հարցերի շուրջ, մասնավորապես՝ գործի քննությունը շարունակելու,

Քրեական իրավունք

փոխհատուցման վճարի, երրորդ անձանց շահերի և այլ հարցերի վերաբերյալ:

Այսպիսով, վերականգնողական արդարադատության գաղափարը հիմք է տալիս պնդելու, որ ներկայումս Արևմուտքի իրավունքում շատ կարևոր տեղ է զբաղեցնում հենց վերականգնողական արդարադատությունը՝ դատավարական գործընթացում: Ասվածն արդարացվում է նրանով, որ դատավարական կողմերը զերծ են մնում դատարաններից, կիրառվող սանկցիաններից, դատապաշտպաններին վարձատրելուց, որքան հնարավոր է կողմերը ճկուն և արագ լուծում են առաջացած խնդիրը:

Ինչպես նշում են գիտնականները, շատ երկրների դատական իշխանությունները կողմնակից են վերականգնողական արդարադատության և ավանդույթային պատժողական արդարադատության փոխհարաբերություններին: Խ. Չերը նշում է. «Մենք չպետք է կորցնենք գործող իրավական համակարգի հզոր կողմերը: Մեզանից պահանջվում է որքան հնարավոր է մատչելի ճանապարհներ որոնել դեպի վերականգնողական արդարադատություն՝ գիտակցելով, որ նա կձևափոխվի՝ կախված ժամանակից և տարածությունից»²²:

Լ.Վ. Գոլովկոն այս կապակցությամբ հավելում է. «Քրեական հետապնդման այլընտրանքային միջոցները ոչ մի դեպքում չպետք է վերացնեն ավանդական քրեական դատավարությունը կամ անգամ վտանգեն այն: Վերջիններս պետք է միայն տեղային լրացնեն այն»²³:

Վերականգնողական արդարադատության հայեցակարգը կյանքի կոչելու համար ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունում առկա է օրենսդրական ներուժ: Ասվածը սահմանված է տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդված) քրեաիրավական ինստիտուտում և հա-

մապատասխանաբար՝ կողմերի հաշտության դեպքում քրեական գործը կարճելու (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 37-րդ հոդված) քրեական դատավարության ինստիտուտում: Սակայն Հայաստանի օրենսդրության մեջ տեղ գտած քննարկվող ինստիտուտների նորմատիվ կարգավորումները հնարավորություն չեն ընձեռում լիարժեք իրականացնել վերականգնողական արդարադատության հայեցակարգի հիմնական առաքելությունը:

Ինչ վերաբերում է Լատինական Ամերիկայի երկրներին, ապա այնտեղ ևս սահմանված են այլընտրանքային մեթոդներ, որոնք մասնակիցներին հնարավորություն են ընձեռում առաջացած վեճը լուծել հաշտեցման պայմանագիր կնքելու ճանապարհով: Օրինակ՝ Էլ Սալվադորում նախատեսված չէ օրինական դատարանից դուրս վեճի լուծման որևէ ընթացակարգ, բայց քրեական դատավարության օրենսդրությունը նախատեսում է, որ տուժողի և ամբաստանյալի միջև կնքված համաձայնությունը կարող է կասեցնել քրեական վարույթը գույքային և այլ հանցագործությունների դեպքում, որոնց համար սահմանված պատիժը չի գերազանցում 3 տարի ժամկետով ազատազրկումը: Կողմերի համաձայնությանը հասնելու դեպքում, որպես պարտադիր պայման է սահմանվում տուժողին փոխհատուցում վճարելը:

Վենեսուելայի 1997թ. քրեական դատավարության օրենսդրությունը սահմանում է ընդհանուր վեճերի լուծման երկու մոտեցում՝ «վնասի փոխհատուցման կամ ռեպարացիայի»²⁴ համաձայնություն» և «փաստերի ճանաչում»: Վեճի լուծման «վնասի փոխհատուցման կամ ռեպարացիայի համաձայնության» ընթացակարգը նման է հաշտեցմանը և կիրառվում է սեփականության դեմ ուղղված, ինչպես նաև անզուգուրությամբ կատարվող բոլոր հանցագործությունների դեպքում: Բացի այդ, Վենեսուելայում գործում են հատուկ ինստիտուտներ

(«jefaturas civiles»), որոնք առաջարկում են բանակցություններ անցկացնել վեճի մասնակիցների միջև և հանգել համաձայնության²⁵:

Բրազիլիայում գոյություն չունեն այնպիսի հատուկ պետական մարմիններ, որոնք կարող են զբաղվել տուժողի և հանցագործի հաշտության հարցով, բայց դատարանները կայացնում են ութ տեսակի տարբեր, ազատազրկման կիրառման հետ չկապված այլընտրանքային որոշումներ, այդ թվում՝ դրամական փոխհատուցման որոշում՝ ի օգուտ տուժողի²⁶:

Զարգացող երկրներում տարածված է այն իրողությունը, որ քրեական պատժի քաղաքականության նպատակն է փոխհատուցել պատճառված վնասը տուժողին և նրա ընտանիքին կամ ազգականներին: Դա պայմանավորված է նրանով, որ հասարակական իրավագիտակցության մեջ առկա են երևույթներ, որոնք բնորոշ են սովորութային և մահմեդական իրավունքին²⁷: Նման երկրների օրենսդրություններում նախատեսված չէ այնպիսի ինստիտուտ, ինչպիսին է քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելը՝ տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում, ավելին՝ հաշտվելը չի համարվում մեղմացուցիչ հանգամանք: Վերոհիշյալ մոտեցումը պայմանավորված է նրանով, որ տուժողին հանցագործությամբ պատճառված վնասի փոխհատուցումը չի համարվում կատարած արարքների համար գոյում և չի գնահատվում որպես հանցագործի պոզիտիվ վարքագծի դրսևորում, այլ դիտվում է զուտ որպես մեղավորի պարտականություն: Այսպիսով, Գանայում, Հնդկաստանում, Բենինայում, Մալայզիայում, Պապուա-Նոր Գվինեայում, Սոլոմոնյան կղզիներում, Սուդանում, Թանզանիայում, Ուգանդայում և զարգացող այլ երկրներում բարոյական և նյութական փոխհատուցումը հանդիսանում է պատժի անբաժանելի մաս:

Փոխհատուցումը շատ հաճախ կիրառվում է որպես լրացուցիչ պատիժ: Աֆրիկյան շատ գիտնականներ կարծում են, որ վերոնշյալ մոտեցումը խնդիր է առաջացնում պետության վարած պատժողական քաղաքականության համար, քանի որ շատ քաղաքացիներ (և՛ հանցագործներ, և՛ տուժողներ) անտեսում են դատարանները և փորձում են փոխհատուցման հարցում գալ մասնավոր համաձայնության²⁸:

Վ.Ա. Լիդաչովայի կարծիքով, զարգացող երկրների դատարանները ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների դեպքում կարող են սահմանափակվել միայն փոխհատուցում կիրառելով, որը կարող է հանդես գալ որպես տուգանքի և կարճաժամկետ ազատազրկման այլընտրանքային միջոց և կօժանդակի լուծելու տուժողի և հանցագործի հաշտեցման հարցը²⁹:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ կարող ենք եզրակացնել, որ

1. ռոմանագերմանական իրավական ընտանիքի երկրներում տուժողի հետ հաշտվելը և վնասի փոխհատուցումը հանդիսանում է պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ պատիժը նվազեցնող հանգամանք, ինչպես նաև քրեական պատժից ազատելու (կամ պատժի չկրած մասից ազատելու) հիմնական հիմք:

2. անգլո-սաքսոնական իրավական ընտանիքի երկրներում լայն տարածում է գտել վերականգնողական արդարադատությունը:

3. զարգացող երկրների համար հաշտության մասին որևէ նշում չի կատարվում, բայց հնագույն ժամանակներից պահպանվել է այնպիսի պատժի տեսակ, ինչպիսին է փոխհատուցումը (տուժողին պատճառված նյութական և բարոյական վնասների փոխհատուցում):

4. չնայած այն հանգամանքին, որ աշխարհի շատ երկրներ հիմնվում են վերականգնողական և ոչ թե պատժողական արդարադատության վրա, այնուամենայնուայն էլ

ՆՈՑԵՄԲԵՐ 2012 11 (160)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Ինչխանություն
15

Քրեական իրավունք

Մայնիվ տուժողի և մեղադրյալի հաշտությունը օրենսդրական ակտերով կարգավորված է միայն եզակի դեպքերում:

1996 թվականի փետրվարի 17-ին ԱՊՀ անդամ պետությունների Միջխորհրդարանական Վեհաժողովի յոթերորդ լիագումար նիստին ընդունվեց Մոդելային քրեական օրենսգիրքը, որի 75-րդ հոդվածը («Քրեական պատասխանատվությունից ազատելը տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում») սահմանում էր, որ առաջին անգամ ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվել է տուժողի հետ և հատուցել է պատճառված վնասը³⁰: Միաժամանակ Մոդելային քրեական օրենսգիրքը ոչ մեծ ծանրության հանցագործություններ էր համարում դիտավորյալ և անգոյություն կատարված հանցանքները, որոնց համար նախատեսված պատիժը չի գերազանցում երկու տարի ժամկետով ազատազրկումը կամ որոնց համար նախատեսված է ավելի մեղմ պատիժ³¹:

Միջխորհրդարանական Վեհաժողովը հանդես է եկել առաջարկությամբ՝ քրեական օրենսգրքերում սահմանել տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու դրույթը: Սույն առաջարկությունը չընդունեց միայն Ուզբեկստանի Հանրապետությունը: Մնացած բոլոր ԱՊՀ անդամ պետությունները վերոնշյալ դրույթը սահմանեցին իրենց քրեական օրենսգրքերում³²:

Այսպես, Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի համաձայն՝ («Քրեական պատասխանատվությունից ազատելը տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում») առաջին անգամ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած անձը **կարող է** ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվել է տուժողի հետ և հատուցել վերջինիս պատճառված վնասը:

Է.Սիդարենկոն և մի շարք ռուս գիտնականներ նշում են, որ սույն հիմքով պատասխանատվությունից ազատելու համար պետք է պահպանել հետևյալ պարտադիր պայմանները՝

1. ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործություն կատարած լինելը.

2. հանցագործությունն առաջին անգամ կատարելը.

3. կողմերի հաշտվելը.

4. մեղադրյալի կողմից տուժողին պատճառված վնասը փոխհատուցելը:

Այսպիսով, վերը նշված պայմանների պահպանման դեպքում, ՌԴ օրենսդիրը հնարավորություն է ընձեռում հանցագործություն կատարած անձին ազատվել քրեական պատասխանատվությունից:

Քննարկվող հարցի շուրջ առանձնահատուկ մտնեցում է ցուցաբերում Ղազախստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրքը, որի 67-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ անձը, որը կատարել է ոչ մեծ ծանրության հանցագործություն կամ կատարել է առաջին անգամ միջին ծանրության հանցագործություն, որոնք կապված չեն անձին մահ պատճառելու կամ նրա առողջությանը ծանր վնասվածքներ հասցնելու հետ, **եմքակա է** քրեական պատասխանատվությունից ազատման, եթե նա հաշտվել է տուժողի, դիմումատուի հետ, այդ թվում՝ մեղիացիայի կարգով և հատուցել է պատճառված վնասը:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ միջին ծանրության հանցագործություն կատարած անձը **կարող է** ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվել է տուժողի և դիմումատուի հետ, այդ թվում՝ մեղիացիայի կարգով, և հատուցել է պատճառված վնասը:

Օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ անչափահաս առաջին անգամ ծանր հանցագործություն կատարելու դեպքում, որը կապված չէ անձին մահ պատճառելու կամ նրա առողջությանը ծանր վնասվածքներ հասցնելու հետ,

կարող է դատարանի կողմից ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվել է տուժողի հետ, հատուցել է պատճառված վնասը: Այդ դեպքում նրա նկատմամբ կիրառվում են նույն օրենսգրքի 82-րդ հոդվածով նախատեսված դատախարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ եթե հանցագործությամբ վնաս է պատճառվել օրենքով պաշտպանվող հանրային և պետական շահերին, ապա նույն հոդվածի առաջին և երկրորդ մասերում նշված անձը, կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե անկեղծորեն զոջացել է և հատուցել պատճառված վնասը:

Սույն հոդվածի դրույթները չեն տարածվում կռուսպցիոն հանցագործություններ կատարած անձանց վրա:

Ղազախստանի քրեական օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 1-ին մասի ուսումնասիրությունը կկատարվի առանձին երկու մոտեցումներով:

Այսպես, հոդվածի 1-ին մասի իմաստով, այն անձը, որը կատարել է ոչ մեծ ծանրության հանցագործություն, **ենթակա է** ազատման քրեական պատասխանատվությունից, եթե պահպանված են հետևյալ բոլոր պայմանները՝

1. կատարած հանցագործությունը դասվում է ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների շարքին.

2. տեղի է ունեցել հաշտեցում տուժողի (դիմումատուի) հետ, այդ թվում՝ մեղիացիայի կարգով.

3. հանցագործություն կատարած անձը հարթել է տուժողին պատճառված վնասը:

Սույն նորմի մեկնաբանությունից պարզ է դառնում, որ նշանակություն չունի, թե անձն առաջին անգամ է կատարում մնանատիպ հանցագործություն, կամ վերջինիս արարքների մեջ առկա է հանցագործությունների կրկնակիություն, համակցություն, ռեցիդիվ, կամ կրե՞լ է արդյոք դատավճռով իր նախկին

հասանելիք պատիժը կամ նոր հանցագործությունը կատարվե՞լ է պատիժը կրելու ժամանակ, թե ոչ:

Քննարկվող նորմը սահմանում է նաև քրեական պատասխանատվությունից ազատում անձի կողմից միջին ծանրության հանցագործություն կատարելու դեպքում, եթե միաժամանակ առկա են հետևյալ բոլոր պայմանները՝

1. կատարված հանցագործությունը հանդիսանում է միջին ծանրության հանցագործություն, որը կապված չէ անձին մահ պատճառելու կամ նրա առողջությանը ծանր վնասվածքներ հասցնելու հետ.

2. հանցագործությունը կատարվել է առաջին անգամ.

3. տեղի է ունեցել հաշտեցում տուժողի (դիմումատուի) հետ, այդ թվում՝ մեղիացիայի կարգով.

4. հանցագործություն կատարած անձը հարթել է տուժողին պատճառված վնասը:

Օրենսդիրը քննարկվող հոդվածի 2-րդ մասում նշել է, որ անձը **կարող է** ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա կատարել է միջին ծանրության հանցագործություն՝ անկախ հանցագործությամբ պատճառված վնասներից, ինչպես նաև հանցագործությունների կրկնակիությունից, համակցությունից կամ ռեցիդիվից և նրա գործողություններում պետք է պահպանված լինեն հետևյալ բոլոր պայմանները՝

1. կատարված հանցագործությունը հանդիսանում է միջին ծանրության հանցագործություն.

2. տեղի է ունեցել հաշտեցում տուժողի (դիմումատուի) հետ, այդ թվում՝ մեղիացիայի կարգով.

3. հանցագործություն կատարած անձը հարթել է տուժողին պատճառված վնասը:

Սույն հոդվածի 3-րդ մասը վերաբերում է անչափահաս անձանց կատարած հանցագործություններին: Բելառուսի օրենսգիրքն առանձին մասով է սահմա-

Քրեական իրավունք

նել անչափահասներին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հնարավորությունը, քանի որ վերջիններս հանդիսանում են քրեական իրավունքի առանձնահատուկ սուբյեկտներ:

Հանցագործություն կատարած անչափահաս անձը **կարող է** ազատվել քրեական պատասխանատվությունից եթե

1. կատարված հանցագործությունը ծանր հանցագործություն է, որը կապված չէ անձին մահ պատճառելու կամ նրա առողջությանը ծանր վնասվածքներ հասցնելու հետ.

2. հանցագործությունը կատարվել է առաջին անգամ.

3. հանցագործություն կատարած անձը հաշտվել է տուժողի հետ.

4. հանցագործություն կատարած անձը հարթել է տուժողին պատճառված վնասը:

Քննարկվող հոդվածի 4-րդ մասով սահմանվում է քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմքը, սակայն ոչ թե տուժողի հետ հաշտվելու, այլ հանցագործի կողմից անկեղծորեն զոջալու հիմքով, որը, մեր կարծիքով, չի կարող քննարկման առարկա դառնալ, քանի որ դուրս է սույն ուսումնասիրության առարկա հանդիսացող թեմայի շրջանակներից:

Այսպիսով, հիմք ընդունելով վերոնշյալը՝ կարող ենք եզրակացնել, որ Ղազախստանի քրեական օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 1-ին մասում նախատեսված նորմի կիրառումը դատարանի և քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինների կողմից պարտադիր է, եթե պահպանվել են քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար սույն նորմով նախատեսված բոլոր պարտադիր պայմանները: Իսկ քննարկվող հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերում տեղ գտած նորմերի կիրառման հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելը դատարանի և քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինների համար հանդիսանում է հայեցողական լիազորություն:

Հաշտեցման հարցին առանձնահատուկ մոտեցում է ցուցաբերում Լատվիայի Հանրապետությունը: Լատվիայի քրեական օրենսգրքի 58-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Քրեական զանցանք կատարած անձը **կարող է** ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա տուժողի կամ նրա ներկայացուցչի հետ կնքել է հաշտության համաձայնություն: Անչափահասի նկատմամբ քրեական զանցանք կատարած անձը հաշտության համաձայնության հիմքով **ենթակա չէ** քրեական պատասխանատվությունից ազատման»:

Քննարկվող կարգավորման վերլուծությունից կարող ենք եզրակացնել, որ Լատվիայի քրեական օրենսգիրքը որպես պարտադիր պայման չի դիտում առաջին անգամ հանցագործություն կատարած լինելը և որպես քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմք սահմանում է հաշտության համաձայնության հասնելը տուժողի կամ նրա օրինական ներկայացուցչի հետ: Քննարկվող նորմն ընդհանրապես չի անդրադառնում փոխհատուցման հարցին, որպիսով հանցագործություն կատարած անձը կարող է քրեական պատասխանատվությունից ազատվել առանց հանցագործությամբ պատճառված վնասի փոխհատուցման հարցը քննարկելու: Օրենսդիրը հստակ սահմանում է, որ եթե զանցանքն ուղղված է անչափահասի դեմ, քրեական պատասխանատվությունից ազատելն անհնարին է դառնում հաշտության համաձայնության հիմքով: Կարելի է ենթադրել, որ օրենսդրի սույն մոտեցումն ուղղված է անչափահասների՝ որպես քրեաիրավական հարաբերությունների սուբյեկտի դերի բարձրացմանը, որով պետությունը փորձում է ամեն կերպ կանխել նրանց դեմ ուղղված յուրաքանչյուր հանցագործություն:

Լատվիայի քրեական օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հանցավոր արարքներ են քրեական զանցանքները և հանցագործությունները: Հանցա-

գործությունները դասակարգվում են ոչ մեծ ծանրության, ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ քրեական զանցանք է համարվում այն արարքը, որի համար նախատեսված պատիժը չի գերազանցում երկու տարի ժամկետով ազատազրկումը կամ նախատեսվում է ավելի մեղմ պատիժ:

Այսպիսով, ուսումնասիրելով ԱՊՀ մի շարք երկրների քրեական օրենսդրությունները, կարող ենք եզրակացնել, որ

1. քրեական պատասխանատվությունից ազատելու պարտադիր հիմքեր են՝

ա) տուժողի և մեղադրյալի հաշտվելը.

բ) մեղադրյալի կողմից հանցագործությանը տուժողին պատճառված վնասի փոխհատուցումը (սույն հարցի լուծումը հանդիսանում է պարտադիր պայման, հաշտություն կնքելու ժամանակ պետք է լուծվի փոխհատուցման հարցը, այսինքն՝ տուժողը պետք է ընդունի փոխհատուցումը կամ հրաժարվի դրանից).

2. քրեական պատասխանատվությունից ազատելը հնարավոր է միայն այն հանցագործություններով, որոնք համեմատական կարգով նվազ վտանգավորություն են ներկայացնում հանրության համար.

3. տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելը հանդիսանում է քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինների իրավունք (ֆակուլտատիվ իրավունք), այլ ոչ թե պարտականություն (բացառություն է կազմում Ղազախստանի քրեական օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 1-ին մասը և Ուկրաինայի քրեական օրենսգրքի 46-րդ հոդվածը, ըստ որի՝ օրենքով սահմանված բոլոր պայմաններն ամբողջությամբ պահպանված լինելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելը իրավապահ մարմինների համար պարտականություն է, այլ ոչ թե իրավունք):

Ամփոփելով վերոնշյալը՝ կարող ենք եզրակացնել, որ արտասահմանյան մի

շարք երկրների քրեական իրավունքի համար բնորոշ է հետևյալ մոտեցումը. ճանաչվում է տուժողի՝ հանցագործություն կատարած անձի կողմից պատճառված վնասի փոխհատուցում ստանալու իրավունքը: Այս մոտեցումը տարբեր պետությունների օրենսդրություններում տարբեր եղանակներով է լուծվում, բայց ընդհանրությունն այն է, որ բոլոր զարգացած և զարգացող պետություններն անհրաժեշտ են համարում քրեական և քրեական դատավարության օրենսդրություններում սահմանել տուժողի և մեղադրյալի հաշտությունն ամրապնդող իրավական դրույթներ: Նպատակահարմար է նաև նշել, որ տուժողի հետ հաշտվելու ինստիտուտը մեծ ազդեցություն ունի արտասահմանյան երկրների քրեական քաղաքականության, մասնավորապես՝ «վերականգնողական արդարադատության» գաղափարի իրականացման, տուժողի իրավունքների պաշտպանության, ինչպես նաև մեղադրյալին սոցիալականացման ճանապարհին կանգնեցնելու համար:

Կարծում ենք, նպատակահարմար չէ հավասարության նշան դնել Արևմուտքում ընդունված այլընտանրային միջոցների և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով ամրագրված ինստիտուտի միջև: Ակնհայտ է, որ հայկական օրենսդրությունում քննարկվող ինստիտուտը կրում է նյութաիրավական բնույթ, մինչդեռ Արևմուտքում այն համապարփակ իրավական ինստիտուտ է: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածում սահմանված նորմը չի նախատեսում հոգուտ պետության դրամական վճարում կամ հանրության համար աշխատանքների իրականացում: Նպատակն այլ է՝ ազատել քրեական հետապնդումից: Վկայակոչված նորմն ուղղված է հանցագործությանը առաջացած հետևանքները հարթելուն և (կամ) տուժողի հետ հաշտվելուն, որոնք իրականացվում են հանցագործություն կատարած անձի նախաձեռնությամբ, որը վկայում է հանցանք

կատարած անձի հանրության համար ոչ մեծ վտանգավորության մասին: Կարծում ենք, որ վերականգնողական արդարադատության տարածման արդյունքում վերջինս կդառնա առաջնային քաղաքականություն ողջ աշխարհում: Ավելին, վերականգնողական արդարադատության

դերի բարձրացումը հիմք կհանդիսանա մի շարք երկրներում, այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետությունում հանցագործության հետևանքով առաջացած վեճերի «խաղաղ» լուծման ուղղությամբ քրեական օրենսդրության զարգացման համար:

1. *Рене Давид* Основные правовые системы современности: (Сравнительное право) / Пер. с франц. М. А. Крутоголова, В. А. Туманова. М., Прогресс, 1964, с. 39, 41, 51.

2. Պարալիգման հասկացությունների միասնություն է՝ ընդգրկված համապատասխան մտածողության ոճի մեջ, որը հենարավորություն է ընձեռում գիտականների խմբին հանգել նոր նորմերի և արժեքների ընդունման: Պարալիգմաները հանդիսանում են գիտական խմբիների լուծման միջոց հենց այն պատճառով, որ իրենց մեջ ներառում են և գիտական հանրության կողմից ճանաչված տեսությունների, և գիտական գործունեության արդյունքում ձևավորված նորմերի, գիտական առարկայի ուսումնասիրության համակարգային մեթոդների ամբողջությունը: Новейший философский словарь. 3-е изд., исправ. Минск, 2003, с. 629.

3. *Карнозова Л., Максудов Р., Флямер М.* Указ. соч., с. 42.

4. *Пауин С.* Понимание преступления // Уголовное право, 2000, N3, с. 83.

5. *Christie N.* Conflicts as property// The British journal of criminology.-1977,-Vol.-17, p. 3. Конфликты как собственность. Правосудие по делам несовершеннолетних. Перспективы развития. Вып. 1-м., 1999, с. 28-46.

6. Հարկ ենք համարում նշել, որ արավել տարածված միջնորդության մոդելն ունի զուտ արագմատիկ բնույթ և ուղղված է կողմերի համաձայնությունը նվազեցնելու, մինչև ժամանակ դրված չեն այնպիսի նպատակներ, ինչպիսիք են՝ անհատական վերափոխումը, հարաբերությունների վերականգնումը: Վերականգնողական արդարադատությունը հիմնված է միջնորդի չեզոքության և կողմերի ինքնորոշման վրա, բայց սկզբունքային նորամտությունը հանդիսանում է միջնորդների ընդունված և տեղադրված ընթացակարգերի ակտիվությունը, որոնք էլ իրենց հերթին ուղղված են մարդկանց օգնությունը ցուցաբերելուն և հարաբերությունները վերականգնելուն: Սույն միջնորդության մոդելը ստացավ «մարդասիրական» անվանումը, որն էլ հնարավոր է օգտագործել հանցավոր հակամարտությունների կանխելու նպատակով: Восстановительное правосудие для несовершеннолетних и социальная работа. Учебное пособие / Под ред. Л.М. Карнозовой. М., 2001, с. 89.

7. *Головко Л.В.* Новые основания освобождения от уголовной ответственности и проблемы их процессуального применения, "Государство и право", 1997, N8, с. 79.

8. *Бэйзмор Г.* Переосмысление функции наказания в суде для несовершеннолетних: карательный или воспитательный подход к подростковой преступности. В сб.: Правосудие по делам несовершеннолетних. Мировая мозаика и перспективы в России / Под ред. М.Г. Флямера: В 2-х кн. М., 2000. Кн. 1, с. 48-49.

9. Նույն տեղում, 49 էջ:

10. *Усе А.В.* Примирение вместо наказания (как течение в правоприменительной практике) // Известия ВУЗ-ов. "Правоведение", 1990, N6, с. 21.

11. *Мак Элли Ф.* Новозеландская модель семейных конференций (Пер. с англ. Т. Громовой). В сб. Правосудие по делам несовершеннолетних. Мировая мозаика и перспективы для России / Под ред. М.Г. Флямера. В 2-х книгах. Книга 1. М., 2000, с. 46-48.

12. *Jim Conesidine, Helen Bowen* Restorative Justice: Contemporary Themes and Practice. Plughshares Publications. 1999, p. 18.

13. *Այրстեն И.* Примирение между жертвой и правонарушителем в случае серьезных преступлений: последовательное и структурное изменение парадигмы преступности

(Пер. с англ. Т. Громовой). В сб. Правосудие по делам несовершеннолетних. Мировая мозаика и перспективы для России / Под ред. М.Г. Флямера: В 2-х кн. М., 2000, Кн. 1, с. 122-124.

14. *Зер Х.* Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание / Пер. с англ. Общ. Ред. Л.М. Карнозовой. Комментарий Л.М. Карнозовой и С.А. Пашина. Заключительная статья Р.Р. Максудова и М.Г. Флямера. М.: "МОО "Центр "Судебно-правовая реформа", 1998, с. 191-193.

15. *Casarla F.* La justice penale a l'epreuve du concept de «restorative justice» // Revuepenitentiaire et de droit penal. - 2000. N1, p. 36. Цит. по Головко Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. - СПб., 2002, с. 229 - 230. Լ. Ֆրիդմենը մեջբերում է, որ հետևյալ արտադատարանական վիճակագրությունը կապված է ԱՄՆ-ում վեճերի կարգավորման առանձնահատկության հետ «այսպիսով, ամեն 1000 դեպքին, որը հիմնականում վերաբերում է անձնական վնասին, միայն 201 դեպքը չի համարվում լուծված և միայն 38 դեպք հասնում է վեճի մակարդակին, որտեղ կողմերից մեկը արձանագրում է իր բողոքը դատարանում»: *Фридман Л.*, там же, с. 63.

16. *Головко Л.В.* Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. — СПб., 2002, с. 49.

17. *Рубинштейн Е. А.* Нормативное регулирование института прекращения уголовных дел в связи с примирением сторон. Дис. канд. юрид. наук. Ставрополь, 2004, с. 66.

18. *Зер Х.* Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание. Пер. с англ./ Общ. ред. Л.М. Карнозовой М., 1998, с. 191-193.

19. *Այրстեն И.*, с. 124.

20. *Зер Х.* Указ.соч., с. 190.

21. *Այրстեն И.* Указ. Соч., с. 125.

22. *Зер Х.* Введение в восстановительное правосудие // Вестник восстановительной юстиции. 2000, N1, с. 7.

23. *Головко Л.В.* Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. СПб., 2002, с. 229.

24. Ռեպարացիա (լատ. reparatio-վերականգնում)՝ միջազգային իրավունքի սուբյեկտների փոխհատուցման համար ֆինանսական պատասխանատվության ընթացակարգ, որտեղ միջազգային իրավախախտում կատարող մի սուբյեկտը փոխհատուցում է միջազգային իրավունքի մյուս սուբյեկտին, հաճախ փոխհատուցումը կատարվում է քրեական կամ այլ նյութական տեսքով: *Сухарева А.Я.* Большой юридический словарь. 3 издание / Изд. ИНФРА-М. М., 2006, с. 645-646.

25. *Այրстեն И.*, там же, с. 127.

26. Նույն տեղում, էջ 128:

27. *Пантелеев В.А., Козочкин И.Д., Лихачев В.А.* Уголовное право развивающихся стран: Общая часть: Учеб. пособие для юридических спец. вузов. М., 1988, с. 118.

28. *Лихачев В.А.* Уголовное право в независимых странах Африки. М., 1974, с. 140-141.

29. *Лихачев В.А.* Уголовное право в независимых странах Африки. М., 1974, с. 130.

30. Информационный бюллетень (Приложение:«Модельный Уголовный кодекс»). 1996, N10, с. 118.

31. Նույն տեղում, էջ 92:

32. *Максимов В.* Новое уголовное законодательство Азербайджанской Республики: (Вопр. Общей части). //Уголовное право. 2001, N4, с. 49.

ՀՀ ոստիկանության քննչական գլխավոր վարչության
Երևան քաղաքի քննչական վարչության
կենտրոնական քննչական բաժնի ավագ քննիչ

**ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՅ
ԱՉԱՏԵԼՈՒ ՀԻՄՔԵՐԻ ԵՎ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԻ ԴԵՐԸ
ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ**

Քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտի իրավական բնույթը սերտորեն կապված է քրեական պատասխանատվության հետ, որը հանդիսանում է քրեական իրավունքի արմատական հասկացություն: Սակայն սույն հասկացությունը գործող քրեական օրենսդրությունում չի սահմանվում և համարվում է ամենաբարդ ու վիճելի հարցերից մեկը քրեական իրավունքում:

Քրեական իրավունքի տեսությունում քրեական պատասխանատվության հասկացության և բովանդակության վերաբերյալ առկա են տարբեր մոտեցումներ:

Որոշ հեղինակներ նույնացնում են քրեական պատասխանատվությունը և պատիժը՝ նշելով, որ դրանք միևնույն երևույթի տարբեր կողմերն են, այդ իսկ պատճառով հանդիսանում են միասնական ամբողջականություն¹: Նշված մոտեցումն արդարացիորեն քննադատվում է գրեթե բոլոր այն հետազոտություններում, որոնք նվիրված են քրեական պատասխանատվության հիմնախնդիրին, քանի որ ՀՀ քրեական օրենսդրությունում հստակ տարանջատվում են քրեական պատասխանատվություն և պատիժ հասկացությունները:

Երկրորդ տեսակետի, որը պաշտպանվում է հեղինակների զգալի մասի կողմից, բովանդակությունն այն է, որ քրեական պատասխանատվությունն իրենից ներկայացնում է օրենքով նախա-

տեսված, հանցագործություն կատարած անձի որոշակի պարտավորություն²: Ընդունելով վերոնշյալ մոտեցումը՝ հետազոտողների երրորդ խումբը նշում է, որ հանցագործություն կատարած անձի յուրաքանչյուր պարտավորության հետ կապված են նրա որոշակի իրավունքները, որոնց հակադրվում են պետական իրավասու մարմինները: Հետևաբար նրանք քրեական պատասխանատվությունը դիտում են որպես հատուկ պաշտպանական հարաբերություններ, որոնց բովանդակությունը կողմերի փոխադարձ իրավունքները և պարտականություններն են³:

Քրեական իրավունքի տեսությունում վերոհիշյալ հայեցակարգային մոտեցումներին զուգահեռ առաջացել և զարգացել են այլ ուղղություններ, որոնց ներկայացուցիչները փորձել են վերանայել քրեական օրենսդրությունում կատարված փոփոխությունները: Այսպես, Ի.Ս. Նոյի մոտեցման համաձայն՝ քրեական պատասխանատվության հասկացությունը կապված է պետական դատապարտման հետ՝ դատարանի կողմից կայացրած մեղադրական դատավճռի տեսքով⁴: Կ.Ն.Տիխոնովը նշում է, որ քրեական պատասխանատվությունն իրենից ներկայացնում է դատապարտում, մեղավորի պախարակում, հասարակական բացասական գնահատական⁵:

Այսպիսով, պարզ է դառնում, որ

Քրեական իրավունք

քրեական պատասխանատվության ինստիտուտի հասկացությունը և բովանդակությունն ուսումնասիրել են շատ հեղինակներ: Սակայն քրեական իրավունքում դեռևս չի մշակվել միատեսակ մոտեցում քննարկվող երևույթի վերաբերյալ:

Նպատակահարմար է նշել, որ ներկայացված տեսակետներից որևիցե մեկը չի տալիս քրեական պատասխանատվության լիարժեք բնութագիրը: Սույն հետազոտությունը նպատակ չի հետապնդում սահմանելու քրեական պատասխանատվության ինստիտուտի էությունը. նպատակն այլ է՝ ուսումնասիրել դրա հետ սերտորեն կապված քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտի դերն ու նշանակությունը քրեական իրավունքում:

Այսպես, Վ.Գ. Ֆիլիմոնովը քրեական պատասխանատվությունը դիտարկում է որպես մեղավոր անձին պետական հարկադրանքի ենթարկելու պարտականություն՝ նաև պնդելով, որ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու պարտականությունը բացակայում է և որ նրա անհատականացման մասին խոսք չի կարող գնալ⁶: Նշված մոտեցումն արդարացված չէ, քանի որ քրեական պատասխանատվությունից ազատելը տարածվում է ոչ թե բոլոր հանցանք կատարած անձանց վրա, այլ այն անձանց, ովքեր կատարել են որոշակի տեսակի հանցագործություն կամ առաջին անգամ են հանցանք կատարել, հանդես են եկել մեղայականով, նպաստել են հանցագործության բացահայտմանը, փոխհատուցել են պատճառված վնասը, հաշտվել են տուժողի հետ և այլն: Նշված հանգամանքները մատնանշում են քրեական պատասխանատվությունից ազատելու անհատականացման մասին: Ավելին, օբյեկտիվ հատկանիշներից բացի, օրենքը պահանջում է հաշվի առնել նաև հանցագործություն կատարած անձի սուբյեկտիվ հատկանիշները (օրինակ՝ տարիքը), քանի որ, ինչպես հանցավոր արարքը, այնպես էլ անձը միշտ անհա-

տական են: Քննարկվող հանգամանքները պետք է հաշվի առնել ինչպես քրեական պատասխանատվության ենթարկելու, այնպես էլ նրանից ազատելու ժամանակ, հատկապես, երբ իրավակիրառող մարմինն անձին ազատում է քրեական պատասխանատվությունից ֆակուլտատիվ դեպքերում:

Քրեական պատասխանատվությունից հնարավոր է ազատել այն անձին, ում արարքում առկա են ոչ միայն հանցագործության ընդհանուր հատկանիշները (հանրային վտանգավորություն, հակաօրինականություն, հանցանք կատարած անձի մեղավորություն, պատժելիություն), այլ նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված կոնկրետ հոդվածների հանցակազմեր: Եթե արարքում առկա են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 18-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության բոլոր հատկանիշները և դրա հետ միասին առկա են ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասում նախատեսված հանցակազմեր, և չնայած դրան՝ հանցանք կատարած անձը չի ենթարկվում քրեական պատասխանատվության, այլ, ընդհակառակը՝ ազատվում է դրանից, ապա կարելի է ենթադրել, որ այդ արարքին բնորոշ են այլ կարևոր հատկանիշներ, որոնք հանդիսանում են նման որոշում կայացնելու հիմք⁷:

Դատավորը, դատախազը, քննիչը հանցագործություն կատարած անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու որոշումը կայացնում են՝ հաշվի առնելով որոշ հատկանիշներ: Դրանք են՝ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմքերը և պայմանները:

Իրավական գրականության մեջ շատ հաճախ է շրջանառվում այն հարցը, թե որոնք են քրեական պատասխանատվությունից ազատելու պայմանը և հիմքը:

Հարկ է նշել, որ առաջին անգամ քրեական պատասխանատվության հիմքերի հասկացությունը տվել է Գ.Բ. Վիտտենբերգը: Սույն հիմնախնդրի շուրջ նշանակալի ներդրում է կատարել Ս.Գ.

Կելինը, որը քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմքերի տակ հասկանում է այնպիսի հանգամանքներ կամ հանգամանքների համակցություն, որոնք բնութագրում են կատարված հանցագործությունը կամ հանցագործություն կատարած անձին և որոնց առկայությունն ընդհանուր կարգով հանցագործություն կատարելու համար հանգեցնում է քրեական պատասխանատվությունից ազատման:

Օրենսդիրը, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածում սահմանելով քրեական պատասխանատվության հիմքի հասկացությունը, որի համաձայն՝ քրեական պատասխանատվության միակ հիմքը հանցանք, այսինքն՝ այնպիսի արարք կատարելն է, որն իր մեջ պարունակում է քրեական օրենքով նախատեսված բոլոր հատկանիշները, ցավոք սույն հոդվածում չի սահմանում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմքի հասկացությունը: Հայերեն լեզվում «հիմք» բառը բացատրվում է որպես «պատճառ, առիթ, հանգամանք, որով արդարացվում կամ հասկանալի է դառնում որևէ բան»⁸:

Այսպիսով, **քրեական պատասխանատվության հիմք է հանդիսանում հանցագործություն կատարած անձին. ով կորցրել է իր նախկին հանրային վտանգավորությունը և կարող է ուղղվել առանց դատապարտման և պատիժ կիրառելու, քրեական պատասխանատվության ենթարկելու աննպատակահարմարությունը:** Անձի հանրային վտանգավորությունը որոշվում է կատարած հանցագործության բնույթով և աստիճանով, ինչպես նաև մինչև հանցագործություն կատարելը և դրանից հետո նրա դրսևորած վարքագծով՝ մինչև դատարանի կողմից դատավճիռ կայացնելը:

Այն եզրակացությունը, որ հանցագործություն կատարած անձը կորցրել է իր նախկին հանրային վտանգավորությունը (հանցագործության կատարման ժամանակ) և որ նրա ուղղվելը հնարավոր է առանց դատապարտման և պատիժ կիրառելու (որից ելնելով՝ աննպատակահարմար է նրա հանդեպ իրականացնել քրեական պատասխանատվություն), հիմնվում են միասնական փաստական պայմանների վրա, որոնք մատնանշվում են օրենսդրի կողմից քրեական օրենքի համապատասխան քրեաիրավական նորմում:

Քրեական իրավունքի աննպատակահարմար է նրա հանդեպ իրականացնել քրեական պատասխանատվություն), հիմնվում են միասնական փաստական պայմանների վրա, որոնք մատնանշվում են օրենսդրի կողմից քրեական օրենքի համապատասխան նորմում: Նման պայմաններն են բնութագրում կատարած արարքը, հանցագործություն կատարած անձի վարքագիծը, օրինազանց անձի առանձնահատկությունները և (կամ) օբյեկտիվ հատկանիշները, որոնք կախված չեն անձի կամքից:

Օրենսդրի կողմից նշված հանցավոր արարքը բնութագրող պայմաններ են, օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 72-րդ, 73-րդ, 74-րդ, 75-րդ, 91-րդ հոդվածներում, ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի հանցակազմերով նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից ազատելու դեպքերը: Պայմանները, որոնք բնութագրում են հանցագործություն կատարած անձի դրական վարքագիծը, հանդիսանում են գործուն գոյալը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդված), տուժողի հետ հաշտվելը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդված), հանցագործությունից կամովին հրաժարվելը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 217-րդ հոդված):

Այսպիսով, **քրեական պատասխանատվությունից ազատելու պայմանները այն հանգամանքներն են, որոնք նախատեսված են օրենսդրի կողմից համապատասխան քրեաիրավական նորմում:**

Քրեական պատասխանատվության պայմանի առկայությունից կախված է քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմքի կիրառման հնարավորությունը: Միաժամանակ պետք է նշել, որ յուրաքանչյուր առաձին պայման անհրաժեշտ է, բայց ոչ բավարար քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար:

Օրենսդիր մարմինը ՀՀ քրեական օրենսգրքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու որոշ նորմե-

Քրեական իրավունք

րում սահմանում է նույնանման պայմաններ, որոնք հնարավորություն են ընձեռում դրանք դիտարկել որպես ընդհանուր պայմաններ: Քրեական պատասխանատվությունից ազատելու **ընդհանուր պայմաններ** են՝

1. *Անձի կողմից առաջին անգամ հանցագործություն կատարելը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 74-րդ հոդված, 327¹-րդ հոդվածի 5-րդ մաս, 327²-րդ հոդվածի 4-րդ մաս, 361-րդ հոդվածի 7-րդ մաս և 362-րդ հոդվածի 4-րդ մաս):*

Գործող օրենսդրության համաձայն՝ անձի կողմից առաջին անգամ հանցագործություն կատարելը հանդիսանում է ոչ միայն անձի կողմից փաստացի մեկ անգամ հանցագործություն կատարելը, այլ նաև դատվածություն չունենալը (դատվածությունը հանված կամ մարված է օրենքով սահմանված կարգով), ինչպես նաև անձը նախկինում կատարել է հանցագործություն, բայց ազատվել է քրեական պատասխանատվությունից: Ավելին, եթե անձը նախկինում կատարել է որևէ հանցագործություն, բայց անցել են քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետները, ապա դրանից հետո կատարված հանցանքը ևս համարվում է առաջին անգամ կատարված:

Հայկական քրեական իրավունքում առաջին անգամ հանցանք կատարելու տակ հասկացվում են այն դեպքերը, երբ անձը

1. փաստացի առաջին անգամ է հանցանք կատարել:

2. նախկինում կատարած հանցանքի համար ազատվել է քրեական պատասխանատվությունից ցանկացած հիմքով:

3. նախկինում կատարածի համար դատվածությունն օրենքով նախատեսված կարգով մարվել կամ հանվել է՝

Իրավաբանական գրականությունում շատ հաճախ քննարկումներ են ծավալվում հանցագործություն կատարած ան-

ձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին, եթե նա նախկինում ազատվել է քրեական պատասխանատվությունից տարբեր հիմքերով, այդ թվում՝ միասեռ հանցագործություններ կատարելու դեպքում:

Այսպես, սույն հարցի շուրջ Վ.Չ. Պետլյակասը կարծում է. «Այն փաստը, որ նախկինում դատվածություն ունեցող անձը կրկին անգամ ենթարկվում է քրեական պատասխանատվության, խոսում է այն մասին, որ նրա նկատմամբ չեն կիրառվել ուղղվելու նպատակով բավարար միջոցներ, հետևաբար աննպատակահարմար է քրեական պատասխանատվությունից ազատելը: Այսպիսով, նախկինում քրեական պատասխանատվությունից ազատվածին, որպես կանոն, չպետք է նորից ազատել պատասխանատվությունից, հատկապես այն դեպքերում, երբ նա կատարել է միասեռ հանցագործություններ»¹⁰:

Կրկին անգամ ազատելու արգելքն ամբողջովին համապատասխանում է արդարության սկզբունքին (իսկապես անարդար է նախկինում փաստացիորեն հանցագործություն չկատարած անձին ազատել քրեական պատասխանատվությունից, որն արդեն նախկինում ազատվել է նրանից): Ավելին, կրկին անգամ ազատելու արգելքը համապատասխանում է նաև քրեական պատասխանատվության դիֆերենցիացիայի սկզբունքին: Ուստի նպատակահարմար է քննարկվող սահմանումը տարածել քրեական պատասխանատվությունից ազատելու բոլոր տեսակների վրա:

Հաշվի առնելով վերոշարադրյալը՝ նպատակահարմար է գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մասից և 74-րդ հոդվածից **բացառել** «առաջին անգամ» բառը և հոդվածը շարադրել այնպես, որ գործուն գոյալու և իրադրության փոփոխման հիմքերով քրեական պատասխանատվությունից ազատվող սուբյեկտ, ինչպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված շատ

դեպքերում, կարող է լինել **ցանկացած** անձ (մեղսունակ և հանցանք կատարելու պահին օրենքով սահմանված տարիքին հասած):

Միևնույն ժամանակ պետք է նշել, որ քննարկվող նորմերը չպետք է կիրառվեն այն անձանց նկատմամբ, ովքեր արդեն նախկինում նույն հիմքով ազատվել են քրեական պատասխանատվությունից: Նման անձինք, ովքեր կրկին անգամ կանգնել են ուղղվելու ճանապարհին, չպետք են հույս ունենան, որ պետությունը ևս մեկ անգամ մարդասիրություն կցուցաբերի՝ ազատելով քրեական պատասխանատվությունից:

Անձի կողմից ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործություն կատարելը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 74-րդ հոդված):

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածը սահմանում է հանցագործությունների տեսակները՝ ըստ բնույթի և հանրության համար վտանգավորության աստիճանի: Նշված հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «**Ոչ մեծ ծանրության** հանցագործություններ են համարվում դիտավորությամբ կատարված այն արարքները, որոնց համար սույն օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում երկու տարի ժամկետով ազատազրկումը, կամ որոնց համար նախատեսված է ազատազրկման հետ կապ չունեցող պատիժ, ինչպես նաև անգոշությանը կատարված այն արարքները, որոնց համար սույն օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում երեք տարի ժամկետով ազատազրկումը»: Նույն հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է. «**Միջին ծանրության** հանցագործություններ են համարվում դիտավորությամբ կատարված այն արարքները, որոնց համար սույն օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում հինգ տարի ժամկետով ազատազրկումը, ինչպես նաև անգոշությանը կատարված այն արարքները, որոնց համար սույն

օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում տասը տարի ժամկետով ազատազրկումը»:

Մինչև հանցագործություն գործելը անձի դրական վարքագծի կամավորությունը և ժամանակին կատարելը:

Մինչև հանցանք կատարելը ցուցաբերած դրական վարքագծի **կամավորությունը** նշանակում է մեղավորի սեփական նախաձեռնությամբ կամ ուրիշի խորհրդով կատարված գործողություններ, որոնք նախատեսված են օրենքով: Սակայն նա դա կատարում է գիտակցաբար իր նախաձեռնությամբ, այլ ոչ թե հարկադրման միջոցով: Որպես կամավորության չափանիշ պետք է ծառայի այն հանգամանքը, որ անձը հանցագործություն կատարելուց հետո իրավունք ունի առկա մի քանի այլընտրանքային գործողություններից ընտրելու վարքագծի տարբերակներից մեկը: Օրինակ կարող է հանդիսանալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և 236-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, որոնց համաձայն՝ հոդվածում նշված առարկաները **կամովին** հանձնաձևով անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե նրա գործողություններն այլ հանցակազմ չեն պարունակում:

Ժամանակին դրական գործողություններ կատարելը՝ որպես քրեական պատասխանատվությունից ազատելու որոշ տեսակների համար պարտադիր պայման, դրսևորվում է այն **ժամանակահատվածում**, որի ընթացքում հնարավոր է կատարել գործողություններ, ինչպիսիք են գործուն գոջալը, տուժողի հետ հաշտվելը: Դա հանցագործության ավարտման կամ նրա ընդհատման պահից մինչև դատարանի կողմից դատավճիռ կայացնելու ժամանակահատվածն է: Ավելին, հանցագործության կատարման ընդհատումը կարող է կատարվել ինչպես կատարողի և հանցակիցների կամքից զատ, այնպես էլ հանցագործությունը մինչև վերջ հասցնելուց նրա կամովին հրաժարումով (օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգր-

Քրեական իրավունք

քի 217-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Այնուամենայնիվ, օրենսդիր մարմինը որոշ դեպքերում ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի նորմերում հատակ սահմանում է, որ կոնկրետ հանցակազմերում ժամանակին դրական գործողություններ կատարելը քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար հանդիսանում է որպես պայման: Անձի կողմից ժամանակին պետական մարմիններին հանցագործության մասին հայտնելը, հանցագործության կատարումը կանխելու նպատակով (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 217-րդ հոդվածի 4-րդ մաս), անձի կողմից հանցագործության մասին ժամանակին հաղորդում տալը՝ կանխելու Հայաստանի Հանրապետության հետագա շահերի դեմ ուղղված վնասը: Այդ դեպքերում ան-

ձինք ոչ միայն պետք է հաղորդեն պետական մարմիններին հանցավոր արարքի մասին, այլ նաև նրանք պետք է ունենան հանցագործության կատարումը կանխելու օբյեկտիվ հնարավորություն կամ պետության շահերի դեմ ուղղված հետագա վնասի կանխում:

Այսպիսով, անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելն ավելի բարդ մտավոր գործունեություն է, քան հանցագործություն որակելը, քանի որ այս դեպքում իրավակիրառող մարմինը ոչ միայն պետք է գնահատի հանցավոր ոտնձգությունը, այլ նաև ազատման հիմքերը և պայմանները հարաբերակցի կատարված կոնկրետ հանցավոր արարքի հանգամանքներին:

1. *Багрий-Шахматов Л.В.* Уголовная ответственность и наказание. Тр. Высш. шк. МВД СССР, 1969, N24, с. 79-80; *Черданцев А.Ф., Кожевников С.Н.* О понятии и содержании юридической ответственности / Правоведение, 1976, N5, с. 43-44.

2. *Браинин Я.М.* Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве. М., Юрид. лит., 1963, с. 25; *Волженкин Б.В.* Общественная опасность преступника и основания уголовной ответственности / Правоведение, 1963, N3, с. 96; *Курляндский В.И.* Уголовная ответственность и меры общественного воздействия. М., Юрид. Лит, 1965, с. 20; *Тархов В.А.* О юридической ответственности, Саратов: Изд-во Саратов.ун-та, 1978, с. 14.

3. *Головкин Л.В.* Юридическая ответственность в общетеоретическом плане / Советское государство и право, 1972, N10, с. 135; *Базылев Б.Т.* Юридическая ответственность как охранительное правоотношение / Советское государство и право, 1980, N8, с. 122; *Ведмидь С.Э.* Проблемы реализации уголовной ответственности // Автореф. дисс. канд. юрид. наук. Красноярск, 2004, с. 6.

4. *Ной И.С.* Вопросы теории наказания в советском уголовном праве. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1962, с. 119-120.

5. *Тихонов К.Ф.* Субъективная сторона преступления. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1967, с. 39-41.

6. *Филимонов В.Д.* Личность преступника и проблема основания уголовной ответственности // Вопросы предупреждения преступности. Томск, 1967, с. 12.

7. *Дубинин Т.Т.* Состав освобождения от уголовной ответственности // Советское государство и право, 1984, N1, с. 79-83.

8. *Աղաշյան Է. Գ.* Արդի հայերենի բացատրական բառարան «Հայաստան» հրատ., Երևան, 1976, էջ 871:

9. ՀՀ քրեական իրավունք: Ընդհանուր մաս (չորրորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով). Ս. Առաքելյան, Ա. Գաբուկյան, Հ. Խաչիկյան և ուրիշ. - Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2009, էջ 466:

10. *Песлякас В.Ч.* Уголовная ответственность и освобождение от нее. Учебное пособие/ М-во вн.дел СССР, Мин. высш. шк. Минск, 1988, с. 44.

ՄԱՐԴՈՒ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՅՈՒ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՈՒ ԱՉԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ՈՒ ՄԻԶԱՉՎԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՅՆԱԿԱՐԳԵՐԸ, ՓՈԽԳՈՐԾԱԿՅՈՒԹՅԱՆ ՈՒՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՁԵՎԵՐԸ

Յուրաքանչյուր պետության իրավա-
կան համակարգի համար կարևոր
նշանակություն ունի միջազգային և ներպե-
տական (ազգային) իրավունքների հարա-
բերակցության ու ներդաշնակեցման հիմ-
նախնդիրը, ինչը պայմանավորված է այն
հիմնավորմամբ, որ հենց այդ իրավունքնե-
րի փոխգործակցության ու փոխազդեցու-
թյան խորացումն է կանխորոշում հասա-
րակական կյանքի միջազգայնացումը:

Որպես կանոն, միայն պետությունների
միջազգային սերտ համագործակցության
պայմաններում կարող են ձևավորվել մի-
ջազգային իրավունքի և ներպետական
իրավունքի փոխգործակցության երաշ-
խիքներ: Իսկ այդպիսի փոխգործակցու-
թյունը կարող է տեղի ունենալ իրավական
այդ համակարգերի փոխազդեցության
ձևով՝ ինչպես միջազգային իրավունքի
նկատմամբ ազգային ներգործության,
այնպես էլ ազգային իրավունքի բովանդա-
կության վրա միջազգային իրավունքի ազ-
դեցության միջոցով: Հենց այս երկու ուղղու-
թյուններն են մատնանշում միջազգային և
ներպետական (ազգային) իրավունքների
փոխգործակցության շրջանակները, այդ
թվում նաև մարդու և քաղաքացու անձնա-
կան իրավունքների ոլորտում¹:

Այս հարաբերակցության խնդրում
թերևս կարևոր է առաջնայնության հստա-
կեցման հարցը: Իհարկե, եթե պետություն-
ներն են ստեղծում միջազգային իրավուն-
քը, այլ ոչ թե հակառակը, ապա դա ենթադ-

րում է, որ առաջնային է ազգային իրավուն-
քի ազդեցությունը միջազգային նկատ-
մամբ: Սակայն այդպիսի առաջնության
ճանաչումն ամենևին չի նշանակում մի-
ջազգային իրավունքի նկատմամբ ազգա-
յին իրավունքի պրիմատ (առաջնակարգու-
թյան) ճանաչում, կամ հակառակը՝ միջազ-
գային իրավունքի «ներթափանցում» ազ-
գային իրավական համակարգ²: Դա բխում
է արտաքին քաղաքականության նկատ-
մամբ ներքին քաղաքականության առաջ-
նությունից:

Իր հերթին, ներքին իրավունքի ազդե-
ցության առաջնությունն ինքնին չի նշանա-
կում, որ միջազգային իրավունքի նորմերը
բխում կամ ամենցվում են ազգային իրա-
վունքի նորմերի բովանդակությունից: Պե-
տությունները կատարում են իրենց միջազ-
գային պարտավորությունները՝ անկախ
այն հանգամանքից, թե այդ պարտավորու-
թյունները համապատասխանում են ազ-
գային իրավունքի նորմերին, թե ոչ:

Մյուս կողմից՝ այդ առաջնությունը նշա-
նակում է, որ միջազգային իրավունքի նոր-
մերի ստեղծման գործընթացում պետու-
թյունները հիմք ընդունելով իրենց ազգային
իրավունքի սկզբունքներն ու նորմերը, չեն
կարող գնալ միջազգային իրավունքի այն-
պիսի նորմերի ստեղծմանը, որոնք կհակա-
սեն սահմանադրություններով ամրագր-
ված նորմերի պահանջներին: Իսկ, որպես
կանոն, պետությունները չեն ձգտի մաս-
նակցել այնպիսի միջազգային պայմա-

Միջազգային իրավունք

նագրերին, որոնց կատարումն ինքնին կախահանջի ազգային օրենսդրության էական փոփոխությունների կատարում³:

Միջազգային և ազգային իրավունքի փոխգործակցությունը ենթադրում է հասարակական հարաբերությունների կարգավորման անհրաժեշտություն, որը կարող է իրագործվել բացառապես պետությունների միջև առկա ակնհայտ արտահայտված համաձայնության հիման վրա: Բնականաբար, ազգային իրավունքի նորմերը, ի տարբերություն ներպետական իրավական այլ միջոցների, ուղղակի ներգործություն են ունենում պետության կամարտահայտման վրա, ինչպես նրա միջազգային իրավական դիրքորոշման արտահայտման մասով, այնպես էլ միջազգային իրավաստեղծ գործընթացներին անմիջական մասնակցության առումով:

Դա վերաբերում է ներպետական իրավունքի այն նորմերին, որոնք կոչված են կանոնակարգելու պետության արտաքին քաղաքական գործունեությունը, սահմանելու պետության արտաքին քաղաքականության սկզբունքները, կարգավորելու միջպետական հարաբերությունները և այդ հարաբերությունների մաս կազմող ներպետական հարաբերությունները:

Միջազգային պրակտիկան ցույց է տալիս, որ որքան առաջադիմական է պետության հասարակական կարգը, այնքան ավելի մեծ է ազգային իրավունքի նորմերի ազդեցությունը միջազգային իրավունքի նորմերի նկատմամբ: Այս առումով, հատկանշական են հատկապես Ֆրանսիական բուրժուական հեղափոխության ղեկրետների ազդեցության ներքո միջազգային իրավունքի համակարգ ներմուծված այնպիսի համընդհանուր սկզբունքներ, ինչպիսիք են պետության ինքնիշխանության հարգելը, ներքին գործերին չմիջամտելը և այլն⁴:

Անհրաժեշտ է կարևորել նաև նախկին ԽՍՀՄ-ի իրավական պրակտիկան, որտեղ օրենսդրական կարգով իրենց ամրագրումն էին ստացել անգամ պետության արտաքին քաղաքականության սկզբունքները: Հատ-

կապես պարզորոշ կերպով դա նկատելի է 1977 թվականի ԽՍՀՄ Սահմանադրությունում, որի 29-րդ և 30-րդ հոդվածների բովանդակությունից հետևում է, որ այլ պետությունների հետ ԽՍՀՄ-ի հարաբերությունները կառուցվում են ինքնիշխան հավասարության, ուժի գործադրման և ուժի սպառնալիքի կիրառումից փոխադարձ հրաժարման, սահմանների անխախտելիության, պետության տարածքային ամբողջականության, ներքին գործերին չմիջամտելու, մարդու իրավունքների ու հիմնարար ազատությունների հարգման, պետությունների միջև համագործակցության, միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ սկզբունքներից և նորմերից, ԽՍՀՄ կնքած միջազգային պայմանագրերից բխող պարտավորությունների բարեխղճորեն կատարման սկզբունքների պահպանման հիման վրա⁵:

ՀՀ Սահմանադրությունը, թեև չի տալիս իր արտաքին քաղաքականության սկզբունքների այնպիսի լիարժեք ցանկ, ինչպես 1977 թվականի ԽՍՀՄ Սահմանադրությունը, բայց 9-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքականությունն իրականացվում է միջազգային իրավունքի սկզբունքներին և նորմերին համապատասխան՝ բոլոր պետությունների հետ բարիդրացիական, փոխշահավետ հարաբերություններ հաստատելու նպատակով: Բացի պետության արտաքին քաղաքականության սկզբունքներից, ՀՀ Սահմանադրությունը բովանդակում է նաև նորմեր, որոնք սերտորեն փոխգործակցում են միջազգային իրավունքի հետ՝ վերջինիս նկատմամբ ունենալով որոշակի ազդեցություն:

Հատկապես դա նկատելի է Սահմանադրության 6-րդ հոդվածով ամրագրված՝ «Միջազգային պայմանագրերը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են» դրույթին: Այդ ազդեցությունը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ ՄԱԿ-ի Միջազգային իրավունքի հանձնաժողովը՝ Միջազգային պայմանագրերի իրավունքի

Միջազգային իրավունք

մասին կոնվենցիան մշակելիս, առանձնակի կարևորություն է տվել տարբեր պետությունների ազգային օրենսդրությամբ ամրագրված նույնաբովանդակ նորմերին⁶:

Որպես հանրաճանաչ պայման, միջազգային իրավունքի նպատակը նաև ազգային իրավունքի սուբյեկտների միջև ծագած հարաբերությունների որոշակի կարգավորմանը հասնելն է: Այս առումով արդարացի է այս պնդումը. «Միջազգային պայմանագրերի միջոցով պետությունները սահմանում են ոչ միայն իրենց փոխադարձ իրավունքներն ու պարտականությունները, այլ նաև ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց, այսինքն՝ իրենց քաղաքացիների ու կազմակերպությունների իրավունքները և պարտականությունները»⁷: Նման դեպքերում ազգային օրենսդրությունը հաճախ օրինակ է ծառայում միջազգային իրավունքի նորմերի համար, որոնք այնուհետև, իրենց հերթին, կարող են նմուշային դառնալ դարձյալ նույն ազգային օրենսդրության մշակման համար:

Նախևառաջ, դա վերաբերում է անձի իրավունքների և ազատությունների ոլորտին: Այսպես, Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո պետությունների կողմից ընդունվեցին մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության հետ կապված զգալի թվով միջազգային պայմանագրեր: Ընդ որում, յուրաքանչյուր պետություն մարդու իրավունքների պաշտպանությանը վերաբերող միջազգային իրավական նորմերի մշակման ժամանակ ձգտում է դրանցում ամրագրել մարդու իրավունքների սեփական հայեցակարգը:

Այս առումով, կարելի է նշել այն ազդեցությունը, որն իր ժամանակին ունեցել են սոցիալիստական երկրների սահմանադրությունները միջազգային իրավական կարևորագույն փաստաթղթերն ընդունելիս: Այսպես, օրինակ, մարդու և քաղաքացու սոցիալ-տնտեսական իրավունքների վերաբերյալ ԽՍՀՄ Սահմանադրության որոշ դրույթներ իրենց ազդեցությունն են ունեցել 1948 թվականի Մարդու իրավունքների

համընդհանուր հռչակագրի և ՄԱԿ-ի 1966 թվականի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին և Սոցիալական, տնտեսական ու մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրերի մշակման ժամանակ: Նույնը վերաբերում է 1789 թվականի ֆրանսիական Մարդու և քաղաքացու իրավունքների հռչակագրին, որի առանձին դրույթներ ուղղակի իրենց ամրագրումը ստացան հիշատակված փաստաթղթերում⁸:

Իրավունքի ցանկացած համակարգ, այդ թվում նաև միջազգային իրավունքը, պարունակում է որոշակի իրավական դրույթներ, որոնք, չնայած անմիջականորեն չեն կարգավորում հասարակական որոշակի հարաբերություններ, այդուհանդերձ ուղղվում են իրավական տվյալ համակարգի առանձին դրույթների միջև համաձայնեցվածության ապահովմանը: Այսպես՝ ազգային իրավունքում առկա են այնպիսի կանոններ, ինչպիսիք են «հատուկ օրենքը վերացնում է ընդհանուրը», «հաջորդ օրենքը վերացնում է նախորդը», «պայմանագիրը պարտավորություններ չի դնում երրորդ կողմի վրա» և այլն, շրջանառվում են նաև միջազգային իրավունքի համակարգում⁹:

Հաջորդ կարևոր փոխգործակցության ձևերից է **միջազգային պայմանագրերի կնքման կարգը սահմանող ազգային իրավունքի նորմերի ազդեցությունը պայմանագրերի վավերականության վրա**:

Միջազգային պայմանագրերին մասնակցությունը պետության արտաքին քաղաքական գործառնությունների իրականացման կարևորագույն ձևերից է: Դրանց իրագործմանը մասնակցում են պետության իրավասու մարմիններն ու նրանց պաշտոնատար անձինք: Հարկ է նշել, որ, մի կողմից, եթե միջազգային պայմանագրերի կնքման առնչությամբ ծագած հարաբերությունները կարգավորող ազգային իրավունքի նորմերով են սահմանվում այդ մարմինների իրավասությունը, նրանց փոխգործակցության ձևերն ու գործունեության

Միջազգային իրավունք

ուրրտները, ապա, մյուս կողմից, պետությունների՝ որպես միջազգային իրավունքի սուբյեկտների միջև ծագած պայմանագրային այդ հարաբերություններն ինքնին դիտարկվում են որպես միջազգային իրավունքի կարգավորման առարկա:

Այդ առումով միջազգային պայմանագրերի առնչությամբ ծագած հարաբերությունների կարգավորումը պահանջում է միջազգային և ազգային իրավունքի սերտ փոխգործակցության ապահովում: Եվ ազգային իրավունքի այն դրույթների խախտումը, որոնք վերաբերում են միջազգային պայմանագրերի կնքման կարգին, կարող է հանգեցնել այդպիսի պայմանագրերի անվավերության:

Այսպես, օրինակ, ՄԱԿ-ի 1969 թվականի Միջազգային պայմանագրերի իրավունքի մասին Վիեննայի կոնվենցիայի 46-րդ հոդվածը սահմանում է, որ պետությունը իրավունք չունի վկայակոչել այն հանգամանքը, որ իր համաձայնությունը պայմանագրի՝ իրեն վերաբերող պարտավորության նկատմամբ արտահայտվել է այս կամ այն դրույթի խախտումով, որպես իր համաձայնության ոչ իրական լինելու հիմք, բացի այն դեպքից, եթե այդ խախտումն ակնհայտ է և վերաբերում է նրա ներպետական իրավունքի առավել կարևոր նշանակություն ունեցող նորմերին¹⁰: Հիշատակված նորմի բովանդակությունից հետևում է, որ պետությունը կարող է վկայակոչել ներպետական իրավունքի խախտմանը որպես պայմանագրի անվավերության հիմք, եթե այդ խախտումն ակնհայտ է և վերաբերում է նրա ներպետական իրավունքի առավել կարևոր նշանակություն ունեցող նորմերին:

Այսինքն, եթե պրակտիկայում առկա է ներպետական իրավունքի նորմերի պահանջների խախտմամբ կնքված այս կամ այն պայմանագրի իրավաչափության վերաբերյալ վեճ, ապա սահմանադրական նախնական վերահսկողության միջոցով այդ պայմանագիրը չի կարող ներկայացվել Ազգային ժողով այն վավերացնելու նպատակով, եթե պայմանագրով ստանձ-

նած պարտավորությունները հակասում են ՀՀ Սահմանադրությանը, իսկ մնացած դեպքերում՝ արդեն խոսք կարող է գնալ միայն օրենսդիր մարմնի կողմից դրան հավանություն տալու անհրաժեշտության մասին:

Այսպիսով, իրավական պրակտիկայում նկատվում է ազգային իրավունքի նորմերի որոշակի ազդեցություն միջազգային իրավունքի նորմերի բովանդակության վրա, ինչն էլ իր արտացոլումն է գտել Վիեննայի հիշատակված կոնվենցիայի դրույթներում:

Ինչ վերաբերում է ազգային իրավունքի նկատմամբ միջազգային իրավունքի ազդեցությանը, ապա հարկ է նշել, որ այդպիսի ազդեցություն առկա է այն ժամանակ, երբ միջազգային իրավունքի նորմերի իրացման նպատակով ազգային իրավունքում ամրագրվում են նոր նորմեր, կամ փոփոխվում, կամ վերացվում են գոյություն ունեցողները: Այսինքն՝ ազգային իրավունքը ենթարկվում է փոփոխությունների՝ ելնելով միջազգային իրավունքի նորմերի կատարման անհրաժեշտությունից:

Չնայած ներպետական իրավունքի նկատմամբ միջազգային իրավունքի ազդեցության հարցի առնչությամբ գոյություն ունեն տարբեր տեսակետներ, ի վերջո, ինչպես նշում է Ի.Ի. Լուկաշուկը. «Միջազգային իրավունքը, այսպես թե այնպես, միակցվում է ներպետական իրավական համակարգին¹¹»: Եվ հենց այդ իմաստով, սահմանադիրը միջազգային իրավունքը դիտարկում է պետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մաս (ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդված): Այդպիսի ազդեցության առկայությունը պայմանավորված է այն հիմնավորմամբ, որ միջազգային իրավունքի իրացմանն անմիջականորեն մասնակցություն են ունենում հենց ազգային իրավունքի նորմերը: Իհարկե, այս առումով անհարժեշտ է կարևորել, որ միջազգային իրավահարաբերությունների մասնակիցները, մի դեպքում, ստանձնում են միջազգային իրավունքի նորմերի պահպանման որոշակի պարտավորություններ, մեկ այլ դեպքում, ազգային մակարդակում

Միջազգային իրավունք

այդ նորմերի իրացման նպատակով ձեռնարկում կազմակերպարավական գործողություններ:

Տեսության մեջ միջազգային իրավունքի նորմերի իրացմանն ուղղված ներպետական իրավունքի մասնակցության օրինաչափության մասին է վկայում այն հիմնավորումը, որ միջազգային իրավունքի սուբյեկտներ են սոցիալական բարդ այն կազմավորումները, որոնց միջազգային իրավունքը վերաբերում է որպես չմասնատված ամբողջի և, որպես կանոն, ուշադրություն չի դարձնում այդ կազմավորումների բարդ կառուցվածքին և դրանց գործառնության առանձնահատկությանը: Միաժամանակ միջազգային իրավունքի նորմերը իրացնելիս ազգային իրավունքի համագործակցության անհրաժեշտությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ վերջինիս նորմերում հաճախ պարունակվում են դրույթներ, որոնց վերջնական նպատակը ոչ թե պետությունների միջև, այլ ազգային իրավունքի սուբյեկտների մասնակցությամբ հարաբերությունները կարգավորել է¹²:

Մասնագիտական գրականության մեջ ներպետական և միջազգային իրավունքի փոխգործակցության վերաբերյալ բանավեճերում կենտրոնական հիմնահարցը վերաբերում է ներպետական ոլորտում միջազգային իրավունքի նորմերի անմիջական կիրառման հնարավորությանը: Բանավեճերի արդյունքներով պայմանավորված կարելի է առանձնացնել մի շարք մտտեցումներ:

Գիտնականների մի խումբ անընդունելի է համարում ներպետական իրավական համակարգում միջազգային իրավունքի նորմերի անմիջական գործողության հնարավորությունը: Այսպես, պրոֆեսոր Ս.Վ. Չերնիչենկոն կարծում է. «Ճիշտ չէ ներպետական ոլորտում միջազգային իրավունքի կիրառման հնարավորության մասին նույնիսկ ինքնին հարցի դրվածքը»¹³: Միաժամանակ վերջինս պնդում է. «Միջազգային իրավունքը պետության տարածքում չունի

սեփական իրավաբանական ուժ, որպեսզի իրենից միջազգային իրավունքի նորմ ներկայացնող կանոնն ազգային գործողության սահմաններում իրավաբանական ուժ ձեռք բերի, այն պետք է ձեռք բերի ազգային իրավական նորմի ուժ, բայց դա կարող է անել տարածքային գերագույն իշխանություն կրողը (սուվերենը)՝ հրատարակելով ազգային իրավական ակտ»¹⁴:

Մեկ այլ խումբ գիտնականների կարծիքով. «Միջազգային նորմերը ներքին հարաբերությունների անմիջական կարգավորիչների թվում կարելի է ներառել այնպիսի հազվագյուտ դեպքերում, երբ համընկնում է միջազգային և ազգային իրավունքի կարգավորման օբյեկտը», և այդ դեպքում «մենք գործ ունենք միջազգային հարաբերությունների հետ՝ միջազգային իրավական կարգավորման տիպիկ օբյեկտի հետ, որոնք, սակայն, էական մասով իրագործվում են պետության ինքնիշխանության սահմաններում, ուր գործում է ազգային իրավունքը»¹⁵:

Միջազգային իրավունքի բնագավառի հաջորդ խումբ գիտնականները ելնում են այն իրողությունից, որ միջազգային իրավական նորմերով ներքին հարաբերությունների կանոնակարգումը բավական հաճախակի հանդիպող իրավական երևույթ է, և չկան ոչ մի սկզբունքային խոչընդոտներ ներպետական ոլորտում միջազգային նորմերի անմիջական գործողության համար¹⁶:

Բացի դրանից, որոշ հետազոտողներ միջազգային նորմերն ընդունում են որպես երկրի իրավունքի համակարգի մաս՝ դրանից բխող բոլոր հետևանքներով: Այսպես, Ի.Պ. Բլիշչենկոն գտնում է, որ համապատասխանորեն ուժի մեջ մտած միջազգային պայմանագիրը պետության տարածքում գործում է որպես ազգային օրենք, այսինքն՝ «այն կարող է գործել ազգային օրենքին զուգահեռ՝ լրացնելով այն կամ ստեղծելով հատուկ ռեժիմ»¹⁷: Վ.Մ. Վոլժենկինան նշում է. «Միջազգային պայմանագրերի ճանաչումը որպես պետության իրա-

Միջազգային իրավունք

վական համակարգի մաս՝ նշանակում է, որ դրանք դառնում են ազգային, ներքին օրենսդրություն»¹⁸:

Այսպիսով, միջազգային նորմերի ներպետական գործողության հնարավորության վերաբերյալ կարծիքները խիստ տարաբնույթ են: Ներպետական ոլորտում միջազգային իրավական նորմերի անմիջական գործողության հակառակորդների մոտեցումներում ելակետային է այն դրույթը, որի համաձայն՝ միջազգային նորմերի անմիջական կիրառումը պետք է սահմանափակվի միջպետական հարաբերությունների ոլորտով, իսկ ներքին հարաբերությունների վրա միջազգային նորմերը կարող են ներգործել միայն ազգային իրավունքի միջոցով:

Հաշվի առնելով Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի իրավակարգավորման պահանջը. «Եթե վավերացված միջազգային պայմանագրում սահմանվում են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով, ապա կիրառվում են այդ նորմերը», այսինքն՝ միջազգային պայմանագրերի նախապատվությամբ կիրառման հնարավորության ընձեռում ազգային իրավունքի հետ կոլիզիաների դեպքում, ապա արդարացված կարելի է համարել այն տեսակետը, ըստ որի՝ «պետությունն ինքնիշխանության ուժով իրավունք ունի՝ որպես ներքին իրավահարաբերությունների կարգավորիչ, սահմանելու միջազգային իրավունքի նորմերը»¹⁹:

Իհարկե, այս դիրքորոշումը կարելի է ընդունելի համարել միայն այն հիմնավորմամբ, որ միջազգային իրավունքի ոչ մի նորմ չի ամրագրում այնպիսի դրույթ, որ այն կոչված լինի կարգավորելու միայն միջազգային կամ միջպետական հարաբերությունները, և ոչինչ չի խոչընդոտում պետություններին այս կամ այն հարցը դարձնել միջազգային իրավական կանոնակարգման առարկա:

Այն հանգամանքը, որ ինչ-որ հարաբերություններ կարգավորվում են ներպետական իրավունքով, դեռևս չի նշանակում, որ

դրանք չեն կարող լինել միջազգային իրավական կարգավորման առարկա: Ընդ որում, ամենևին պարտադիր չէ միջազգային նորմերը ներառել ներպետական իրավունքում կամ դրանց տալ օրենքի ուժ: Բավական է ուղղակի սահմանել, որ ներպետական ոլորտում՝ միջազգային իրավունքի նորմի իրացման միջոց կարող է հանդիսանալ այդ նորմի անմիջականորեն կիրառման հնարավորությունը: Այն դեպքում, «երբ միջազգային և ազգային իրավունքի կարգավորման առարկան համընկնում է, ապա հասարակական հարաբերությունները կարող են կանոնակարգվել այդ երկու իրավական համակարգերի նորմերով»²⁰:

Որպես կանոն, միջազգային իրավունքի ոչ բոլոր նորմերը կարող են գործել անմիջականորեն, քանի դեռ միջազգային և ներպետական իրավունքի նորմերի միջև համաձայնեցվածության մասին խոսք չի գնում, այսինքն՝ անհրաժեշտ է, որպեսզի ներպետական իրավունքը համապատասխանեցվի միջազգային իրավունքի հետ: Այս գործընթացում օգտագործվում են տարբեր եզրույթներ, ինչպիսիք են «վոխակերպում», «ռեցեսյցիա», «իմպլեմենտացիա», «ազգային իրավական իմպլեմենտացիա», «իրականացում», «կիրառում» և այլն: Երբեմն դրանք մեկնաբանվում են որպես նույնաբովանդակ, իսկ երբեմն ստանում են իմաստային տարբեր նշանակություն:

Այսպես, պրոֆեսոր Ի. Լուկաշուկը **միջազգային իրավունքի իրականացման** ներքո հասկանում է «միջազգային իրավունքի կյանքի կոչելու ընդհանուր գործընթաց»²¹: «Փոխակերպման տեսության» համաձայն՝ ներպետական իրավունքում միջազգային իրավական նորմերի կենսագործումը պետք է միջնորդավորված լինի համապատասխան պետության իրավական ակտով, այսինքն՝ միջազգային պայմանագրի կնքման և ներքին իրավունքի սուբյեկտների վրա դրա կարգավորող ներգործության միջև պետք է գոյություն ունենա պետության կամքն արտահայտող՝ նման

Միջազգային իրավունք

ներագրեցություն թույլատրող ակտ: Այդ տեսությունը նշանակալի չափով մշակվել է Ե.Տ. Ուսենկոյի, Գ.Բ. Լևինի, Ս.Վ. Չերնիչենկոյի և այլոց կողմից: Միաժամանակ «փոխակերպում» եզրույթը լայն իմաստով նշանակում է պետության տարածքում միջազգային իրավունքի նորմերի իրականացման բոլոր ձևերը, իսկ նեղ իմաստով՝ այդ ձևերից միայն մեկը: Դա արդեն իսկ վկայում է այդ եզրույթի իմաստային նշանակության տարաբնույթ ընկալման մասին: Այլ կերպ ասած՝ փոխակերպումը մեկնաբանվում է որպես միջպետական և ներպետական իրավունքի փոխգործակցության ձևերից մեկը²²:

Ընդհանուր առմամբ, «փոխակերպում» նշանակում է միջազգային իրավական նորմի ներմուծում ներպետական իրավունք՝ նորմատիվ իրավական ակտի ընդունման ձևով: Դա կարող է իրականացվել հետևյալ ձևով. մի դեպքում պետությունն իր ներքին իրավունքի համակարգում սահմանում է ընդհանուր նորմ, ինչը միջազգային իրավական նորմերին հաղորդում է ներպետական գործողության ուժ, մյուս դեպքում՝ պետությունը միջազգային իրավունքի կոնկրետ նորմերին հաղորդում է ներպետական գործողության ուժ՝ օրենքում համապատասխան դրույթների վերարտադրման կամ դրանց այլ ձևով ընդունման օրենսդրորեն համաձայնություն տալու միջոցով²³:

Նման դիրքորոշում է արտահայտում Ս.Վ. Չերնիչենկոն: Նա փոխակերպումը տարբերակում է ինքնաբերականի և ոչ ինքնաբերականի, ընդ որում, եթե օրենսդիրը նախատեսում է, որ բոլոր միջազգային պայմանագրերը, որոնց մասնակից է նա, հանդիսանում են իր ներքին իրավունքի մաս, ապա ցանկացած միջազգային պայմանագրի նորմ, հենց որ պայմանագիրը տվյալ պետության համար ուժի մեջ է մտնում, ինքնաբերաբար փոխակերպվում է: Իսկ եթե օրենսդրությունը պահանջում է պայմանագրին հաղորդել օրենքի ուժ՝ դա արդեն կլինի ոչ ինքնաբերական փոխակերպում²⁴:

Պրոֆեսոր Ի.Ի. Լուկաշուկի կարծիքով. «Ուղղակի փոխակերպման դեպքում պայմանագրի կանոնները ազգային իրավունքում վերարտադրվում են այդ պայմանագրի վավերացման մասին ակտի ուժով, իսկ միջնորդավորված փոխակերպման դեպքում պայմանագրի հիման վրա ընդունվում է ներքին նորմատիվ ակտ, որն ավելի կամ պակաս չափով վերարտադրում է պայմանագրի բովանդակությունը»²⁵:

Ակադեմիկոս Յու.Ա. Տիխոմիրովի պնդմամբ՝ փոխակերպումն իրականացվում է երեք ձևով. առաջին՝ **ուղղակի** փոխակերպման ժամանակ Սահմանադրությանը կամ օրենքներին համապատասխան՝ միջազգային իրավունքի նորմերն ինքնաբերաբար ձեռք են բերում տվյալ պետության տարածքում գործող նորմերի ուժ, երկրորդ՝ **միակողմանի** փոխակերպման ժամանակ միջազգային իրավունքի նորմերն անմիջականորեն ներմուծվում են ներքին իրավունքի համակարգ, երրորդ՝ **միջնորդավորված** փոխակերպման ժամանակ միջազգային իրավական նորմերը ձեռք են բերում ազգային իրավունքի նորմի ուժ միայն օրենսդիր մարմնի կողմից հատուկ ակտի հրապարակման արդյունքում²⁶:

Ընդհանրացնելով միջազգային իրավունքի նորմերը, ազգային իրավունքի նորմերի փոխակերպման վերը շարադրված ձևերի իմաստաբանական նշանակությունը՝ դոցենտ Վ.Վ. Քոչարյանը միասնականացված տեսակետ է արտահայտում՝ փոխակերպումը (տրանսֆորմացիան) տարբերակելով՝ ընդհանուրի, անհատականի, ուղղակիի և միջնորդավորվածի²⁷:

Ինչ վերաբերում է «փոխակերպված» ակտերի տեսակներին վերաբերող հարցին, ապա հարկ է նկատել, որ այդ հարցի առնչությամբ դեռևս միասնական կարծիք չի ձևավորվել: Այսպես, Ի.Ի. Լուկաշուկն առանձնացնում է «ինկորպորացիան» և «հղումը», Ս.Վ. Չերնիչենկոն դրանց հավելում է «լեգիտիմացումը» (օրինականացումը), իսկ Ա.Ն. Տարալսկը «փոխակերպված» է համարում պայմանագրով ստանձ-

Միջազգային իրավունք

նաժ պարտավորությունների բոլոր տեսակները (վավերացումը, հաստատումը, միանալը և այլն)²⁸:

Իրավաբանական գրականության մեջ վիճահարույց է համարվում այն, թե փոխակերպված ակտ կարելի է արդյոք համարել պետական իշխանության բարձրագույն ներկայացուցչական մարմնի կողմից միջազգային համաձայնագրի վավերացման ակտը: Եթե առանձին հեղինակներ գտնում են, որ վավերացման ակտը միջազգային իրավական ակտին տալիս է ազգային իրավական ձև²⁹, ապա մյուսները կարծում են, որ միջազգային պայմանագրի վավերացման ակտերում խոսք չի կարող գնալ այդ պայմանագրին ներպետական ուժ տալու մասին³⁰:

Փոխակերպումից բացի, մասնագիտական գրականության մեջ գործածվում է նաև «խնայլեմենտացիա» եզրույթը: Ընդ որում, եթե մի դեպքում այն ընկալվում է որպես փոխակերպման (տրանսֆորմացիայի) հոմանիշ՝ բառի լայն իմաստով³¹, ապա, մեկ այլ դեպքում՝ «իրացում» եզրույթի հոմանիշ՝ պետությունների և այլ սուբյեկտների պրակտիկ գործունեության մեջ ունենալով միջազգային իրավունքի նորմերի կիրառման նշանակություն³²: Սակայն հարկ է նկատել, որ իմպլեմենտացիան ներպետական իրավունքի նորմերի միջոցով միջազգային իրավունքի իրականացման որոշակի կառուցակարգ (մեխանիզմ) է, որի առկայությունը թույլ է տալիս ապահովելու պետությունների կողմից միջազգային պարտավորությունների լիակատար, համակողմանի և ժամանակին կատարում:

Այնուամենայնիվ, վերը թվարկված «փոխակերպում», «ինկորպորացիա» և «իմպլեմենտացիա» եզրույթները պայմանական բնույթ են կրում, քանի որ մի դեպքում միջազգային իրավունքի նորմերը չեն փոխակերպվում ներպետականի, իսկ մյուս դեպքում ներպետական նորմերն իրենց հերթին ստեղծվում են ոչ թե միջազգային իրավունքի նորմերի փոխարինման համար, այլ որ-

պեսզի ապահովեն դրանց իրացումը³³:

Այսպիսով, միջազգային իրավունքի նորմերը կարող են գործել անմիջականորեն կամ դրանց իրականացման համար անհրաժեշտ իմպլեմենտացիոն ակտերի ընդունման միջոցով:

Ազգային իրավունքի և միջազգային իրավունքի փոխգործակցության հաջորդ կարևոր ձևերից է իրավական նորմերի **միասնականացումը (ունիֆիկացիան)**: Այն դիտարկվում է որպես փոխակերպման եղանակ և ենթադրում է յուրաքանչյուր պետության այնպիսի նորմաստեղծ գործունեություն, որի արդյունքում հասարակական հարաբերությունները ենթարկվում են միատեսակ իրավական կարգավորման:

Միաժամանակ հարկ է նկատել, որ միասնականացումն իրականացվում է տարաբնույթ մեթոդներով, սակայն ավելի հաճախ այն տեղի է ունենում նաև նմուշային օրենսդրական ակտերի մշակման ճանապարհով: Ընդ որում, այդպիսի ակտերը թեև չունեն պարտադիր իրավաբանական ուժ պետությունների համար և ծառայում են միայն որպես հնարավոր ներքին նորմատիվ ակտի նմուշօրինակ, սակայն պետությունների համար հնարավորություն է ընձեռնվում բավական արագ ապահովելու ազգային օրենսդրության որոշակի միասնություն: Այսպես, ԱՊՀ Միջխորհրդարանական վեհաժողովի (ասամբլեայի) կանոնակարգը նախատեսում է մոդելային օրենքների՝ որպես խորհրդատվական օրենսդրական ակտերի ընդունում՝ ուղղված ազգային խորհրդարաններին: Վերջինները կարող են դրանց հավանություն տալ լիովին կամ մասնակիորեն, կամ էլ մերժել:

Կարելի է ասել, որ պետությունների ներքին օրենսդրությունում միջազգային ակտերի նորմերի իմպլեմենտացիայի մեթոդների ու ձևերի կատարելագործման գործընթացը դեռևս իր ավարտին չի հասել: Միջազգային համագործակցության իրականացման ընթացքում ի հայտ են գալիս իմպլեմենտացիայի նոր ձևեր, փոփոխվում են ավանդականները³⁴:

1. Международное право: Под ред. А.А. Ковалева и С.В.Черниченко. М., 2006, с. 95-96.

2. *Визар Морина, Фисник Кореница, Дрен Доли* Соотношение международного и национального права в конституционно-правовой системе Косово // Сравнительное конституционное обозрение, N6, 2011, с. 19-20.

3. Պրոֆեսոր Ռ.Ա.Սյուլիբաևը տարանջատում է միջազգային իրավունքի վրա ազգային իրավունքի ազդեցության երկու ձև: Առաջին՝ դա ազգային իրավունքի նորմերի բովանդակության ազդեցությունն է միջազգային իրավունքի նորմերի բովանդակության վրա: Այդպիսի ազդեցությունն առանձնապես ցայտային է: Երկրորդ՝ դա միջազգային իրավունքի նորմերի ստեղծման (միջազգային պայմանագրերի կնքման) կարգին վերաբերող՝ ազգային իրավունքի նորմերի այդ ազդեցությունն է միջազգային իրավունքի նորմերի իսկությունը վրա: Այս տեսակետը հեղինակն անվանում է դատավարական ազդեցություն: *Մոլլերսոն Ք.Ա.* Соотношение международного и национального права. М., 1982, с. 30.

4. *Տետկին Ե.Ս.* Соотношение норм конституционного права России и международного права. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2004, с. 13.

5. ԽՍՀՄ օրենքների հավաքածու, հաս. 1, Եր., 1988, էջ 19: Շատ երկրների ժամանակակից սահմանադրություններ նույնպես պարունակում են արտաքին քաղաքականության դրոշմի հիմնարար սկզբունքներ: Այսպես, Ճապոնիայի Սահմանադրության նախաբանում պարունակվում է դրոշմը առ այն, որ «...նշ մի պետություն չպետք է ղեկավարվի միայն իր շահերով՝ անհետևելով ըստ այդմ, այլ պետությունների շահերը»: Конституция Японии /Конституция государств Азии. В 3 томах. Том 3. Дальний Восток / Под ред. Т.Я.Хабриевой. М., 2010, с. 1040.

6. *Մոլլերսոն Ք.Ա.*, там же, с. 36.

7. *Усенко Е.Т.* Формы регулирования социалистического международного разделения труда. М., 1965, с. 139.

8. *Чиркин В.Е.* Российская конституция и зарубежный опыт // Государство и право. 2001. N12, с. 12.

9. Պրոֆեսոր Գ.Բ.Տուկինը նշել է, որ այդպիսի իրավաբանական համընդհանուր սկզբունքների մեծ մասը, որոնք, որպես կանոն, ծագել են ազգային իրավունքի ակունքներում, այնուհետև, չբացառվել են որպես միջազգային իրավունք, և ժամանակակից փուլում արդեն վերածվել են, այսպես կոչված, իրավունքի բնիանոթ սկզբունքների: *Тункин Г.И.* Теория международного права. М., 1970, с. 227.

10. Բազմակողմ միջազգային պայմանագրեր, ՀՀ ՊՏ, Հաստիք Երեք, Եր., 2008, էջ 317:

11. *Лукашук И.И.* Международное право в судах государств. СПб., 1993, с. 103.

12. *Юрген Паппер* Соотношение между национальным конституционным правом и европейской Конвенцией о защите прав человека и основных свобод с точки зрения Федерального конституционного суда Германии // Сравнительное конституционное обозрение, N2, 2007.

13. Международное право: Под ред. А.А. Ковалева и С.В.Черниченко. М., 2006, с. 95-96.

14. Международное право, там же, с. 96-98.

15. Курс международного права в 7 т. - М., 1989. Рип. 1, с. 299.

16. *Иганатенко Г.В.* Применение норм международного права в российской правовой системе // Правовая реформа России: проблемы теории и практики. - Екатеринбург, 1996; *Марочкин С.Ю.* Действие норм международного права в правовой системе РФ. - Тюмень, 1998, Международное право: Под ред. А.А. Ковалева и С.В.Черниченко. М., 2006 и др.

17. *Блищенко И.П.* Дипломатическое право. М., 2001, с. 96.

18. *Волженкина В.М.* Европейская конвенция о защите прав человека и российский уголовный процесс. - СПб., 1999, с. 27.

19. *Бирюков П.Н.* Нормы международного уголовно-процессуального права в правовой системе Российской Федерации. Воронеж, 2000, с. 34.

20. *Бирюков П.Н.*, там же, с. 34.

21. *Лукашук И.И.* Новое в осуществлении норм международного права. М., 2006, с. 49.

22. *Борисов И.Б.* Соотношение международного и внутригосударственного права в вопросах избирательного процесса // Журнал российского права, N4, 2002, с. 106-107.

23. Այս տեսակետը պաշտպանում է պրոֆեսոր Ե.Տ. Ոսենկոն, ում կաճիքով փոխակերպման տեսակներն են գլխավոր և հստակ, ընդ որում, առաջինի ժամանակ պետությունը միջազգային իրավական նորմերին հաղորդում է ներպետական գործողության ուժ, իսկ երկրորդի էությունն այն է, որ պետությունը միջազգային իրավունքի նորմերին հաղորդում է ներպետական գործողության ուժ՝ օրենքում բառացիորեն կամ ազգային իրավունքին հարմարեցված դրույթների ձևով վերարտարման ձևով: *Усенко Е.Т.* Соотношение и взаимодействие международного и национального права // МЖМП, 1999, N2, с. 17.

24. *Черниченко С.В.* Международное право: современные теоретические проблемы. М., 1999, с. 132.

25. *Лукашук И.И.* Нормы международного права в правовой системе России. М., 1999, с. 12.

26. *Тихомиров Ю.А.* Международные договоры и российское законодательство. М., с. 39.

27. *Քաշարյան Վ.* Միջազգային իրավունք, Եր., 2002, էջ 20:

28. *Лукашук И.И.*, там же, с. 12, *Черниченко С.В.*, там же, с. 133, *Талагаев А.Н.* Право международных договоров. Общие вопросы. М., 1980, с. 148-165.

29. Ավարդեմիկո Յու.Ա. Տիրույթովը մասնատվոյց է անում, որ միջազգային պայմանագրերի վավերացումը «որանց տալիս է ռուսական իրավական համակարգի յուրօրինակ տարի նշանակություն, հենց օրենքն է կարծես թե միջազգային իրավական ակտին տալիս ազգային իրավական ձև», իսկ է.Ս. Անետիստովի կարծիքով. «Վավերացման ակտն ունի իշխանության բարձրագույն մարմնի կողմից ընդունվող օրենքի ձև, ինչը որ պետության ներսում իր իրավաբանական ուժով ոչնչով չի տարբերվում այդ մարմնի մյուս նույնպիսի ակտերից, և, հետևաբար, վավերացված պայմանագրին օժտում է նույնպիսի ուժով, որից հետո ծագում են դրա կատարման ապահովման պարտականություններ»: *Тихомиров Ю.А.*, там же, с. 39, *Анетистов Э.М.* Международное право и труд. Факторы имплементации международных норм о труде. М., 1982, с. 119.

30. *Бирюков П.Н.* Нормы международного уголовного процессуального права в правовой системе РФ. Воронеж, 2008, с. 36-37.

31. *Քաշարյան Վ.* նույն աշխ., էջ 20:

32. Իսկ Ա. Ս. Գավերդովսկին իմպլեմենտացիան սահմանում է որպես պետությունների՝ անհատապես, կոլեկտիվ կամ միջազգային կազմակերպությունների շրջանակներում ձեռնարկվող նպատակաձեռն կազմակերպարարական գործունեություն՝ միջազգային իրավունքին համապատասխան իրենց կողմից ստանձնված պարտավորությունների ժամանակին, համակողմանի և լիակատար իրագործման նպատակով: *Гавердовский А.С.* Имплементация норм международного права. Киев, 1998, с. 62.

33. Ըստ Վ.Վ. Տերեշկովայի, «փոխակերպում» և «միավորում» («միլիտարիզացիա») եզրույթները կրում են պայմանական բնույթ, քանզի միջազգային իրավունքի նորմերը չեն միավորվում և չեն փոխակերպվում ներպետականում: Նրա կարծիքով, այդ եզրույթների պայմանականությունը պայմանավորված է հետևյալով, առաջին՝ փոխակերպում նշանակում է փոխակերպվող առարկայի դադարում, և դա պատկերավոր նկատել է Վ. Յա. Սուվորովան՝ «միջազգային պայմանագրին իրավունքի աղբյուր է, այլ ոչ թե անոթ, որից կարելի է դատարկել պարունակությունը և այն հայտարարել ոչ պիտանի»: Երկրորդ՝ իրավունքի ներպետական նորմերն ստեղծվում են ոչ թե միջազգային իրավունքի նորմերի փոխարինման համար, այլ որպեսզի ապահովվի դրանց իրացումը: Իսկ Պ.Ն. Բիրյուկովը գտնում է, որ «Ռուսաստանի Գաղութային ամենուրեքսն անհրաժեշտություն չկա սահմանելու փոխակերպման կառուցակարգը (մեխանիզմը) և տեսակները, միջազգային նորմերը կարող են ծառայել ներպետական նորմաստեղծման կողմնորոշիչ, կամ էլ, եթե դա թույլատրվում է պետությունը, գործում են «իրենց սեփական անունից»՝ անմիջականորեն կարգավորելով իրավահարաբերությունները ներքին ոլորտում: *Терешкова В.В.* Применение норм международного права в судебной системе Российской Федерации. Дисс. канд. юр. наук. - Казань, 1998. *Տետկին Ե.Ս.* Соотношение норм конституционного права России и международного права. Дисс. канд. юрид. наук. М., 2004. *Суворова В.Я.* Реализация норм международного права. Екатеринбург, 1999.

34. *Сафаров Н.А.* Материально-правовая имплементация статута Международного уголовного суда: сравнительный анализ опыта Германии и Нидерландов // Государство и право. 2012, N3, с. 77-86.

ՆՈՅՆԵՄԲԵՐ 2012 11 (160)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

Գևորգ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ ԵՎ ՌՈՄԱՆԱԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔԸ

Հայաստանում իրավունքի զարգացման պատմությունը և արդիականությունը ցույց են տալիս, որ մեր ազգային իրավունքը շատ հարագատ է ռոմանագերմանական (եվրոպական) իրավական համակարգի ավանդույթներին, աղբյուրներին, իրավական մշակույթին և իրավամտաժողովրդին: Այս իմաստով հայ ազգային իրավունքի աղբյուրը մայրցամաքային իրավունքի հետ շատ շոշափելի և ամուր հիմքերի վրա է դրված: Իրավունքը՝ որպես հասարակական երևույթ, Հայաստանում ծագել է զարգացել է պետության և իրավունքի առաջացման ընդհանուր օրինաչափություններին համապատասխան: Սակայն հայկական իրավական համակարգի զարգացման վրա էական ազդեցություն են թողել Հայաստանում պետականության ծագման և զարգացման պատմական առանձնահատկությունները, ազգային, կրոնական, արտաքին քաղաքական և այլ գործոնները¹:

Հայ ազգային իրավական համակարգի ստղծնավորման ակունքները թվագրվում են մ.թ.ա. երկրորդ հազարամյակի սկզբներին:

Ըստ հայ պատմիչների՝ «սրբազան ծեսերի երկիր» (Արարատյան աշխարհի շումերական անվանումը մ.թ.ա. V-IV հզր.), Սարգոն առաջին Աքքադացու (մ.թ.ա. 2316-2261թթ.) և նրա թոռ Նարամսինի (մ.թ.ա. 2236-2200թթ.) սեպագիր արձանագրություններում հիշատակված Արմանի երկրի՝ խեթական և «Հայասա», մ.թ.ա. XIII-XII դդ. Ասորական և այլ հնագույն արձանագրություններում՝ Նաիրի-Բիայնա (Արուրտու) ավելի վաղ՝ Ուրարտուի (Բիայնիլի-Վան), պարսկական «Արմենիա» և հունական «Արմենիա» ինչպես նաև Haik, Հայաստան տեղանունները (տուպոնոմիա) բացարձակ նույնն են, քանի որ դրանք հնագույն «Արարատ» (ըստ Աստվածաշնչի՝ Արարատ լեռան և Արարատյան թագավորության) ան-

վան անդրադարձներն են²:

Հայտնի է, որ նախնադարյան-համայնական հասարակարգում վարքագծի կանոնները կրում էին չտարբերակված (սինկրետ) բնույթ: Գիտական գրականությունում դրանք ստացել են «մոնոնորմ» անվանումը³: Ըստ իրենց բնույթի՝ դրանք արտահայտում են ինտոհմական հասարակարգում արմատավորված և կայուն սովորույթներն ու ավանդույթները, որոնք խտացված ձևով արտահայտում էին բարո և չարի պատկերացումները:

Մոնոնորմների հիմնական նպատակն էր պահպանել տոհմի ամբողջությունը, նրա անվտանգությունը և կենսունակությունը: Այդ մոնոնորմներում դեռևս տարբերակված չէին իրավունքները՝ պարտականություններից, կնորանական նորմերը՝ բարոյական նորմերից և այլն: Նախնադարյան մարդու գիտակցությունը քանի որ կրում էր չտարբերակված բնույթ, ապա այդպիսին էր նաև նրա կեցությունը և դրան համապատասխան՝ սոցիալական նորմերը:

Ինչպես հայտնի է պատմագիտությունից⁴, Հայաստանը մարդկային մշակույթի հնագույն օջախներից մեկն է, Առաջավոր Ասիայի, Միջերկրականի և հյուսիսաֆրիկյան պալեոլիթյան մշակույթների կապող օղակը, նախամարդու և նրա մշակույթի բնօրրաններից մեկը: Նախնադարյան-համայնական հասարակությունը Հայաստանում տևել է մի քանի հազարամյակ մոտավորապես մ.թ.ա. 12-րդ հազարամյակի առաջին կեսը՝ պետականության առաջացումը հայկական լեռնաշխարհում (Հայասա թագավորության առաջացումը):

Տոհմացեղային հարաբերությունները Հայաստանում նույնպես կարգավորվում են մոնոնորմների միջոցով, որոնք ընդհանուր գծերով պահպանվեցին մինչև տոհմատիրական կարգերի քայքայման և պետականության կար-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ 2012 11 (160)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Ինչխանություն

մավորման ժամանակաշրջանը: Այս ժամանակաշրջանում մոնոնորմերը տարբարակաբանութիւններով եւ փոխարինմամբ էին սոցիալական տարբերութիւնները՝ կրօնական, սովորութային, ավանդական: Սա արդէն հասարակական կյանքի կարգավորման որոշակի առաջընթաց էր, որը հող էր նախապատրաստում նորմատիվ կարգավորման համար⁵:

Հայասա-Ազգի ցեղային միութեան (մ.թ.ա. 2-րդ հազարամյակի առաջին կես մ.թ.ա. 1200-ական թթ.), Նաիրի ցեղային միութեան (18-րդ դ. մ.թ.ա.-11-րդ դ. մ.թ.ա.) եւ Վանի Արարատյան (Ուրարտու) թագավորութեան (9-րդ դ. մ.թ.ա. – 6-րդ դ. մ.թ.ա.) ժամանակաշրջանում Հայաստանում ավարտվել էր հասարակութեան դասային շերտավորումը եւ հասարակական հարաբերութիւնները նորմատիվ հիմնական-կարգավորիչը՝ ավանդութեան իրավունքն էր:⁶ Թագավորական իշխանութեան օրենսդրական գործունեութեան հիմնական աղբյուրը նույնպէս սովորութային իրավունքն էր:

Ըստ ամերիկացի պատմաբան Ջ. Վիզմորի՝ իրավունքի զարգացումն անցել է հետևյալ ուղղութիւններով՝ դատական իրավաստեղծ գործունեութեան մինչև օրենսդրական գործունեութեան, չգրված իրավունքից՝ գրավոր օրենսդրութեան, նահապետական ընտանիքից՝ մենամտանութեան:⁷ Իսկ ավստրիացի հայտնի իրավաբան Հանս Քելզենը տարբերակում է իրավունքի զարգացման երեք տարատեսակ՝ մինչպետական (նախնադարյան), պետական եւ վերպետական (միջազգային)⁸:

Իրավունքի պատմութեան մասին է, որ իրավունքի ամենակարգակալ եւ ամենահին աղբյուրը եղել է սովորութիւնը, իսկ սրա գործող հետևանքը՝ սովորութային իրավունքը⁹:

Սակայն ամեն մի սովորութիւն կարող դառնալ սովորութային իրավունք, այլ միայն այն սովորութիւնները, որոնք հասարակութեան մեջ երկարատև եւ անընդմեջ գործադրվելու հետևանքով ձեռք են բերել համապարտադիր վարքագծի կանոնների, այլ խոսքով՝ չգրված օրենքի նշանակութեամբ:

Ըստ հռոմեացի հայտնի իրավաբան Ուլպիանոսի. «Սովորութիւնը ժողովրդի լռելիայն համաձայնութեամբ է, որ որոշված է երկարատև փորձութեամբ եւ երկարատև սովորութիւն պետք է պահպանել որպէս իրավունք եւ օրենք այս դեպքերում, երբ չկա գրավոր օրենքը»¹⁰:

Այնուհանդերձ, ինչպիսի պահանջների պետք է համապատասխանի սովորութային

իրավունքը: Ինչպիսին այն պետք է լինի, որպէսզի արդյունավետ ներգործի հասարակական հարաբերութիւնների վրա: Այսպէս, ըստ ռուս իրավաբան Գ.Ֆ. Շերշենկիչի՝ սովորութային իրավունքը պետք է պատասխանի հետևյալ պահանջներին.

ա) սովորութային իրավունքի նորմերը պետք է հենվեն իրավական համոզմունքների վրա.

բ) չպետք է հակասեն բանականությանը.

գ) չխախտեն բարի ավանդութիւնները եւ

դ) իրենց հիմքում չունենան մոլորութիւն:

Ամփոփելով իր միտքը՝ նա նշում է, որ սովորութային իրավունքի առկայութեան մասին կարելի է խոսել այն ժամանակ, երբ «միակերպ եւ բազմակի կրկնվող նորմերի հիմքում ընկած է իրավական գիտակցութեան կամ ժողովրդական համոզմունքը»¹¹: Ըստ անգլիացի իրավաբան Ն. Սալմոնի՝ սովորութային իրավունքը պետք է ունենա հին սովորութի բնույթ եւ գոյութիւն ունենա «անհիշյալ ժամանակներից»¹²:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ սովորութային իրավունքը պետք է բավականին վաղեմութեան ժամկետ ունենա, չհակասի բանականութեանը եւ բարի ու արդար ավանդութիւնների: Գրա հետ մեկտեղ «Ավանդութեանը դա այն է, որին համաձայն են եւ կամովին հարգում են բոլորը, քանզի այն ոչ միայն պարտավորեցնող է, այլ նաև ճիշտ եւ արդար»¹³:

Սովորութի պահանջ է մարդկանց վարքագծի նկատմամբ՝ հաստատագրված ավանդութեամբ: Ավանդութիւնը տվյալ դեպքում հանդես է գալիս որպէս հասարակական պրակտիկայի ամփոփում՝ հիմնված որոշակի գործադրութիւնների բազմակի փորձութեամբ¹⁴: Պատմականորեն սովորութային իրավունքը նախորդել է իրավունքի մյուս աղբյուրներին: Սովորութային իրավունքը հին եւ միջին դարերի իրավական համակարգերի ամենագլխավոր աղբյուրն է եղել¹⁵:

Հռոմեական իրավունքի հետազոտողները պնդում են, որ բավականին երկար ժամանակ Հռոմում գոյութիւն չունեին գրավոր օրենքներ: Եվ նույնիսկ 12 աղյուսակների օրենքները (5-րդ դ. մ.թ.ա.) ըստ էութեան սովորութային իրավունքի նորմերի ժողովածու¹⁶: Ինչպէս նշում է պրոֆ. Խ. Սամվելյանը. «Հնադարյան Բաբելոնի», «Համուրապի օրենսգիրքը», «Հին Հռոմի», «12 տախտակները», «Հին Հունաստանի Լիկորգոսի եւ Սոլոնի օրենքները» եւ մասնա-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

վանդ «Գոնթինի օրենքը» գերմանական «Sachsenspiegel»-ը և «Lex salica»-ն ռուսական «Русская правда»-ն սովորութային իրավունքի նորմերի ժողովածուներ էին¹⁷:

Սովորույթը հայ իրավունքի աղբյուր է հանդիսացել ազգային դատաստանագրքերի համար: Այսպէս, օրինակ՝ հետազոտողները ցույց են տալիս, որ Գոշի Դատաստանագրքի երկրորդ մասի 130 հոդվածի 56-ը սովորութային իրավունքի նորմեր են¹⁸:

Որքան հին էր սովորույթի վաղեմության ժամկետը, նույնքան մեծ էր նրա հեղինակութիւնը հասարակական հարաբերությունները կարգավորելիս, քանի որ միջնադարում իրավունքի հեղինակութիւնը որոշվում էր նրա հնութամբ, իսկ հին իրավունքն իր հերթին նշանակում է բարի, արդար իրավունք¹⁹:

Հնութիւնը նաև ենթադրում է պահպանողականություն, կայունություն: Այստեղ կարելի է ենթադրել, որ միջնադարում հայոց պետության (և ընդհանրապէս միջնադարյան պետության) կամ իշխանապետության ոչ լիարժեք օրենսդրական գործունեությունը հավանաբար պայմանավորված էր սովորութային իրավունքի նորմերի հնութամբ, անփոփոխությամբ (պահպանողականությամբ) և կայունությամբ:

Սովորութային իրավունքի նորմերը հայ իրականությունում գործադրվել են նաև հետագա դարերի ընթացքում:

Սովորութային իրավունքի նորմերը գործադրվել են նաև ոչ միայն միջնադարյան Եվրոպայում, այլև հետագայում, մասնավորապէս՝ Ֆրանսիայի բուժուղեւորկրատական մեծ հեղափոխության նախօրէին գործում էին մոտ 60 ընդհանուր սովորույթներ (coutumes generales) և երկրի ամբողջ տարածքի համար 300 տեղական սովորույթներ (coutumes locales)²⁰:

4-րդ դարից սկսած հայ ազգային իրավական համակարգը զարգացել է հիմնականում երկու ինքնավար իրավական ենթահամակարգերի՝ աշխարհիկ օրենսդրության և կանոնական իրավունքի միջոցով²¹:

Միջնադարյան եվրոպայում իրավունքը նույնպէս երկփեղկվեց երկու համակարգերի՝ աշխարհիկ (juscivile) և եկեղեցական իրավունքի (juscononicum)²²:

Աստվածաշնչից բխող հավասարության և անձի կամքի ազատության գաղափարներն իրենց ազդեցությունը թողեցին հայաշխարհիկ

և կանոնական իրավական համակարգերի ու բովանդակության վրա:

Այսպիսով, միջնադարյան հայ իրավունքի կարևորագույն աղբյուրներից է կրոնական (եկեղեցական) իրավունքը²³, այսինքն՝ կանոնական սահմանումներն ու որոշումները (գիրք, Առաքելական կանոններ, տիեզերական և տեղական եկեղեցական ժողովների որոշումները, հայ ազգային եկեղեցական ժողովների որոշումներ, եկեղեցու՝ հայ և օտարագրի սուրբ հայերի կանոնախմբեր):

Ընդհանրապէս, կանոնական իրավունքը հսկայական դեր է կատարել համաեվրոպական (մայրցամաքային) մշակույթի և իրավակարգի ձևավորման գործում²⁴: Նույնը կարելի է պնդել միջնադարյան Հայաստանի համար:

Կանոնական որոշումները՝ որպէս իրավունքի աղբյուր, Հայաստանում կիրառվում էին 4-րդ դարից սկսած: Սկզբնական շրջանում այդ որոշումները կրում էին կրոնական բնույթ՝ խրատների և հրահանգների ձևով, սակայն հետագա դարերում, կապված երկրի հասարակական-քաղաքական անցողիկ փոփոխումների, եկեղեցին ընդարձակեց հասարակական հարաբերությունների կարգավորման ոլորտը: Եկեղեցու և նրա հայրապետների կողմից ընդունված կանոնական որոշումներն սկսեցին ձեռք բերել համապարտադիր իրավական նորմի նշանակություն. «ուստի հայ եկեղեցական ժողովների կանոնական որոշումները մեծ մասամբ կրում էին ոչ միայն կրոնական-դավանաբանական բնույթ, այլև վերաբերում էին ներքին հասարակական հարաբերություններին՝ կազմավորելով այն հատկապէս սահմանված իրավաբանական նորմերով²⁵: Ընդ որում, եկեղեցու իրավաստեղծ և օրենսդիր իրավասության սահմանները որոշվում էին աշխարհիկ և հոգևոր իշխանությունների միջև գոյություն ունեցող ուժերի փոխհարաբերություններից:

Հայտնի է, որ պատմական ճակատագրի բերումով, պետականությունը կորցրած հայ ժողովրդի համար եկեղեցին եղել է համազգային միակ հաստատությունը, որը և միաժամանակ փոխարինել է պետականությունը: Հայոց մշակույթի պահպանության ու զարգացման հետ միասին, եկեղեցին իր վրա է վերցրել ու տնօրինել քաղաքական բնագավառի հարցերը:

Նման պայմաններում հոգևոր իշխանությունն իր ձեռքում էր կենտրոնացնում նաև

օրենսդրական ու դատական ֆունկցիաները: Կանոնական որոշումների պարտադիր նշանակությունն ավելի ցայտուն ձևով շեշտվում է Շահապիվանի (444թ.) եկեղեցական ժողովրդի ընդունված կանոններով²⁶:

Իրոք, հայ եկեղեցին հենց սկզբից վարում էր «գործակալություն մեծի դատավարություն»²⁷ պաշտոնը, այսինքն՝ իր ձեռքում էր պահում արդարադատության գործառույթը²⁸:

Հայ կանոնական իրավունքը կողիֆիկացիայի ենթարկվեց 8-րդ դարի սկզբներին Հովհաննես Իմաստասերի (Օձնեցու 717-728թթ.) ժամանակի կրթած, եկեղեցական և քաղաքական խոշոր գործիչներից մեկի ջանքերով, որը հայտնի է «Կանոնագիրք Հայոց» անունով: Հովհաննես Իմաստասեր Օձնեցի կաթողիկոսի գործունեության մեջ կարևոր տեղ են գրավում հայ կանոնական իրավունքի համակարգում և եկեղեցական բարեփոխումները: Հովհաննես Օձնեցին հավանաբար միակ կաթողիկոսն է հայ իրականության մեջ, որի օրոք գումարվել է երկու ազգային եկեղեցական ժողով՝ 719թ. Դվինում և 726թ. Մանազկերտում: Նրան են վերագրում նաև «Գիրք Թղթոց» ժողովածուի կազմումը: «Հովհաննես Օձնեցու եկեղեցական գործունեությունը և բարենորոգումները կարևորվում են նրանով, որ առնչվելով ժամանակի քաղաքական անցուդարձին՝ ձեռք են բերում քաղաքական նշանակություն»²⁹:

«Կանոնագիրքը որպես ժողովածու» առաջինն է, որ բխում էր անմիջականորեն լիազոր իշխանությունից, հետևապես առաջին պաշտոնական կանոնագիրքն է քրիստոնեական աշխարհում³⁰:

Հայ կանոնական իրավունքը կարգավորում էր ոչ միայն եկեղեցուն և հոգևորականությանը վերաբերող հարցերը, այլև քաղաքացիական, ժառանգական, քրեական իրավունքի (օրինակ՝ սպանության, առևանգման և տարբեր տեսակի հակաբարոյական արարքների) բնագավառի որոշակի հարաբերությունները: Անհրաժեշտ է նշել, որ հայ կանոնական իրավունքը գրեթե ամբողջությամբ կարգավորվել է ամուսնաընտանեկան հարաբերությունները: Այսպես, կանոնական իրավունքը նորմավորվեց նշանադրությունը, պսակադրությունը, ամուսնալուծությունը և մասամբ ամուսինների գույքային հարաբերությունները, խնամակալությունը, հոգաբարձությունը և որդեգրումը շարունակեցին կարգա-

վորվել սովորության իրավունքի նորմերով:

Չնայած պետության և աշխարհիկ օրենսդրության անխզելի կապին, քանզի աշխարհիկ իրավունքը ձևավորվում և զարգանում է պետության իրավաստեղծ գործունեության շնորհիվ, այդուհանդերձ հայ աշխարհիկ իրավական համակարգն ունի զարգացման որոշակի առանձնահատկություններ: Հայ աշխարհիկ օրենսդրությունը հատկապես զարգացավ այն ժամանակաշրջանում, երբ բացակայում էր ազգային պետականությունը (օրինակ՝ Դավիթ Ալավկատրոյու կանոնական օրինադրությունները և Մխիթար Գոշի «Հայոց դատաստանագիրքը»):

Ըստ պատմիչների հաղորդման տվյալների՝ Դավիթ Ալավկատրոյին ծնվել էր 11-րդ դարի 70-80-ական թվականներին Գանձակ քաղաքում: Վախճանվել է 1140 թվականին: Լինելով իր ժամանակի կրթված մարդկանցից, ինչպես նաև երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքի ակտիվ մասնակիցներից մեկը, նա խորապես մտախոզվել է հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորման հարցերով, որի արգասիքն է հայ իրականության մեջ առաջին աշխարհիկ օրենսդրությունը ստեղծելու փորձը, թեպետ ժողովածուն կոչվում է «Կանոններ» կամ «Կանոնական օրինադրություններ»:

Ժողովածուն բաղկացած է 97 կանոնից, որոնք կարգավորում են քաղաքացիական, ամուսնաընտանեկան և քրեական իրավունքի որոշակի հարաբերություններ, ինչպես նաև աշխատանքի պաշտպանության, կենցաղային մաքրակեցության վերաբերյալ կանոններ:

Դավիթ Ալավկատրոյու «Կանոնական օրինադրությունների» հիմնական աղբյուրներն են Հին և Նոր Կտակարանները, հատկապես Մովսես Մարգարեին վերագրվող Հին Կտակարանի հայտնի Հնգամատյանը և հայ կանոնական իրավունքի նորմերը:

Դավիթ Ալավկատրոյին խորապես մտախոզվել է հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորման հիմնախնդրով, որի արգասիքն է հայ իրականության մեջ առաջին աշխարհիկ համակարգված օրենսդրություն ստեղծելու փորձը:

«Կանոնագիրք Հայոց»-ի հետ մեկտեղ Դավիթ Ալավկատրոյու կանոնների մի մասը մտավ հայոց ազգային դատաստանագրքերի մեջ:

Միջնադարյան հայ իրավունքի ամե-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

նանշանավոր իրավական հուշարձանը Մխիթար Գոշի Դատաստանագիրքն է³¹, որի ստեղծումը պայմանավորված էր դարաշրջանի հրամայական՝ իրավական հող նախապատրաստել վերականգնվելիք հայոց պետականության համար:

Դատաստանագիրքը բաղկացած է երեք մասից՝ «Նախադրություն» 11 գլուխ, «Եկեղեցական կանոններ»՝ 124 հոդված, «Աշխարհական օրենք»՝ 130 հոդված:

Դատաստանագրքի «նախադրությունը» մի իրավագիտական աշխատություն է դատաստանագրքի ստեղծման պատճառների, դատարանի, դատարանակազմության վկաների և ապացույցների, դատաստանագրքի նպատակի և խնդիրների մասին:

Ինչ վերաբերում է եկեղեցական կանոններին և աշխարհական օրենքին, ապա դրանց սահմանազատման հիմքում (իհարկե ոչ այնքան հետևողականությամբ, որ բնորոշ էր ավատական իրավունքին) ընկած է հասարակական հարաբերությունների կարգավորման առարկան: Այսպես, աշխարհիկ բնույթի հասարակական հարաբերությունները (թագավորական իշխանություն, քաղաքացիական, քրեական իրավունքի հարցեր) պետք է կարգավորվեն աշխարհիկ օրենսդրությամբ, հանձնինս թագավորական իշխանության աշխարհիկ դատարանների, իսկ հոգևոր (եկեղեցական) բնույթի հարաբերությունները՝ եկեղեցական կանոններով, հանձնինս եկեղեցու և նրա հոգևոր առաջնորդների և եկեղեցական դատարանների:

Լինելով խոշորագույն օրենսդիր և օրենսգետ՝ Գոշը, ի տարբերություն եվրոպական իր գրչակիցների, քննադատորեն է ընկալել և յուրացրել մովսիսական և այլ օրենքները, մեկնաբանել դրանք՝ ելնելով իր ժամանակի իրավական հասարակական հարաբերությունները կարգավորելու պահանջներից:

Ստեղծագործաբար օգտագործելով բազմաթիվ աղբյուրներ՝ օրենսդիր և օրենսգետ Մխիթար Գոշը ժամանակակիցների և գալիք սերունդների համար ստեղծեց հայոց առաջին համապետական օրենքը, որ դարեր շարունակ ծառայեց որպես հիմնական օրենք ոչ միայն բուն Հայաստանում, այլև հայկական գաղթավայրերում, հանդիսացավ Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքի հիմնական աղբյուրը:

Սիջնադարյան ժամանակաշրջանի հայ

իրավական մյուս նշանավոր հուշարձանը Սմբատ Սպարապետի (Գունդստաբլի) Դատաստանագիրքն է, որի հիմնական գրավոր աղբյուրն է Մխիթար Գոշի Դատաստանագիրքը:

Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագիրք (1265թ.) գործել է Կիլիկյան հայկական թագավորությունում: Եթե Մխիթար Գոշը բնական ազատության և հավասարության կողմնակից էր, ապա Սմբատ Սպարապետը ոչ միայն չի ընդունում ի սկզբանե մարդկանց ազատության և հավասարության գաղափարը, այլև անազատությունը, անհավասարությունը համարում է բնական, արդարացի և հավերժական:

Սակայն ուշագրավ են Սմբատ Սպարապետի հայացքները իրավունքի և օրենքի, օրինականության, ամուսնաընտանեկան, քրեաիրավական, աշխատանքի պաշտպանության, երեխաների կրթության, պատերազմի և խաղաղության հարցերի վերաբերյալ: Ըստ նրա՝ իրավունքի և օրենքի էությունն ու նպատակ է կարգ ու կանոն հաստատել երկրում և ծառայել հասարակության բարօրությանը: Աշխարհական օրենքները, արտացոլելով նաև Աստվածային իրավունքը, կոչված են կարգավորելու աշխարհիկ հարաբերությունները և պատժելու օրինազանցներին:

Հայ իրավական միտքը մինչև 18-րդ դարը զարգացում չապրեց և միայն 18-րդ դարի երկրորդ կեսերից սկսած Երևան եկան հայ աշխարհիկ օրենսդրական ակտեր կամ դրանց նախագծեր, որտեղ առանձնակի նշանակություն է տրվում մարդու իրավունքներին: Այսպես, օրինակ, մարդու իրավունքների սահմանադրական ամրագրման առաջին փորձերը կատարվել են հայոց առաջին Սահմանադրության նախագծում Շահամիր Շահամիրյանի «Ռոզայթ փառաց»-ում (1788թ.):

Յուրացնելով և զարգացնելով հայ իրավաբաղաբական մտքի լավագույն ավանդույթները Շ. Շահամիրյանը հայ իրականության մեջ առաջիններից մեկն էր, որ հիմնավորվեց հանրապետական կարգերի անհրաժեշտությունը, և ըստ այդմ էլ, հայոց պետականությունը պատկերացնում էր որպես հանրապետություն:

XIX դարի առաջին կեսի վերջին իրավական հուշարձանը, արևմտահայերի «Ազգային Սահմանադրությունն» է (1860թ.): Այն հաստատվել է Թուրքիայի կառավարության կող-

մից 1868թ. մարտի 17-ին և պարունակում է 99 հոդված (նախկինում, այսինքն՝ մինչև հաստատվելը եղած 150 հոդվածի փոխարեն):

«Ազգային Սահմանադրությունը» կարևորագույն փաստաթուղթ է և կոչված էր կազմավորելու հայկական համայնքի ներքին կյանքը:

Արևմտահայերի կյանքում և առհասարակ Օսմանյան կայսրությունում Ազգային Սահմանադրությունը նոր երևույթ էր: Կայսրությունում առաջին անգամ էր մշակվում և գործադրվում նման Սահմանադրություն:

Անշուշտ, այդ կանոնադրությունը (Սահմանադրությունը) չէր ապահովում արևմտահայերի անձի ու գույքի պաշտպանությունը, ոտնահարված վիճակում էր թողնում արևմտահայության ազգային արժանապատվությունը: Այդուհանդերձ, Օսմանյան կայսրության ծայրաստիճան հետամնացության ու խավար իրականության ընդհանուր համայնապատկերում ազգային Սահմանադրությունը մի լուսավոր էջ էր արևմտահայ սահմանադրական մտքի հասունության արտահայտություն, նրա դեմոկրատական և ազգանվեր ուժերի պայքարի արգասիք:

Հայ աշխարհիկ իրավական համակարգի զարգացման վերածնունդն անխզելիորեն կապված է հայոց երեք հանրապետությունների՝ Հայաստանի առաջին հանրապետության, Խորհրդային Հանրապետության և Հայաստանի Հանրապետության կազմավորման հետ:

Հայաստանի առաջին հանրապետության իրավական համակարգը խայտաբղետ բնույթ էր կրում, քանզի այնտեղ շարունակում էին գործել ցարական Ռուսաստանի և ժամանակավոր կառավարության բազմաթիվ օրենսդրական ակտերը, իսկ ազգային օրենսդրությունն անում էր իր առաջին քայլերը:

Իր գոյության երկուտուր կողմերի ընթացքում առաջին հանրապետության խորհրդարանն ընդունեց բազմաթիվ օրենքներ, որոնք կարգավորում էին նաև այնպիսի հարաբերություններ (օրինակ՝ գործուղման մասին օրենք, թոշակ նշանակելու մասին օրենք և այլն), որոնք կարելի էր լուծել ենթաօրենսդրական ակտերի միջոցով: Ընդունված օրենքներից առավել կարևոր նշանակություն ուներ «Ընտրությունների մասին» օրենքը, որը սահմանում էր ազատ, հավասար և համընդհանուր ընտրական սկզբունքներ:

Հայաստանի Հանրապետությունը չհասցրեց նաև ընդունել իր հիմնական օրենքը՝ Սահմանադրությունը:

Խորհրդային Հայաստանի իրավական համակարգը, չնայած կրում էր շեշտված դասակարգային բնույթ, այդուհանդերձ աչքի էր ընկնում օրենսդրական բարձր տեխնիկայով և համակարգվածության աստիճանով:

Բավական է նշել Խորհրդային Հայաստանի 1992, 1937 և 1978 թվականների սահմանադրությունները³², քաղաքացիական, քրեական, աշխատանքային օրենսգրքերը:

Ազգային իրավական համակարգի զարգացման հաջորդ փուլը կապված է Հայոց անկախ պետության ստեղծման հետ (1991թ. սեպտեմբերի 21), որի հիմնական առանձնահատկությունն է՝ մարդու իրավունքների գերապատվությունը և օրենսդրությունում համամարդկային արժեքների՝ քաղաքական բազմակարծության, ազատ շուկայական հարաբերությունների, սոցիալական արդարության, օրենքի գերակայության, իշխանությունների տարանջատման, անկախ դատական համակարգի և այլ համանման արժեքների իրավական ամրագրումը:

Հայոց պետական անկախության հռչակմամբ սկսվեց նոր փուլ իրավական համակարգի մեջ: Նոր Հայաստանի ամբողջ պատմության ընթացքում առաջին անգամ պաշտոնապես հռչակվել էր իրավունքի գերակայությունը:

Իրավունքի զարգացման գլխավոր միտումներից մեկը հետսոցիալական հետխորհրդային երկրներում մերձեցումը մյուս իրավական ընտանիքների հետ: Հայաստանի նկատմամբ այդ առանձնահատկությունն արտահայտվում է հայ իրավունքի ժամանակակից համակարգի ընտանիքի հետ մերձեցման մեջ: Եթե անցումը շուկայական տնտեսության և սեփականության ձևերի բազմազանությունը կանխորոշեց մասնավոր իրավունքի ինստիտուտների արագ զարգացմանը, ապա իրավական պետականության ձևավորումն ու քաղաքական պլյուրալիզմը պայմանավորեցին հանրային իրավունքի զարգացումը:

Միջազգային-իրավական պլանում Հայաստանի ներգրավումը «ընդհանուր եվրոպական իրավական տարածք», «եվրոպական իրավական պետությունների ընտանիքում» դարձավ ազգային իրավունքի զարգաց-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ 2012 11 (160)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

ման կարևոր պայմաններից մեկը համաշխարհային իրավական զարգացման միտումների հունի մեջ:

Հայաստանի ժամանակակից իրավական համակարգի էվոլյուցիայի մեջ նկատվում են երկու հիմնական միտումներ: Դա մի կողմից ազգային իրավական համակարգի ձևավորման և կայացված գործընթացն է, որը կոչված է ընդգծելու հայոց անկախ իրավական համակարգի գոյությունն աշխարհի իրավական քարտեզում, մյուս կողմից՝ ընդօրինակելու Եվրոպայի և միջազգային իրավական համակարգերի ընդհանուր սկզբունքները, առաջավոր իրավական ավանդույթները և ինտեգրվելու քաղաքակիրթ ժողովուրդների իրավական համակարգին:

Իրենց հիմնական իրավաբանական հատկանիշներով և պատմական զարգացման ավանդույթներով հայ իրավունքը միշտ էլ պատկանել է ժամանակակից իրավական ընտանիքին ու շարունակում է մնալ այդպիսին: Այդ մասին են վկայում հայ իրավունքի համակարգված բնույթը, իրավական նորմի կառուցվածքը, օրենքի գերակայության սկզբունքները և իրավունքի աղբյուրների համապատասխան հիերարխիան, դատական համակարգի ու դատավարության հիմնական սկզբունքները:

Խոր տնտեսական ու քաղաքական փոփոխությունները հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներում լայն հնարավորություն բացեցին հայ իրավունքի մերձեցմանը ժամանակակից իրավական ընտանիքին ոչ միայն արտաքինապես, այլև բովանդակային առումով:

Մասնավոր ու հանրային իրավունքի առաջացումը Հայաստանում նշանակալի չափով պայմանավորված էր հասարակական սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական իրավական զարգացմամբ: Դա իր արտացոլումը գտավ մասնավոր իրավունքի բնագավառի հետևյալ ուղղություններում՝

- առաջին՝ սեփականության տարատեսակ ձևերի ու մասնավոր սեփականության որոշիչ նշանակության ճանաչման մեջ.

- երկրորդ՝ ազատ ձեռնարկատիրության զարգացման ու իրավաբանական հիմքերի առաջացման մեջ.

- երրորդ՝ առաջներում բացակայող առևտրական և ձեռնարկատիրական իրավունքի մի շարք ինստիտուտների առաջաց-

ման մեջ:

Հանրային իրավունքի ոլորտում հաստատվեցին ժողովրդավարական, իրավական պետության այնպիսի հիմնարար հատկանիշներ, ինչպիսիք են՝

1. իշխանությունների բաժանման սկզբունքների սահմանադրական հռչակումը ու գործնական իրականացումը.

2. քաղաքական իրավունքների և ազատությունների առաջնակարգ դերի սահմանադրական ճանաչումը.

3. դատական սահմանադրական վերահսկողության ներդրումը և զարգացումը:

Այդ և մյուս նորագույն միտումների շնորհիվ ժամանակակից հայ իրավունքի ավանդական մոտիկությունը ժամանակակից իրավական ընտանիքին դառնում է դիտարկվող իրավական մոդելների մոտեցմանը օժանդակող էական գործոն:

Ըստ երևույթին այդ բոլորը կանխորոշելու է ազգային իրավական համակարգի առանձնահատկությունների ու առաջնայնության զարգացումը XXI դարում:

Օրենսդրության ու իրավական ընթացումների ունիֆիկացիան նրա միջազգային-իրավական ձևերում հանդիսանում է ժամանակակից իրավական ընտանիքի հետ ազգային իրավունքի մոտեցման առավել հայտնի միջոց:

Ընդհանուր իրավական տարածության ձևավորման համար ոչ պակաս, եթե ոչ առավել նշանակություն ունի այդ համակարգերի մոտեցման այնպիսի ուղին, ինչպիսին են նրանց ընդհանուր գծերի մեծացումը, սկզբունքային սահմանումները, իրավական նորմերի և համապատասխանորեն դատական պրակտիկայի նմանությունը:

Հայաստանի ինտեգրացումը եվրոպական իրավաբանական գործընթացներին, միջազգային իրավունքի առաջնայնության հաստատումը տանում են նրան, որ ազգային իրավական համակարգերում աճում է միանման նորմերի ու ստանդարտների թիվը:

Արձանագրելով, որ մեր ազգային իրավական համակարգը՝ որպես անցումային շրջանի իրավական համակարգ, այնուհանդերձ հաստատուն քայլերով ընթանում է դեպի ժամանակակից իրավական ընտանիք, որի մասին կարող են վկայել ինչպես հայ միջնադարյան իրավունքի հուշարձանները (ինչպես հպանցիկ ակնարկեցինք վերևում), այն-

պէս էլ ներկայիս ազգային իրավունքի զարգացման միտումները: Այս առումով, համոզված կարող ենք պնդել, որ ազգային իրավական համակարգը՝ որպէս անցումային շրջանի իրավական համակարգ, շատ հատկանիշներով (Սահմանադրություն, համակարգված օրենսդրություն, իրավունքի համակարգի բաժանվածությունը հանրայինի և մասնավորի,

իրավունքի ճյուղերի առանձնացումը և այլն) առավել աղերսվում է մայրցամաքային (ռոմանագերմանական) իրավական ընտանիքին և կրում է վերջինիս ուղղակի ազդեցությունը:

Հետևաբար, այս առումով կարելի է դիտարկել ազգային իրավական համակարգը, որպէս ռոմանագերմանական իրավական ընտանիքի բաղկացուցիչ մաս:

1. **Վարդըշյան Ա.Գ.** Պետության և իրավունքի տեսություն -2: Գիտախոսություններ: Երևան, 2011, էջ 215:
2. **Ավագյան Ռաբին** Հայ իրավական մտքի զանգարան (մ.թ.ա. IX - մ.թ. XIX): Երևան, 2011, էջ 3-8: **Сукиасян А.Г.** Государство и право Урарту. Ереван, 1963.
3. **Периш Л.И.** Проблемы нормативной этнографии. - В кн. Исследования по общей этнографии. М., 1979, с. 213. **Розин В.М.** Генезис права. М., 2001, с. 23-40.
4. **Սարգսյան Ս.Հ.** Նախնադարյան հասարակությունը Հայաստանում: Երևան, 1967: **Ժամկոչյան Հ.** Հայաստանը նախնադարյան համայնական հասարակության և ստրկատիրության շրջանում, պրակ. 1, Երևան, 1961 և այլն:
5. **Мейн Г.** Древний закон и обычай. Исследования по истории права. М., Изд. второе, 2011, с. 147-176. **Кашанина Т.В.** Происхождения государства и права. Современные трактовки и новые подходы. Учебное пособие. М., 1999, с. 214-216.
6. **Սամուելյան Խ.** Հայ սովորական իրավունքը: Հին հայոց իրավունքը և նրա հետազոտման մեթոդը: Առևանգմանը և գնմանը անոնություն, Թիֆլիս, 1911: Նույնի, Հին հայ իրավունքի պատմություն, հատոր 1, Երևան, 1939, էջ 26-40:
7. **Вигмор Дж. Г.** Проблемы права. Египтское прошлое, настоящее. Литлтон, 1988 1-е изд., 1920.
8. **Kelsen H.** General Theory of Law and State. N.Y., 1991, p. 127-128.
9. **Графский В.Г.** Всеобщая история права и государства. М., 2000, с. 36-41.
10. **Дигести Юстиниана** Избранные фрагменты в переводе и с примечаниями И.С. Перетерского. М., 1984.
11. **Шершеневич Г.Ф.** Общая теория права. Том первый, Часть теоретическая. М., Изд. Бр. Башмаков, 1910, с. 58-60.
12. **Saahmond N.** Jurisprudence L., 1982, p. 199.
13. **Гуревич А.Я.** Категория средневековой культуры, с. 172.
14. **Тихонравово Ю. Б.** Основы философии права. Учебное пособие. М., 1997, с. 500.
15. История государства и права зарубежных стран. Учебник для вузов 1, М., 1996, с. 193.
16. **Новицкий Н. Б.** Римское право. М., с. 16.
17. **Սամուելյան Խ.** Հին հայ իրավունքի պատմությունը, հատոր 1, Երևան, 1939, էջ 31-32:
18. Армянский Судебник Мхитара Гоша, Ереван, 1954, с. 20.
19. **Гуревич А.Я.**, там же, с. 178.
20. **Цвайгерт К., Кемп Х.** Введения в сравнительное правоведение в сфере частного права. Том I. М., 1998, с. 122.
21. **Մախարյան Գ., Խաչատրյան** Հայ իրավունքի հուշարձաններ (V-XVIII դդ.): Երևան, 1994, էջ 6:
22. **Павлов А. С.** Курс церковного права. Сергиев Посад. 1902, с. 15.
23. **Սախր-Թանգվան Ն. Վ.** Հայոց եկեղեցական իրավունքը. Ա. Գիրք, ներածություն և աղբյուրներ, Շուշի, 1903: Նույնի,

- Հայոց եկեղեցական իրավունքը. Բ. Գիրք, կազմակերպություն և կառավարություն, Շուշի, 1905: **Ալլանյան Ա.** Կանոնագիրք Հայոց Թիֆլիս, 1914: **Акопян В.** Армянская книга канонов и ее редакции, Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук, Ереван. 1967. «Կանոնագիրք Հայոց» աշխատասիրությանը Վազգեն Հակոբյանի, հատոր ա, Երևան, 1964, հատոր Բ, 1971:
24. **Анкерс Э.** История европейского права. Эпоха формирования. М., 1994.
25. **Սամուելյան Խ.** Հին հայ իրավունքի պատմություն, հատ 1, Երևան, 1939, էջ 45:
26. **Варьяс М. Ю.** Краткий курс церковного права, М., 2001.
27. **Բուզանդ Փ.** Պատմություն Հայոց, Վենետիկ, 1889, էջ 36:
28. **Адоиц Н.** Армения в эпоху Эстаниана, СПб., 1908, с. 447. **Սամուելյան Հ.** Ֆեոդալիզմ Հին Հայաստանում, Երևան, 1934, էջ 76: **Սամուելյան Խ.** Հին հայ իրավունքի պատմություն, հատոր 1, Երևան, 1939, էջ 44: **Еремян С. Т.** Опыт периодизации истории Армении эпоху феодализма //Вопросы истории, 1951, N7, с. 54. **Акопян В. А.** «Армянская кинга канонов» и ее редакции. Автореферат диссертации на соискания ученой степени доктора исторических наук, Ереван, 1967, с. 5.
29. **Սեփր Պապյան** Հովհան Օձնեցու եկեղեցական բարեփոխումների բաղադրական բնույթը //«Աշտանակ» հայագիտական պարբերագիրք, խմբագրությանը Ա. Մարտիրոսյանի, Երևան, 1995, էջ 97:
30. **Թորոպյան Խ.** Առաջաբանը, էջ 19:
31. Կանոնագիրք Հայոց, Հ. Ա. Երևան, 1964, էջ Ժա: **Акопян В.А.** Автореферат, с. 3.
32. **Սամուելյան Խ.** Հին հայ իրավունքի պատմություն, էջ 56:
33. Գատաստանագրքի նախագրությունը, գլուխ Ա, Բ, Ժ, Ա մասի 1, 3, 14, 19, 21 հոլվածները և այլն:
34. **Արտաշես Մարտիրոսյան** «Քրիստոնեությունը և ազգային ինքնությունը» //«Աշտանակ» հայագիտական պարբերագիրք/, Երևան, 1995, էջ 10:
35. **Մխիթար Գոշ** Գատաստանագիրք Հայոց. Իրավարական հետազոտությունը հանդերձ ծանօթությունը Վահան Ծ. Վարդապետի Բատանեանց. Ի Վարդաշապատ, 1880, Մխիթար Գոշ, Գիրք Գատաստանի, Աշխատասիրությանը Խոսրով Ռորոսյանի, Երևան, 1975: **Սամուելյան Խ.** Հին հայ իրավունքի պատմությունը, հատոր 1, Երևան, 1939, էջ 75-90: **Սախրյան Ա.Գ.** Մխիթար Գոշ և «Հայոց դատաստանագիրքը», Երևան, 1965:
36. **Պետրոսյան Շ. Ն.** Սովետական պետականության կազմավորումը և զարգացումը Հայաստանում, Երևան, 1963: **Петросян Э. Н.** История конституционного развития советской государственности в Армении, Ереван, 1968.
37. **Нерсисян В. С.** Философия права, Учебник для вузов, М., 1997, с. 163-310. Там же, Общая теория права и государства. Учебник для вузов. М., 1999, с. 238-240. **Алексеев С.С.** Теория права. М., 1995, с. 291-300. Там же, Право: азбука-теория — философия: Опыт комплексного исследования. М., 1999, с. 167-170.

ՆՈՏԵՍԲԵՐ 2012 11 (160)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանութիւն

Ֆինանսական իրավունք

Նագեղի ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

ՀՊՏՀ տնտեսական պատմության
և իրավագիտության ամբիոնի ասիստենտ,
իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ

ՀՀ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ

Ֆինանսական գործունեության բովանդակությունը կազմող ֆինանսական համակարգի յուրաքանչյուր իրավական ինստիտուտի մանրագնին վերլուծությունները վկայում են, որ պետության տնտեսական ինքնիշխանության ապահովման և ազգային տնտեսության անվտանգության ապահովման դիրքերից էական նշանակություն է ձեռք բերում ֆինանսական քաղաքականության ճիշտ ընտրությունը, որը կարծում ենք հանդիսանում է պետական (քաղաքական) ռեժիմի անբաժան մասը, որն այսօր կարիք ունի իրավական մշակման, որպես պետության իրավաստեղծ գործունեության կատարելագործման ժամանակակից պահանջ:

Ուսումնասիրությունները վկայում են, որ ֆինանսական քաղաքականություն հասկացությունը, դրա բովանդակության օրենսդրական ամրագրումները միշտ էլ եղել են իրավաբան գիտման կենտրոնի ուշադրության կենտրոնում:

Ֆինանսական քաղաքականության, դրա բովանդակությունը կազմող առանձին տարրերը, ըստ էության, արտադրատնտեսական հարաբերությունների ծնունդ են, որոնք ունեն հանրային նշանակություն, հետևաբար ենթակա են պետական օրենսդրական կարգավորման:

Պետության ֆինանսական քաղաքականությունը, ըստ էության, տնտեսական քաղաքականության միջուկն է: Ավելին, ֆինանսական քաղաքականության իրականացման միջոցով են դրսևորվում պետության տնտեսական քաղաքականության արդյունքները:

Տնտեսագիտական գրականության մեջ գոյություն ունեն պետության ֆինանսական քաղաքականության մի քանի բնորոշումներ: Առանձին հեղինակներ «ֆինանսական քաղաքականությունը» ներկայացնում են որպես «ֆինանսական հարաբերությունների օգտա-

գործմանն ուղղված պետական միջոցառումների ամբողջություն, որն իրականացնում է պետությունը իր գործառնությունները կատարելու համար»:՝ Մեկ այլ բնորոշման համաձայն՝ ֆինանսական քաղաքականությունն իրենից ներկայացնում է որպես պետական ֆինանսական ռեսուրսների կազմավորմանն ու ֆինանսավորմանն ուղղված հարկաբյուջետային և այլ ֆինանսական գործիքների և ինստիտուտների ամբողջություն՝ ելնելով պետության տնտեսական քաղաքականության ռազմավարական ու տակտիկական նպատակներից: Գոյություն ունի նաև պետության ֆինանսական քաղաքականության ևս մեկ բնորոշում, որի հեղինակներն այն ներկայացնում են «որպես պետության սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության բաղադրիչ, որի միջոցով ապահովվում է ֆինանսական ռեսուրսների հաշվեկշռված աճ երկրի ֆինանսական համակարգի բոլոր օղակներում»:՝

Մեր կարծիքով, վերոհիշյալ բնորոշումներից և ոչ մեկը լիովին չի բավարարում մեկնաբանելու ֆինանսական քաղաքականության էությունը: Առաջին բնորոշման թերությունն այն է, որ նախ՝ անհասկանալի է, թե ինչ է նշանակում «ֆինանսական հարաբերությունների օգտագործմանն ուղղված պետական միջոցառումների ամբողջություն» արտահայտությունը: Բացի դրանից, եթե այնուամենայնիվ նման մեկնաբանությունն իրենից ինչ-որ իմաստ է ներկայացնում, սակայն թերի է այնքանով, որքանով հաշվի չեն առնված միլիոնապատկան մակարդակում իրականացվող միջոցառումները, որոնք կատարվում են պետության կողմից սահմանված եղանակներով ու մեթոդներով: Առավել ևս կատարյալ չէ ֆինանսական քաղաքականությունը որպես պետական ֆինանսական ռեսուրսների կազմավորմանն ու ֆինանսավորմանն ուղղված հարկաբյուջետային և այլ ֆինանսական գոր-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ 2012 11 (160)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Ֆինանսական իրավունք

ծիրների ու ինստիտուտների ամբողջություն ներկայացնելու երկրորդ բնորոշումը: Այստեղ թերությունն արտահայտվում է նրանով, որ «հարկաբյուջետային և այլ ֆինանսավորման գործիքներն ու ինստիտուտները» ոչ թե արտացոլում են ֆինանսական քաղաքականության բովանդակությունը, այլ ընդամենը միջոց են ծառայում, այն էլ ոչ լրիվ, այդ քաղաքականությունն իրականացնելու համար:

Առավել համոզիչ է թվում ֆինանսական քաղաքականության երրորդ բնորոշումը, որի համաձայն՝ այն ներկայացվում է «որպես պետության սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության մաս», որի միջոցով ապահովվում է ֆինանսական ռեսուրսների հաշվեկշռված աճ ֆինանսական համակարգի բոլոր օղակներում: Այս բնորոշման առավելությունն այն է, որ ֆինանսական քաղաքականությունը դիտվում է երկրի սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության համակարգում: Սակայն մեզ ճիշտ չի թվում ֆինանսական քաղաքականության սուկ ֆինանսական ռեսուրսների հաշվեկշռված աճի խնդիրներին ծառայեցնելը: Ֆինանսական ռեսուրսների աճի ապահովումը միայն միջոց է երկրի սոցիալ-տնտեսական քաղաքականությունից բխող խնդիրների լուծման համար, ինչին կոչված է ֆինանսական քաղաքականությունը: Պետական ֆինանսական քաղաքականության հիմնական առանցքը պետք է լինի ապահովել բավարար պայմաններ երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման, ինչպես նաև բնակչության կենսամակարդակի բարձրացման համար:

Բացի պետական ֆինանսական քաղաքականությունից, գոյություն ունի նաև տնտեսավարող սուբյեկտների, մասնավորապես՝ կազմակերպությունների կողմից իրականացվող ֆինանսական քաղաքականություն: Այդ քաղաքականությունը միտված է բիզնեսի զարգացմանը, ինչը հանդիսանում է ֆինանսական մեներջերի գործունեության հիմնական խնդիրը: Ֆինանսական քաղաքականության գլխավոր նպատակն է ապահովել տնտեսավարող սուբյեկտների կենսագործունեությունը մրցակցային պայքարում, ինչը հնարավորություն է տալիս խուսափել սնանկացման վտանգից և խոշոր ֆինանսական կորուստներից: Դրան հասնելու կարևոր նախադրյալ է արդյունավետ ինվեստիցիոն քաղաքականության իրականացումը, որը կազմակերպությունների ֆինանսական քաղա-

քականության կարևոր բաղադրիչ է: Սա հնարավորություն է տալիս նոր տեխնիկայի և տեխնոլոգիայի արմատավորման միջոցով շարունակ նորացնել թողարկվող արտադրանքի կառուցվածքը, իջեցնել ինքնարժեքը, որոնց արդյունքում կատեղծվեն լուրջ նախադրյալներ հաղթող դուրս գալու մրցակցային պայքարում, բարձրացնել կազմակերպության շուկայական արժեքը և հասնել բարձր ֆինանսական արդյունքի:

Ֆինանսական քաղաքականության առաջնահերթությունները շարունակ կարող են փոփոխվել՝ ելնելով շուկայական իրադրության փոփոխություններից: Նման փոփոխությունների կանխատեսումը ֆինանսական մեներջերի աշխատանքի կարևորագույն ուղղություններից մեկն է, ինչը հիմք է կարճաժամկետ և երկարաժամկետ ֆինանսական քաղաքականության հայեցակարգեր մշակելու համար:

Ներկայումս ՀՀ ֆինանսական քաղաքականությունը դեռևս չունի երկրի տնտեսության զարգացման ու բնակչության սոցիալական խնդիրները լուծելու ուղղվածություն, որը այդ քաղաքականության գլխավոր նպատակն է: Այս պարագան հիմնականում պայմանավորված է հանրապետության ֆինանսական ռեսուրսների սահմանափակ ծավալով:

Վերջին տարիներին հանրապետության ֆինանսական քաղաքականությունն առավելապես ուղղված է տնտեսության կայունության ապահովմանը, պետական բյուջեի դեֆիցիտի կրճատմանը և տնտեսության աճի նախադրյալների ստեղծմանը:

Հայաստանի Հանրապետության կազմավորումից հետո անցած տարիներին պետության ֆինանսական քաղաքականությունն ուղղվել է երկրի սոցիալ-տնտեսական կարգի արմատական վերափոխման, շուկայական հարաբերությունների ձևավորման ու զարգացման հիմնախնդիրների լուծմանը: Դրան համապատասխան ձևավորված նոր ֆինանսական մեխանիզմի կիրառման շնորհիվ շուկայական հարաբերությունները գործնականում արմատավորվեցին տնտեսության գրեթե բոլոր ճյուղերում և ոլորտներում: Թեև այդ գործընթացը դեռևս շարունակվում է, սակայն ակնհայտ է, որ շուկայական հարաբերություններին այլընտրանք հանրապետությունում գոյություն չունի: Սակայն ակնհայտ է

Ֆինանսական իրավունք

նան այն իրողությունը, որ հանրապետությունում իրականացված ողջ տնտեսական և հատկապես ֆինանսական քաղաքականությունը չի կարելի համարել արդյունավետ: Շուկայական հարաբերությունների արմատավորմանը միտված տնտեսական ու սոցիալական վերակառուցման գործընթացում թույլ տրվեցին խոշոր սխալներ, բացթողումներ, որոնք զգալի վնաս հասցրին երկրի տնտեսությանը: Պետական ֆինանսական քաղաքականության գործընթացում այսօր էլ բացակայում է հաշվեկշռվածությունը:

Պետության ֆինանսական քաղաքականությունը սերտորեն կապվում է դրամավարկային քաղաքականության հետ: Դա պայմանավորված է նրանով, որ դրամական զանգվածը լայն իմաստով փոփոխական մեծություն է ֆինանսական քաղաքականության տեսակետից այն չափով, ինչ չափով գոյություն ունի փոխադարձ կապ մի կողմից տնտեսության ակտիվության և գների մակարդակի տատանումների և մյուս կողմից դրամական էմիսիայի վրա հսկողություն սահմանելու պետության ձգտման միջև: Բացի դրանից, տնտեսության կայունացման քաղաքականությունը ենթադրում է դրամական գործիքների օգտագործում ինֆլյացիոն ճնշումը կարգավորելու համար, ինչը բնորոշ է վերջին տարիների ՀՀ ֆինանսավարկային քաղաքականությանը: Մյուս կողմից դրամական քաղաքականության գործընթացում կարևոր գործոն է հսկողությունը՝ տնտեսության մեջ որպես դրամական զանգված սահմանափակելու միջոց՝ վարկը օգտագործելու նկատմամբ: Սակայն ինֆլյացիոն ճնշումը թուլացնելուն ուղղված վարկային քաղաքականության արդյունավետությունը կապված է վարկային ռեսուրսների աճի տեմպի անկման հետ, ինչը հանգեցնում է անցանկալի հետևանքների, մասնավորապես՝ եկամուտների կորստի: Այստեղից հետևում է, որ հավասարակշռված ֆինանսական քաղաքականությունը ենթադրում է սերտ փոխգործակցություն դրամավարկային քաղաքականության հետ:

Պետական ֆինանսական քաղաքականության կարևոր բաղադրիչներ են նաև բյուջետային, հարկային, ինվեստիցիոն, սոցիալական և մաքսային քաղաքականությունները:

Բյուջետային քաղաքականությունը հան-

դես է գալիս որպես պետության ֆինանսական քաղաքականության ավանդական հիմնական օղակը: Նույնիսկ ֆինանսների դասական տեսությունը ֆինանսները միանշանակ ներկայացնում էր որպես պետության ունեցվածք: Բյուջետային քաղաքականության մեջ խաչաձևվում են երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացման բոլոր անհետաձգելի հիմնահարցերը:

ՀՀ բյուջետային քաղաքականությունն այսօր հիմնված է «Բյուջետային համակարգի մասին» գործող օրենքի և այլ օրենսդրական ակտերի վրա, որոնք էլ որոշում են երկրի բյուջետային կառուցվածքի ձևը և բյուջետային գործընթացը: Բյուջետային քաղաքականությունը դրսևորվում է բյուջեի ծախսային մասի կառուցվածքի, տարբեր մակարդակի բյուջեների միջև այդ ծախսերի բաշխման, ինչպես նաև բյուջեի դեֆիցիտի ծածկման աղբյուրի, պետական պարտքի կառավարման ձևերի ու մեթոդների մեջ: Նշված խնդիրների լուծման բնույթից է կախված բյուջետային քաղաքականության սոցիալ-տնտեսական ուղղվածությունը:

Ֆինանսական քաղաքականության կարևոր բաղադրիչներից է հարկային համակարգի արդյունավետ կառավարումը: Հարկերն իրենցից ներկայացնում են պետության կողմից իրավաբանական և ֆիզիկական անձանցից անփոխհատույց ու պարտադիր զանձվող միջոցներ հասարակական ծախսերի ֆինանսավորման համար:

Շուկայական տնտեսություն ունեցող զարգացած երկրներում կիրառվում են բազմաթիվ, տարատեսակ հարկեր և հարկադրման օբյեկտներ և սահմանված են ոչ միատեսակ փոխհարաբերություններ հարկատուների և հարկային մարմինների միջև: Սակայն միջազգային պրակտիկական մշակել է հարկային համակարգի կառուցվածքի, հարկադրման որոշակի սկզբունքներ: Առաջին սկզբունքն այն է, որ հարկերը ստորաբաժանվում են ուղղակի և անուղղակի հարկերի: Ուղղակի հարկերի գանձումը միանգամյա է և կատարվում է համապատասխան սուբյեկտների եկամուտներից և սեփականությունից, իսկ անուղղակի հարկերի գանձումը՝ իրավաբանական անձանց գործունեության շրջանառությունից:

Հարկային համակարգի կառուցվածքի հաջորդ կարևոր սկզբունքը վերաբերում է

Ֆինանսական իրավունք

հարկերի հորիզոնական և ուղղահայաց կառուցվածքի հավասարությանը: Հորիզոնական հավասարությունը նշանակում է, որ իրավաբանական ու ֆիզիկական անձինք, որոնք գտնվում են տարբեր տնտեսական պայմաններում, պետք է վճարեն միատեսակ հարկեր: Ինչ վերաբերում է ուղղահայաց հավասարությանը, ապա այն ենթադրում է, որ հարուստները պետք է վճարեն համամասնորեն ավելի մեծ գումար, քան աղքատները:

Հարկային համակարգի կառուցվածքի սկզբունքների շարքին են դասվում նաև հարկերի գանձման եղանակների պարզությունը, հարկերից խուսափելու անհնարիությունը և այլն:

Հարկերին բնորոշ են երկու հիմնական գործառույթներ՝ ֆիսկալ և տնտեսական: Առաջինի իմաստն այն է, որ հարկերի միջոցով պետությունն ապահովում է բյուջեի եկամտային մասի կատարում: Իսկ երկրորդ գործառույթի միջոցով պետությունը խրախուսում է տնտեսության զարգացումը: Հարկերի ֆիսկալ և տնտեսական գործառույթների իրականացման միջև օպտիմալ հավասարակշռության ապահովումը հարկային և, հետևաբար, նաև ֆինանսական քաղաքականության առանցքային հարցերից մեկն է:

Պետության ֆինանսական քաղաքականության կարևոր օղակներից մեկն էլ ինվեստիցիոն քաղաքականությունն է: Այդ քաղաքականությունը կոչված է ստեղծելու բարենպաստ պայմաններ հայրենական ու արտասահմանյան ինվեստիցիաների ներգրավման և դրանք տնտեսության իրական հատվածի զարգացմանն ուղղելու համար: Ինվեստիցիոն մասն քաղաքականությունը հատկապես կարևորվում է շուկայական հարաբերություններին անցման փուլում գտնվող երկրի, այդ թվում նաև Հայաստանի Հանրապետության համար: Այս պարագան պայմանավորված է նրանով, որ անցման գործընթացը պահանջում է տնտեսության արմատական վերակառուցում, որը հնարավոր չէ իրականացնել առանց բավարար կապիտալ ներդրումների առկայության:

Ֆինանսական քաղաքականության կարևոր բնագավառներից է նաև սոցիալական քաղաքականությունը, որն ուղղված է բնակչության սոցիալական պայմանների բարելավմանը: Այդ բնագավառի կարևոր ոլորտների մեջ են մտնում մասնավորապես բնակչության համար սպառողական զանբյուրի համապատասխան բավարար կենսաթոշակների, պետական ապահովության, զբաղվածության ֆունդերի ստեղծումը: Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունում սոցիալական հրատապ խնդիր է աղքատության հիմնահարցի լուծումը:

Պետական ֆինանսական քաղաքականության ոչ պակաս կարևոր ոլորտ է մաքսային քաղաքականությունը: Վերջինս կոչված է վերահսկողություն իրականացնել երկրի պետական սահմանով կատարվող գույքի և կապիտալի տեղափոխման վրա: Մաքսային քաղաքականության միջոցով սահմանափակվում կամ ընդլայնվում է երկրի ներքին շուկա մուտք գործող ապրանքների և ծառայությունների ծավալը, ինչպես նաև խրախուսվում կամ կասեցվում է ապրանքների արտահանումը և ներմուծումը: Դրանով իսկ մաքսային քաղաքականության միջոցով նույնպես տեղի է ունենում վերաբաշխման գործընթաց տնտեսվարող սուբյեկտների ու պետության միջև: Մաքսային քաղաքականությունը սերտորեն առնչվում է բյուջետային քաղաքականության հետ այնքանով, որքանով մաքսային տուրքերը և վճարումները պետական բյուջեի եկամտի կարևոր աղբյուր են:

Պետության ֆինանսական գործունեության տարբեր ոլորտներում ընդհանուր օրինաչափությունների վերլուծությունների հիման վրա ֆինանսական քաղաքականությունը կարելի է սահմանել գործող ֆինանսական օրենսդրությամբ ամրագրված պետության և նրա լիազոր մարմինների այն գործունեությունը, որը նպատակաուղղված գործունեություն է, ուղղված է պետության գործառույթների իրականացման նպատակով դրամական միջոցների հավաքման, բաշխման և վերաբաշխմանը:

1. Финансы, денежное обращение, кредит. Под ред. Л.А. Дробозиной, 1997. М., с. 89.

2. Финансы, под ред. В.В. Ковалева, 2001. М., с. 23.

Կարեն ԶԱՐԻԿՅԱՆ

ՀՀ վարչական դատարանի նախագահի խորհրդակցան, Հայ-ռուսական (Մլավոնական) համալսարանի հայցորդ

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՓՈԽՕԳՆՈՒԹՅԱՆ

ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

Վարչական մարմինների փոխօգնությունը՝ որպես վարչական իրավունքի ինքնուրույն ինստիտուտ, ըստ էության, նոր է և գրեթե անծանոթ հետխորհրդային պետությունների իրավունքի համակարգին: Բավական է միայն նշել, որ այս ինստիտուտն ամբողջական ու համալիր կարգով գրեթե հետազոտված և բացահայտված չէ ԱՊՀ պետությունների (այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության) իրավագետների կողմից, ավելին, բացակայում են վերջինիս ձևավորման ու բարելավման անգամ հայեցակարգային մոտեցումների ուղեկիշները: Ստեղծվել է մի իրավիճակ, երբ վարչական մարմինները գործնականում ակտիվորեն կիրառում են այս ինստիտուտը, քանի որ դրա կարիքն անչափ մեծ է, սակայն դրա հիմքում դրված չեն անհրաժեշտ գիտագործնական հետազոտությունների արդյունքները:

Հայաստանի Հանրապետությունում վարչական մարմինների փոխօգնությունը՝ որպես վարչական իրավունքի առանձին ինստիտուտ, իրավական ամրագրում է ստացել 2004 թվականին «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի ընդունմամբ: Չնայած մինչ այդ որևէ իրավական ակտում չէինք կարող հանդիպել «վարչական մարմինների փոխօգնություն» արտահայտության, այդուհանդերձ, շատ իրավական ակտերում կարելի էր նկատել այս ինստիտուտին բնորոշ նորմեր, սակայն դրանք մինչ

օրս էլ համակարգված չեն և հանդիսանում են որպես այլ ինստիտուտների առանձին տարրեր:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 15-րդ հոդվածում վարչական իրավունքի խնդրո առարկա ինստիտուտը բացահայտված է հետևյալ կերպ.

«1. Վարչական մարմինները պարտավոր են փոխադարձ օգնություն ... տրամադրել միմյանց՝ իրենց լիազորություններն իրականացնելու համար:

2. Փոխօգնություն չէ միմյանց նկատմամբ ենթակայության հարաբերությունների մեջ գտնվող վարչական մարմինների միջև օգնությունը»:

Կարծում ենք՝ օրենքում միայն վարչական մարմինների լիազորություններն իրականացնելու նպատակով փոխադարձ օգնություն ցուցաբերելու պարտականություն սահմանելը և ենթակայական հարաբերությունների մեջ գտնվող վարչական մարմինների միջև փոխօգնության ինստիտուտը բացառելը բավարար չէ տվյալ սոցիալ-իրավական բարդ երևույթի էությունը բացահայտելու համար: Արդյունքում վարչական մարմինները իրավակիրառ պրակտիկայում փոխօգնության դիմելիս հաճախ բախվում են այնպիսի հիմնահարցերի, ինչպիսիք են փոխօգնության էությունը, դրա սահմանները և դրսևորման եղանակները (օրինակ՝ այս կամ այն հարցով մեկ այլ վարչական մարմին դիմելու դեպքում գործում են վարչական մարմինների փոխօգնության վե-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ 2012 11 (160)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

րաբերյալ նորմերը), ինչպիսի փոխհարաբերության մեջ են գտնվում վարչական մարմինների փոխօգնությունն այլ տեսակի օգնությունների հետ և այլն: Այս և այլ խիստ կարևոր խնդիրների ուսումնասիրության և դրանց վերաբերյալ համարժեք արդյունքների ձևավորման անհրաժեշտությունից էլ բխում է վարչական մարմինների փոխօգնության ինստիտուտի հետազոտության անհրաժեշտությունը և դրա էության բացահայտումը՝ դրանում ընդգրկված հասկացությունների համալիր վերլուծության հիման վրա:

Վերոգրյալից ելնելով՝ պետք է փաստել, որ «վարչական մարմինների փոխօգնություն» իրավական եզրույթը կազմված է բովանդակային առումով միմյանցից տարբերվող երեք հետևյալ հասկացություններից՝ «վարչական մարմիններ», «օգնություն» և «փոխադարձություն»: Այսինքն՝ վարչական մարմինների փոխօգնությունը բացահայտելու համար անհրաժեշտ է պարզել վարչական մարմինների իրավական կարգավիճակը, «օգնություն» եզրույթի նշանակությունը՝ որպես իրավական երևույթ և փոխադարձության առանձնահատկությունները:

«Վարչական մարմին» հասկացությունն արևմուտքում քննարկման առարկա է դեռևս 19-րդ դարից, մասնավորապես՝ ֆրանսիացի իրավագետներ Լեոն Դյուգուիի և Մորիս Օրիուի կողմից մշակված վարչակազմի տեսությունում վարչական մարմիններն իրենց ուրույն տեղն են զբաղեցնում: Նրանք կարծում էին, որ պետական պաշտոնյաները պետք է պետական ռեսուրսներն այնպես կազմակերպեն, որ այն ուղղված լինի հասարակության տարբեր մասերի ինտեգրմանը միասնական ամբողջության մեջ և համերաշխության ու միասնականության գաղափարների սերմանումը, որի միջոցով անհատները

ծեռք են բերում հասարակության անդամի կարգավիճակ՝ 19-րդ դարի մեկ այլ հայտնի ֆրանսիացի իրավագետ Ժան-Լեոն Օքոկը վարչակազմը բնութագրել է որպես հանրային մարմիններ, որոնք կոչված են հոգալու այն հանրային շահերի (*intérêts collectifs*) մասին, որոնց համար և ստեղծված է այն²: Այսինքն, եթե փորձենք, հիմք ընդունելով առկա իրավական դիրքորոշումները, ընդհանուր բնորոշում տալ վարչական մարմիններին, ապա նախ և առաջ պետք է նշենք, որ դրանք վարչահրամայական լիազորություններով օժտված այն մարմիններն են, որոնք անմիջականորեն իրականացնում են քաղաքացի-պետություն հարաբերություններում պետության գործառնությունները:

Սակայն մեր կողմից մատնանշվեցին վարչական մարմինների առավել լայն սահմանումները: Տարբեր պետությունների օրենսդրություններում վարչական մարմիններին վերապահվում է տարբեր իրավական կարգավիճակ: Այսպես, իտալական վարչական իրավունքի դոկտրինան վարչական մարմինների ցանկին է դասում բոլոր այն մարմիններին, որոնք առավելապես ստեղծված են հետևյալ երեք խնդիրներից որևէ մեկի լուծման նպատակով՝ ա) քաղաքական ինստիտուտներին աջակցելը կառավարման բնագավառում, բ) քաղաքական ինստիտուտների կողմից որոշված պետական նպատակներին հասնելուն ուղղված գործունեություն իրականացնելը և գ) հանրային շահից ելնելով՝ Սահմանադրության, օրենքների և կառավարության քաղաքականության հիման վրա սպրանքների արտադրության, ծառայությունների մատուցման և շահույթի ստացման հետ կապված գործառնություններ իրականացնելը³: Այստեղ, փաստորեն, վարչական մարմիններն ընկալվում են որպես օժանդակող մարմիններ, նրանք կառա-

Վարչական իրավունք

վարման տարբեր ոլորտներում կյանքի են կոչում քաղաքական վերնախավի կամքը:

Իսկ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում վարչակազմը շատ ավելի լայն է ընկալվում և ներառում է նախագահին, դեպարտամենտներին, կառավարական կորպորացիաներին, անկախ գերատեսչություններին և այլ մարմիններին, որոնք չեն իրականացնում զինվորական և արտաքին քաղաքականության գործառույթներ և կարգավորում են մասնավոր անձանց իրավունքների և պարտականությունների առնչվող հարցեր⁴: ԱՄՆ վարչական դատավարության մասին օրենքը (administrative procedures act) «վարչական մարմին» հասկացությունը սահմանել է բացառության կանոնով՝ թվարկելով այն մարմիններին, որոնք չեն հանդիսանում վարչական մարմին:

Ի տարբերություն Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդիրը նախ՝ ուղղակի թվարկում է վարչական մարմիններին, որոնց շարքին են դասվում գործադիր իշխանության հանրապետական և տարածքային կառավարման, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման մարմինները՝ ա) Հայաստանի Հանրապետության գործադիր իշխանության հանրապետական մարմիններ՝ Հայաստանի Հանրապետության նախարարություններ և հանրապետության ողջ տարածքում վարչարարություն իրականացնող պետական այլ մարմիններ. բ) տարածքային կառավարման մարմիններ՝ մարզպետներ. գ) տեղական ինքնակառավարման մարմիններ՝ համայնքի ավագանի և համայնքի ղեկավար, քաղաքապետ՝ քաղաքային համայնքում, գյուղապետ՝ գյուղական համայնքում, այնուհետև լրացնում. «Եթե վերը թվարկված մարմիններից բացի, վարչարարություն են իրականացնում

պետական այլ մարմիններ, ապա նույն օրենքի իմաստով՝ դրանք նույնպես համարվում են վարչական մարմիններ («Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին կետ):

Փաստորեն, նշված իրավանորմը «վարչական մարմին» հասկացության բովանդակությունը բացահայտում է մասնակիորեն՝ հղում կատարելով նաև «վարչարարություն» հասկացությանը: Պետք է նկատել, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը «վարչարարություն» հասկացությունը բացահայտում է որպես «վարչական մարմինների արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեություն, որը եզրափակվում է վարչական կամ նորմատիվ ակտերի ընդունմամբ, ինչպես նաև գործողություն կամ անգործություն, որն անձանց համար առաջացնում է փաստական հետևանքներ» (3-րդ հոդվածի 2-րդ կետ): Այստեղ, թերևս, էական նշանակություն ունի «արտաքին ներգործություն» բառակապակցության բացահայտումը, որի ներքո, ըստ օրենքի հեղինակների, նկատի է առնվում այն, որ «Վարչական ակտը պետք է առնչվի ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի, որը կազմակերպական, աշխատանքային, ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չի գտնվում այն վարչական մարմնի հետ, որը վարչական ակտ է ընդունելու, կամ եթե նման կապ առկա է, այդուհանդերձ, ընդունվելիք վարչական ակտը չի առնչվում այդպիսի կապից բխող կողմերի հարաբերությունների բովանդակությանը»⁵: Այսպիսով, մի կողմից վարչական մարմին է հանդիսանում վարչարարություն իրականացնող ցանկացած պետական մարմին, մյուս կողմից՝ վարչարարությունը **վարչական մարմնի** ցանկացած գործունեությունն է, որն ուղղված է իր

Վարչական իրավունք

հետ կազմակերպական, աշխատանքային, ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չգտնվող անձանց համար իրավական կամ փաստական հետևանքներ առաջացնելուն: Այսինքն՝ ստացվում է իրավական որոշակիությունից զուրկ փակ շրջան. վարչական մարմինը բնութագրվում է վարչարարություն իրականացնելու գործառույթով, իսկ վարչարարությունն, իր հերթին, բնորոշվում է որպես վարչական մարմնի գործունեություն:

Չհամարելով վարչական մարմինների կարգավիճակի իրավական հարցերի լուծումը մեր առջև դրված խնդիր՝ միայն նշենք, որ անհրաժեշտ է օրենսդրորեն հստակ սահմանել վարչական մարմինների կազմը, որպեսզի բացառվի այս կամ այն պետական մարմնի կողմից կամայականորեն իրեն վարչական մարմնի կարգավիճակով օժտելու կամ այդ կարգավիճակից հրաժարվելու հնարավորությունը: Մեր կարծիքով, վարչական մարմինների կարգավիճակի բացահայտման տեսանկյունից անկյունաքարային նշանակություն ունեն տվյալ մարմինների հանրային կառավարման ոլորտում գործելու և վարչահրամայական գործառույթներով օժտված լինելու հանգամանքները: Բոլոր այս մարմինները մասնավոր անձանց հետ փոխհարաբերություններում հանդես են գալիս պետության անունից և կանոնակարգում են հանրային իրավահարաբերությունները:

Բացի այդ, «վարչական մարմիններ» հասկացության խնդիրն ինքնաբերաբար դժվարացնում է նաև «վարչական մարմինների փոխօգնության» հասկացության բացահայտումը, քանի որ հստակ չէ այն մարմինների շրջանակը, որոնց միջև օգնությունը հանդիսանում է վարչական մարմինների փոխօգնություն: Ուստի հարկ է այս խնդիրը քննարկել «օգնություն» եզրույթի հետ

համակարգված և բացահայտել այլ տեսակի օգնությունների շրջանակները:

Վարչական իրավունքի տեսությունում հիմնականում առանձնացվում են փոխօգնության տարբերակման երկու չափանիշ՝ փոխօգնություն հայցող և տրամադրող մարմինների բնույթը (*ինստիտուցիոնալ*) և հայցող հարցի բնույթը (*գործառութային*)⁶:

Ինստիտուցիոնալ չափանիշի գործածման պարագայում վարչական մարմինների փոխօգնությունը տարբերվում է քրեական և քաղաքացիական հարցերով փոխօգնությունից նրանով, որ այն հնարավոր է բացառապես վարչական մարմինների միջև: Սակայն այս չափանիշը բավարար չէ փոխօգնության բնույթը բացահայտելու համար, քանի որ վարչական մարմինները որոշ դեպքերում իրականացնում են նաև քրեական հարցերի հետ կապված քննություն (օրինակ՝ ոստիկանության մարմինները) կամ դատական մարմինները հանդես են գալիս որպես վարչական մարմին (օրինակ՝ դատական դեպարտամենտը): Նման պայմաններում փոխօգնությունը որևէ տեսակին դասելու համար անհրաժեշտ է պարզել նաև այն հարցի բնույթը, որի շուրջ իրականացվում է փոխօգնությունը: Բայց և այնպես, գործառութային չափանիշը նույնպես կարող է չօգնել վերջնականապես փոխօգնության տեսակը բացահայտելու գործում, քանի որ նույն հարցի վերաբերյալ հնարավոր է փոխօգնություն իրականացնել թե՛ վարչական, թե՛ քրեական, թե՛ քաղաքացիական հարցերով (օրինակ՝ տեղեկատվության տրամադրում):

Մեր կարծիքով փոխօգնության բնույթը պարզելու միակ չափանիշը կարող է հանդիսանալ այն վարույթի տեսակը, որի շրջանակներում հայցվում է օգնությունը (պայմանականորեն այս չափանիշն անվանենք *ընթացակարգա-*

Վարչական իրավունք

յին): Եթե փոխօգնությունն իրականացվում է վարչարարության (այդ թվում՝ վարչական վարույթի) ընթացքում, ապա այն հանդիսանում է վարչական փոխօգնություն, իսկ եթե քրեական կամ քաղաքացիական՝ համապատասխանաբար քրեական և քաղաքացիական հարցերով փոխօգնություն:

Փաստորեն, վարչական մարմինների փոխօգնության էությունը բացահայտելու համար պետք է պարզել, թե ինչ է իրենից ներկայացնում վարչարարությունը: Եթե փորձենք առավել պարզ ձևակերպել վարչարարության հասկացությունը, ապա ուղղակի կնշենք Օտտո Մայերի կողմից տրված բնորոշումը, որի համաձայն. «Վարչարարությունը պետության՝ իր նպատակներին հասնելուն ուղղված գործունեությունն է»: Չնայած նշված սահմանումը չափազանց լայն է, այդուհանդերձ այն ընդգծում է տվյալ հասկացության կարևորագույն հատկանիշները: Նախ՝ դա հենց պետության գործունեությունն է, այլ ոչ թե որևէ այլ կազմակերպության, երկրորդ՝ վարչարարությունը հստակ եզրագծված է պետական (հանրային) նպատակներով:

Վարչարարությունը սովորաբար սերտորեն կապվում է նաև մասնավոր անձանց հետ և բնորոշվում է որպես պետության և մասնավոր անձանց միջև հավասարակշռության խնդրի լուծման մեխանիզմ⁸: Իրականում, կարծում ենք, վարչարարությունն այս կամ այլ կերպ առնչվում է մասնավոր անձանց իրավունքներին և պարտականություններին, քանի որ պետության նպատակը, ի վերջո, բնակչության կենսագործունեության կազմակերպումն է: Սակայն պետության և մասնավոր հատվածի կապը չի կարող ընկալվել այն աստիճանի սահմանափակ, որ ընդգրկի միայն վարչական մարմինների և իր հետ կազմակերպական, աշխատանքային, ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի

կապի մեջ չգտնվող ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց ուղղակի փոխհարաբերությունները: Մեր կարծիքով, հանրային իրավահարաբերությունների կարգավորումն առավել լայն և բազմակողմանի երևույթ է և դրսևորվում է ոչ միայն մասնավոր անձանց հետ ուղղակի շփման միջոցով, այլև անուղղակի փոխհարաբերություններում: Դրա վառ օրինակն է վարչական մարմնի իրավաստեղծ գործունեությունը, որն ուղղակի չի առնչվում կոնկրետ անձանց իրավունքների և պարտականությունների հետ, սակայն ստեղծում է այն հիմնարար բազան, որի հիման վրա հետագայում վարչական մարմինը կարգավորելու է արդեն կոնկրետ անձանց հետ ծագած հարաբերությունները: Վարչական մարմնի իրավաստեղծ գործունեությունը վարչարարություն չհամարելու պարագայում այն չի որակվի նաև անձանց իրավունքներին առնչվող գործունեություն, որպիսի պարագայում վերջիններս զրկվում են իրավական պաշտպանության միջոցներից վարչական մարմինների այն գործողությունների դեմ, որոնք իրենց իրավունքների սահմանափակման ուղղակի հիմք են հանդիսանալու:

Հակառակ սրան՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդիրը, ինչպես նշվեց վերը, վարչարարությունը բնորոշել է որպես վարչական մարմնի սուկ արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեությունը: Մինչդեռ վերոգրյալից հետևում է, որ գործնականում վարչարարությունն ավելի լայն հասկացություն է և չի կարող սահմանափակվել միայն, այսպես կոչված, «արտաքին ներգործության» շրջանակներով հենց միայն այն նկատառումով, որ կառավարման ոլորտում արտաքին և ներքին ներգործության շրջանակները խիստ հարաբերական են. գուտ ներքին կանոնակարգման հետ կապված ցանկացած

իրավական ակտ կամ գործողություն այս կամ այն չափով շոշափում է ոչ միայն տվյալ համակարգի, այլև դրանից դուրս գտնվող իրավունքի սուբյեկտների շահերը՝ դրանից բխող բոլոր իրավական հետևանքներով:

Պետք է նկատել, որ վարչարարության նեղ ընկալումը խաթարում է նաև վարչական մարմինների փոխօգնության ինստիտուտի իմաստը, քանի որ վարչական մարմինների կողմից միմյանց տրամադրված օգնությունը, որը չի իրականացվել տվյալ վարչական մարմնի արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեության ընթացքում, անհարկի չի դիտարկվի որպես վարչական մարմինների փոխօգնություն և դրան կատանամբ չեն տարածվի այս ինստիտուտի կանոնակարգումները: Օրինակ՝ վարչական մարմնի վարչական վարույթ հարուցելու նախապատրաստական գործողությունները չունեն արտաքին ներգործություն և այդ փուլում իրականացված փոխօգնությունը դուրս կմնա վարչական մարմինների փոխօգնության ինստիտուտի շրջանակներից, մինչդեռ այն առնչվում է մասնավոր անձանց իրավունքներին, քանի որ նպատակաուղղված է վարչարարության արդյունավետության բարձրացմանը:

Այսպիսով, վարչական մարմինների փոխօգնությունը քրեական և քաղաքացիական վարույթների շրջանակներում տրամադրվող փոխօգնությունից տարբերվում է նրանով, որ այն իրականացվում է վարչարարության ընթացքում: Պետք է նկատել նաև, որ հիմնականում վարչական մարմինների փոխօգնությունն առավել իրականանալի է և պահանջում է առավել հեշտ ընթացակարգեր, քան փոխօգնությունը մյուս ոլորտներում: Պատճառն այն է, որ վարչական մարմինների միջև վստահության հաստատումն առավել հեշտացված է, հայցվող օգնությունը հասկանալի է,

իսկ անհրաժեշտության դեպքերում առավել հնարավոր է պահպանել գաղտնիությունը⁹:

«Օգնություն» եզրույթի բացահայտման առումով նշանակալի է նաև դրա տարբերակումը «համագործակցություն» եզրույթի իրավական բովանդակությունից, քանի որ հաճախ դրանք ուղղակի նույնացվում են: Օրինակ՝ 2003 թվականի հոկտեմբերի 31-ին Նյու Յորք քաղաքում ստորագրված Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիայի 43-րդ հոդվածը վարչական հարցերով քննությանը և վարույթին միմյանց աջակցություն ցույց տալն անվանում է **միջազգային համագործակցություն**: Պետք է նկատել, որ միջազգային իրավունքում համագործակցությունն ընկալվում է որպես երկու և ավելի սուբյեկտների համաձայնեցված գործողություններ, որոնք ուղղված են տվյալ ոլորտում ընդհանուր նպատակին հասնելուն¹⁰: Մինչդեռ վարչական մարմինների փոխօգնությունը ոչ թե երկու և ավելի սուբյեկտների համաձայնեցված գործունեությունն է նրանց ընդհանուր նպատակին հասնելու համար, այլ մի վարչական մարմնի կողմից մյուս վարչական մարմնի պահանջով տրամադրված օգնություն՝ **վերջինիս** գործառույթների կատարումն ապահովելու կամ հեշտացնելու նպատակով¹¹:

Անհրաժեշտ է մատնանշել նաև այն հանգամանքը, որ փոխօգնությունը հնարավոր է միայն այն վարչական մարմինների միջև, որոնք միմյանց հետ չունեն ենթակայական կապեր: Սա թերևս բխում է այն իրականությունից, որ ղեկավար-ենթակա հարաբերությունների մեջ գտնվող մարմինների միջև խոսք չի կարող գնալ օգնության մասին: Վարչական մարմինների միջև օգնությունը ենթադրում է հավասար կարգավիճակ ունեցող սուբյեկտների առկայության և նրանց միջև ղեկավար-

Վարչական իրավունք

ենթակա հարաբերությունների բացակայության մասին: Հակառակ պարագայում գործ կունենայինք «հրամանի կատարում», այլ ոչ թե «օգնություն» հասկացության հետ:

Այս տեսանկյունից պետք է նկատել նաև այն, որ նույն պետական հիմնարկի կազմում գործող տարբեր վարչական մարմինների համագործակցությունը (օրինակ՝ հարկային տեսչություններ) նույնպես չի կարող բնորոշվել որպես վարչական մարմինների փոխօգնություն, քանի որ այստեղ առնչվում ենք պետական միևնույն կառուցվածքում գործող և միմյանց հետ ուղղակի կապ ունեցող մարմինների գործունեության մասին: Նշված կապը առաջին հերթին պայմանավորված է մեկ կենտրոնացված մարմնի կողմից ղեկավարվելու հանգամանքով: Հետևաբար այս դեպքում վարչական մարմինների միջև փոխօգնության հիմքը կարող է լինել միայն կենտրոնացված ղեկավար մարմնի համապատասխան թույլտվությունը (որոշում, հրաման և այլն), որպիսի պարագայում տվյալ վարչական մարմինները ոչ թե օգնություն են ցուցաբերում միմյանց, այլ ընդամենը կատարում են վերադաս մարմնի հրամանը: Այս իրողությունից ելնելով՝ Գերմանիայի վարչական վարույթի մասին օրենքը սահմանում է, որ վարչական մարմինների փոխօգնություն չէ վերադաս մարմնի հրամանի հիման վրա իրականացվող փոխօգնությունը (§4): Նկատի ունենալով, որ Հայաստանի Հանրապետությունում հաճախ կարելի է հանդիպել նման դեպքերի¹² «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքում այս դրույթի ներառումը, մեր կարծիքով, առավել կբացահայտեր խնդրո առարկա ինստիտուտի իրավական բովանդակությունը:

Ինչ վերաբերում է «փոխադարձու-

թյուն» եզրույթին, ապա այն նշանակում է, որ վարչական մարմիններն օգնություն են ցուցաբերում միմյանց փոխադարձաբար: Այս եզրույթի ներառումը տվյալ ինստիտուտի հասկացության մեջ, կարծում ենք, էական է այն առումով, որ «վարչական մարմինների փոխօգնություն» իրավական երևույթը մի կողմից սահմանազատում է վարչական մարմինների կողմից քաղաքացիներին ցուցաբերվող օգնությունից¹³, մյուս կողմից՝ քաղաքացիների կողմից վարչական մարմիններին ցուցաբերվող օգնությունից¹⁴:

Ամբողջ վերոգրյալի հիման վրա կարելի է առանձնացնել վարչական մարմինների փոխօգնության ինստիտուտին բնորոշ հետևյալ հատկանիշները՝

- այն հնարավոր է բացառապես վարչական մարմինների (հանրային կառավարման ոլորտում գործող և վարչահրամայական գործառույթներով օժտված մարմինների) միջև,

- քրեական և քաղաքացիական վարույթի շրջանակներում տրամադրվող փոխօգնությունից տարբերվում է ընթացակարգային առանձնահատկություններով՝ վարչարարության (վարչական մարմնի ցանկացած գործունեություն, որն ուղղակի կամ անուղղակի իրավական կամ փաստական հետևանքներ է առաջացնում մասնավոր անձանց համար) ընթացքում իրականացվելու հանգամանքով,

- փոխօգնությունը համագործակցությունից տարբերվում է նրանով, որ երկրորդ դեպքում սուբյեկտները գործում են միասին և համաձայնեցված՝ հետապնդելով ընդհանուր նպատակ, իսկ փոխօգնությունը իրականացվում է միայն օգնություն տրամադրող վարչական մարմնի կողմից և ուղղված է օգնություն հայցող վարչական մարմնի գործառույթների կատարումն ապահովելուն կամ հեշտացնելուն,

- փոխօգնությունը հնարավոր է միայն այն վարչական մարմինների միջև, որոնք միմյանց հետ չունեն ենթակայական կապեր,

- թելադրված չէ վերադաս մարմնի հրամանով:

Չնայած վերը նատնանշված հատկանիշների թվարկմամբ չենք հավակնում վարչական մարմինների փոխօգնության ինստիտուտի էության վերջնական բա-

ցահայտմանը, քանի որ դրա համար անհրաժեշտ է համակարգված քննարկել մաս այս ինստիտուտի նպատակն ու խնդիրները, նշանակությունը և այլ հարցեր, այդուհանդերձ կարծում ենք, որ դրանց քննարկումը և լուսաբանումն էական նշանակություն ունեն վարչական մարմինների փոխօգնության հետազոտության տեսանկյունից:

1. **Jones H.S.** The French state in question: public law and political argument in the Third Republic, p. 60-195 (1993).

2. Conférences sur l'administration et le droit administratif, Le'on Aucoc, Paris: Vve C. Dunod, 1885-1886, p. 6.

3. **Pastori G** La pubblica amministrazione // Manuale di diritto pubblico. p. 519.

4. **Нукеров Г.И.** Административное право США. М., 1977, с. 32-35.

5. Հարցեր և պատասխաններ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի վերաբերյալ (երկրորդ լրամշակված հրատարակություն), «Հարդ ընդ սոֆթ» հրատարակչություն, Երևան 2005, էջ 107:

6. Assistance in Administrative Matters between International Organizations and States: Towards a Clearer Legal Framework. Edouard Fromageau, PhD Candidate and Research Assistant, University of Geneva. Presented at the Conference entitled "Practical Legal Problems of International Organizations", held at the University of Geneva in March 2009 and jointly organized by the University of Geneva, the Institute for International Law and Justice (New York University School of Law) and the Istituto Di Ricerche Sulla Pubblica Amministrazione, p. 4.

7. **Mayer O.** Deutsches Verwaltungsrecht, B. I, Duncker und Humblot, Berlin, 1924, Nachdruck, Berlin, 1969, Vorwort III Auflage, p. 1.

8. **Schuppert G. F.** Was ist und wozu Governance? 4 Die Verwaltung (2007), p. 463.

9. **BROGGINI G.** "Assistenza giudiziaria

internazionale in materia civile (II)", in P. BERNASCONI, G. BROGGINI, F. COMETTA, P.-L. MANFRINI & P. VOLKEN, *Assistenza giudiziaria internazionale in materia civile, penale, amministrativa ed esecutiva*, CFP, Lugano, 1999, p. 45.

10. **SALMON J.** (ed.), *Dictionnaire de droit international public*, Bruylant, 2001, p. 268.

11. **LOEBENSTEIN E.** "International Mutual Assistance in Administrative Matters", *Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht, Supplementum 2*, Springer-Verlag, Wien-New York, 1972, p. 11.

12. Օրինակ՝ ՀՀ կառավարության 2009 թվականի հունիսի 26-ի «Տեղեկատվություն տրամադրելու մասին» թիվ 727-Ա որոշմամբ Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի նախագահին հանձնարարվել է մինչև յուրաքանչյուր ամսվան հաջորդող ամսվա 10-ը Հայաստանի Հանրապետության էկոնոմիկայի նախարարին տրամադրել նախորդ ամսվա ընթացքում Հայաստանի Հանրապետության տարածք ներմուծված չափի միջոցների՝ ըստ Անկախ պետությունների համագործակցության արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքային որոշ անվանացանկի ծածկագրերին դասվող ապրանքների մասին տեղեկատվություն:

13. Օրինակ՝ նման դրույթ պարունակում է 25.05.1976թ. վարչական վարույթի մասին Գերմանիայի օրենքի 25-րդ հոդվածը:

14. Այստեղ նկատի ունենք վարչարարության ընթացքում անցկացվող հանրային խորհրդակցությունները:

Աշխեն ՍՈՂՈՄՈՆՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի մագիստրատուրայի երկրորդ կուրսի ուսանողուհի

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎԱԶԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՄԱՍՆԱԿԻՋՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԻՐԱՋՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՋԵՐ**

Հայաստանի Հանրապետությունում կորպորատիվ իրավահարաբերությունների¹ իրավական կարգավորման արդիական հիմնախնդիրներից է կորպորացիայի փոքրամասնություն կազմող մասնակիցների (բաժնետերերի) իրավունքների պաշտպանությունը խոշոր մասնակիցների (բաժնետերերի) և կառավարման մարմինների իրավունքի չարաշահումից, որպեսզի ապահովվի փոքրամասնություն կազմող մասնակիցների իրական մասնակցությունը կորպորացիայի գործերի կառավարմանը:

Պատմականորեն «միևնորատ» եզրույթն օգտագործվել է ընտանիքի ունեցվածքը ժառանգելու կրտսերի իրավունքն ընդգծելու համար²: «Միևնորիտար» բառն առաջացել է լատիներեն «minor»՝ փոքր, կրտսեր բառից: Լատիներեն «praters minores» արտահայտությունը նշանակում է կրտսեր եղբայրներ և օգտագործվում է «միևնորիտար, փոքր բաժնետերեր» բառակապակցության մեջ:

Ցանկացած առևտրային ընկերություն ստեղծվում է առաջին հերթին շահույթ ստանալու նպատակով: Սյո երևույթը ոչ ոքի կողմից կասկածի չի ենթարկվում, բոլորի կողմից ընդունվում է, հետևաբար թույլ է տալիս խոսելու նման կորպորացիայի մասնակիցների ընդհանուր շահի մասին:

Հարկ է համաձայնվել Գ. Լ. Ադամովիչի այն կարծիքի հետ, որ շահույթ ստանալն առևտրային կորպորացիայի ցանկացած մասնակցի առաջնահերթ և հիմնական շահերից է³:

Կորպորատիվ պրակտիկայի իրականությունն այնպիսին է, որ կորպորացիայի գոյությունն անհնար է ապահովել առանց բոլոր մասնակիցների, ինչպես նաև մասնակիցների առանձին խմբերի շահերը հաշվի առնելու:

Կորպորացիայի մասնակիցների առանձին խմբերի շահերն անտեսելը կարող է առաջացնել անբարենպաստ հետևանքներ ինչպես փոքրամասնություն կազմող մասնակիցների, այնպես էլ կորպորացիայի համար: Կորպորացիայի մասնակիցների շահերի հավասարակշիռ բավարարման բացակայությունը կարող է հանգեցնել բազմաթիվ կորպորատիվ բախումների: Ենթադրվում է, որ մասնակիցների ընդհանուր շահը ձևավորող փաստ է կորպորացիայի մասնակիցների՝ օրենքով ամրագրված իրավունքների ամբողջությունը, իսկ սուբյեկտիվ իրավունքի իրականացումը, ըստ էության, կանխորոշում է կոնկրետ մասնակցի շահը: Սակայն հնարավոր է նաև այլ մեկնաբանություն: Ինչպես նշում է Օ. Ս. Իոֆֆեն. «Իրավական պաշտպանություն ստացած շահերը ձևավորում են իրավունքի սուբստանցիան»⁴:

Տեսական գրականության մեջ կորպորացիայի մասնակիցների հիմնական իրավունքները բաժանվում են չորս խմբի՝

- կորպորացիայի կառավարմանը մասնակցելու.
- կորպորացիայի գործունեության մասին տեղեկատվություն ստանալու.
- շահույթի բաշխմանը մասնակցելու.
- կորպորացիայի լուծարման դեպքում դրա գույքից որոշակի բաժին ստանալու իրավունքները⁵:

Կորպորացիայի անդամներից յուրաքանչյուրը կարող է հետապնդել իր անհատական շահը, որը մեծամասամբ կարող է պայմանավորված լինել կորպորացիայի անդամությամբ: Կորպորացիայի անդամների հետապնդած անհատական շահերի շրջանակը շատ լայն է, օրինակ՝ այլ իրավաբանական անձինք դառնում են մեկ այլ բաժնետիրական ընկերության խոշոր բաժնետեր

ՆՈՑԵՄԲԵՐ 2012 11 (160)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Կորպորատիվ իրավունք

նախևառաջ այդ ընկերության հետ առավել ձեռնտու գործարարական հարաբերություններ ծավալելու, շահավետ գործարքներ կնքելու նկատառումներով, իսկ որոշ իրավաբանական անձինք էլ ընտրում են «խաչածն կառավարման» մեխանիզմ՝ կառավարման մարմինների դրությունը հեշտացնելու նպատակով:

Կորպորացիայի մասնակիցների մեծամասնության կամարտահայտությունը և հետևաբար նրանց կողմից որոշումների ընդունումը նշանակում է նրանց համատեղ կամքի վերափոխումն իրավաբանական անձի՝ որպես իրավունքի ինքնուրույն սուբյեկտի կամքի: Միևնույն ժամանակ կորպորացիայի մասնակիցների փոքրամասնության կամքը որևէ ազդեցություն չի ունենում կորպորացիայի կամքի ձևավորման վրա:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն. «Քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց այն գործողությունները, որոնք իրականացվում են բացառապես այլ անձանց վնաս պատճառելու մտադրությամբ, ինչպես նաև իրավունքն այլ ձևով չարաշահելը չի թույլատրվում»:

Ժամանակակից դատական պրակտիկայի վերլուծությունը թույլ է տալիս հետևություն անելու այն մասին, որ դատարանները որոշումներ կայացելիս, կողմերն իրենց պահանջները հիմնավորելիս հազվադեպ են հղում կատարում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածին: Որոշում կայացնելիս դատարանը հղում է կատարում իրավունքի չարաշահման բացահայտված դեպքերի վրա՝ որպես իրավունքի պաշտպանությունը մերժելու համար լրացուցիչ հիմքի կամ հայցադիմումը բավարարելու հիմքի, իսկ հաճախ պարզապես սահմանափակվում են սանկցիա կիրառելու հնարավորության մատնանշմամբ: Ըստ էության դատարանի կողմից հաստատված՝ իրավունքի չարաշահման փաստը՝ որպես իրավունքների պաշտպանությունը մերժելու հիմք, գործնականում չի կիրառվում: Սակայն պետք է նշել, որ կորպորացիայի փոքրամասնության իրավունքները խախտվում են հիմնականում մեծամասնության կողմից իրենց իրավունքների չարաշահման պայմաններում:

Իսկ դատական նման պրակտիկայի պատճառ կարող է հանդիսանալ նաև իրավունքի չարաշահման ինստիտուտի բնորոշման բացակայությունը: Տեսաբանների կողմից տրված բնորոշումներից առավել ընդունելի են հետևյալները, օրինակ՝ Վ. Պ. Գրիբանովը գտնում է, որ իրավունքի չարաշահումը քաղաքացիական իրավախախտման առանձնահատուկ տեսակ է, որն իրականացվում է իրավագոր անձի կողմից իրեն պատկանող իրավունքներն իրականացնելիս՝ կապված իրեն թույլատրված ընդհանուր տեսակի վարքագծի շրջանակներում չթույլատրված կոնկրետ ձևեր օգտագործելու հետ⁶: Իսկ Ա. Պ. Մերգելեն իրավունքի չարաշահումը բնորոշում է որպես քաղաքացիական իրավահարաբերությունների սուբյեկտների գործողություններ, որոնք իրականացվում են իրենց տրված իրավունքների շրջանակներում, սակայն խախտելով դրանց շրջանակները⁷:

Ուսումնասիրելով տարբեր տեսաբանների կողմից արտահայտված կարծիքներ՝ կարելի է առանձնացնել իրավունքի չարաշահումը բնութագրող հետևյալ հատկանիշները. դա կամային արարք է (գործողություն կամ անգործություն), իրավունքի իրականացման ձևերից մեկը, հակաիրավություն, այլ անձանց վնաս պատճառելու «չարակամություն», անբարեխղճություն, իսկ իրավախախտման հետևանք է համարվում վնասի առկայությունը:

Միևնույն ժամանակ մասնակիցների իրավունքների հիմնական չարաշահումները կապված են կորպորացիայի կառավարմանը մասնակցելու իրավունքի իրականացման և կորպորացիայի գործունեության վերաբերյալ տեղեկատվություն ստանալու իրավունքների հետ:

Հայաստանի համար բնորոշ է կորպորատիվ սեփականության կոնցենտրացված համակարգը, ինչը տարածված է նաև մայրցամաքային Եվրոպայի երկրներում: Նշված համակարգին հատուկ է այն, որ կորպորացիաների մեծ մասն ունեն կորպորացիայի ճակատագիրը որոշող մի քանի խոշոր մասնակիցներ, իսկ միևնույն ժամանակ մասնակիցներ, իսկ միևնույն ժամանակ մասնակիցների կամքը հաշվի է առնվում այնքանով, որքանով դա չի հակասում մեծամասնության կամ-

Կորպորատիվ իրավունք

քին: Այդ իսկ պատճառով կորպորատիվ իրավահարաբերություններում հիմնական բախումն առաջանում է մաժորիտար և մինորիտար մասնակիցների միջև. ինչի հետ կապված, մեր կարծիքով, մինորիտար մասնակիցների իրավունքների պաշտպանությունն այս համակարգի շրջանակներում ստանում է հատուկ նշանակություն:

Հիրավի, Հայաստանում գործող կորպորացիաների բաժնեմասերի (բաժնետոմսերի) հսկիչ փաթեթին տիրապետող մասնակիցների առկայության պարագայում կորպորատիվ փոքրամասնության հնարավորությունները միանգամայն աննշան են, և նրանք չեն կարող էական ազդեցություն ունենալ կորպորացիայի գործունեության վրա: Հիմնական խնդիրն այն է, որ մեծամասնությունը փաստացիորեն հնարավորություն է ստանում չարաշահելու իր դիրքը և ընդհանուր շահի տակ իրագործելու իր մասնավոր (խմբային) շահն ի վնաս մինորիտար մասնակիցների շահերի, երբեմն նաև՝ կորպորացիայի շահերի:

Գատական պրակտիկայում շատ են հանդիպում հայցեր ընկերության փաստաթղթերը տրամադրելուն պարտավորեցնելու պահանջով: Կորպորացիայի մասնակիցների՝ կորպորացիայի գործունեության հետ կապված փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունքը և կորպորացիայի՝ այդ իրավունքի իրականացումն ապահովելու պարտականությունն ամրագրված են օրենքով: Բացի այդ, օրենքով ամրագրված է նաև այն փաստաթղթերի շրջանակը, որոնց կարող են ծանոթանալ կորպորացիայի անդամները: Նշված պայմաններում անտրամաբանական է ձևավորված այն պրակտիկան, որ կորպորացիայի անդամներն ստիպված են լինում այդ իրավունքի իրականացմանը հասնել՝ դիմելով դատական պաշտպանության:

Կորպորացիայի մասնակիցների հիմնական իրավունքներից է նաև ընկերության կառավարմանը մասնակցելու իրավունքը, որը մինորիտար մասնակիցների մոտ հաճախակի խախտվում է: Վերջիններիս պատկանում է ձայների փոքրամասնությունը, իսկ դա նշանակում է, որ մինորիտար մասնակիցները չեն կարող որևէ ազդեցություն ունենալ

կորպորացիայի ընդհանուր ժողովի ընդունած որոշումների վրա: Այդ իսկ պատճառով ընդհանուր ժողովի որոշումները մեծամասամբ հակասում են փոքրամասնության շահերին և հաճախակի բողոքարկվում դատական կարգով: Կորպորացիայի անդամն օրինակ՝ բաժնետիրական ընկերության դեպքում ընկերության կառավարմանը կարող է մասնակցել նաև տնօրենների խորհրդում ունեցած ներկայացուցիչների միջոցով: Տնօրենների խորհրդի անդամների ընտրությունները կատարվում են կամ ուղղակի, կամ էլ գումարային (կոմույատիվ) քվեարկության միջոցով:

Այն բաժնետիրական ընկերությունները, որոնք ունեն 500 և ավելի քվեարկող բաժնետոմսերի սեփականատեր, խորհրդի անդամների ընտրությունը կատարում են գումարային քվեարկությամբ, իսկ մինչև 500 բաժնետեր ունեցող ընկերություններում քվեարկությունների անցկացումը թույլատրվում է կատարել կոմույատիվ կարգով, եթե դա նախատեսված է ընկերության կանոնադրությամբ:

Ուղղակի քվեարկության միջոցով խորհրդի անդամների ընտրության դեպքում խորհրդի կազմում ընտրված են համարվում առավելագույն ձայներ ստացած թեկնածուները, իսկ գումարային քվեարկության դեպքում յուրաքանչյուր քվեարկող բաժնետոմս ունի խորհրդի ընտրվող կամ վերընտրվող անդամների թվաքանակին հավասար թվով ձայներ: Այս քվեարկության ժամանակ բաժնետերերն իրավունք ունեն իրենց ձայները տալ մեկ թեկնածուի կամ բաշխել մի քանի թեկնածուների միջև: Գումարային քվեարկության դեպքում ևս խորհրդի կազմում ընտրված են համարվում առավելագույն թվով ձայներ ստացած թեկնածուները:

Տնօրենների խորհրդի անդամների ընտրությունները գումարային քվեարկության միջոցով անցկացնելը կոչված է ապահովելու փոքրամասնություն կազմող բաժնետերերի իրավունքների պաշտպանությանը, քանի որ նրանք որոշակի պայմանների առկայության դեպքում հնարավորություն են ստանում խորհրդի կազմում ունենալ իրենց նախընտրած անդամներին*:

Սերօրյա պայմաններում որպեսզի մինոր

րիտար մասնակիցները հնարավորություն ունենան պաշտպանելու իրենց իրավունքները, նախևառաջ անհրաժեշտ է, որ նոր մասնակիցները մանրակրկիտ ուսումնասիրեն ընկերության կանոնադրությունը, իսկ նոր ստեղծվող ընկերության մասնակիցները պետք է ամենայն ուշադրությամբ կազմեն հիմնադիր փաստաթղթերը, հատկապես անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել կանոնադրության այն հատվածներին, որոնք ամրագրում են ընկերության մասնակիցների իրավունքներն ու պարտականությունները, ընդհանուր ժողովի և տնօրենների խորհրդի կողմից որոշումների ընդունման կարգը, ընդհանուր ժողովի իրավասությունները, այս կամ այն որոշման ընդունման համար անհրաժեշտ ձայների քանակը, կորպորացիայի կողմից խոշոր գործարքների և շահագրգռվածության առկայությամբ գործարքների ընդունման կարգը:

Միևնուրիտար մասնակիցների իրավունքների պաշտպանության արդյունավետ միջոց կարող է լինել նման մասնակիցների միավորումը, որպեսզի նրանք կարողանան կորպորացիայի ընդունած որոշումների և դրա գործունեության վրա ազդելու միասնական գործելակերպ մշակեն: Միայնակ միևնուրիտար մասնակիցները չեն կարողանա դիմադրել կորպորացիային:

Կորպորացիայի, իսկ ավելի կոնկրետ՝ բաժնետիրական ընկերության փոքրամասնություն կազմող մասնակիցների իրավունքները ոտնահարելու վտանգ է պարունակում նաև «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 56-րդ հոդվածը, որի 1-ին մասը սահմանում է, որ ընկերությունն իրավունք ունի ժողովի որոշմամբ համախմբելու (կոնսոլիդացնելու) տեղաբաշխված բաժնետոմսերը, որի արդյունքում ընկերության երկու և (կամ) ավելի բաժնետոմսերը փոխարկվում են մույն տեսակի մեկ նոր բաժնետոմսի: Այդ դեպքում կանոնադրության մեջ կատարվում են ընկերության տեղաբաշխված և հայտարարված բաժնետոմսերի քանակի ու անվանական արժեքի համապատասխան փոփոխություններ:

Համախմբման հետևանքով կոտորակալին բաժնետոմսերն առաջանալու դեպքում վերջիններս ենթակա են հետզման ընկերու-

թյան կողմից՝ դրանց շուկայական արժեքով:

Այս առումով անհրաժեշտ է նշել, որ մեր հանրապետությունում բաժնետոմսերի համախմբումը մեծամասամբ իրականացվում է ոչ թե կորպորացիայի, այլ խոշոր բաժնետերերի շահերը հաշվի առնելով, որոնք հաճախակի չեն համընկնում: Նման երևույթներն իրենցից ներկայացնում են իրավունքի չարաշահում և նպատակ են հետապնդում ազատվել «ոչ ցանկալի, մանր բաժնետերերից և ոչ արդարացի գնով, ընկերության ֆինանսական միջոցներով տիրանալ նրանց պատկանող բաժնետոմսերին և հասանելիք շահութաբաժիններին, որի իրականացման հնարավորության ըմբռնումն օրենսդրության մակարդակով անթույլատրելի է:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 56-րդ և 58-րդ հոդվածների սահմանադրականության հարցին է անդրադարձել նաև Սահմանադրական դատարանը քաղաքացիներ Ռուբեն Ավագյանի, Հրաչիկ Հակոբջանյանի, Հրայր Ավետիսյանի, Արայիկ Ավետիսյանի դիմումի հիման վրա՝ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 56-րդ, 57-րդ և 58-րդ հոդվածների՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործով 13.07.2010 թվականին կայացված որոշմամբ, որով դատարանը «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 56-րդ հոդվածը ճանաչեց Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանող:

Գործի դատավարական նախապատմությունը հանգում է հետևյալին: Դիմողները հանդիսանում են «Երևանի Արարատ կոնյակի-գինու-օղու կոմբինատ» ԲԲԸ-ի բաժնետերեր: Ընկերության բաժնետերերի արտահերթ ընդհանուր ժողովում 12.10.2008թ. ընդունված որոշմամբ համախմբվել են ընկերության 8000 ՀՀ դրամ անվանական արժեքով հասարակ անվանական ոչ փաստաթղթային բաժնետոմսերը, հաստատվել է համախմբման, բաժնետոմսերի փոխարկման և հետզման կարգը, ինչպես նաև հաստատվել են ընկերության կանոնադրության փոփոխությունները:

Կորպորատիվ իրավունք

Դիմողներն ընկերության ընդհանուր ժողովի 12.10.2008թ. վերոհիշյալ որոշումը բողոքարկել են Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարան: Վերջինիս 06.05.2009թ. վճռով նշված որոշումն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ հայցը մերժվել է: Նշված վճիռը դիմողների կողմից բողոքարկվել է ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարան, որի 02.09.2009թ. որոշմամբ վերաքննիչ բողոքը ևս մերժվել է: ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր՝ 04.11.2009թ. որոշմամբ դիմողների վճռաբեկ բողոքը վերադարձրել է:

Սահմանադրական դատարան ներկայացված դիմումում դիմողները նշել են, որ ընկերության բաժնետոմսերի համախմբման արդյունքում առաջացող կոտորակային բաժնետոմսերի՝ ընկերության կողմից պարտադիր հետգնման արդյունքում իրենք «առանց դատական կարգի գրկվել են բաժնետոմսերի նկատմամբ իրենց սեփականության իրավունքից, մինչդեռ ըստ ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ անձը սեփականությունից կարող է գրկվել միայն դատական կարգով: Դիմողները պնդում են, որ վիճարկվող հոդվածները «նախատեսում են այնպիսի ընթացակարգեր, որոնց կիրառմամբ բաժնետիրական ընկերությունում առավել մեծ մաս ունեցող բաժնետերերն ընկերության բաժնետոմսերի համախմբման (կոնսոլիդացման), բաժնետոմսերի փոխարկման և հետգնման միջոցով՝ իրենց հայեցողությամբ միակողմանի, առանց դատարան դիմելու, կարող են գրկել փոքր բաժնեմաս ունեցող բաժնետերերին իրենց բաժնետոմսերից»:

Սահմանադրական դատարանը թիվ ՄԳ-Ռ-903 որոշմամբ նշել է, որ բաժնետոմսերի համախմբումը երկու և ավելի բաժնետոմսերի փոխարկումն է ավելի մեծ անվանական արժեք ունեցող նույն տեսակի բաժնետոմսերի՝ առանց բաժնետիրական ընկերության կանոնադրական կապիտալի չափի փոփոխության: Որպես կանոն, բաժնետոմսերի համախմբում իրականացվում է, ի թիվս այլոց, մանր բաժնետերերի թվաքանակի կրճատման, հավանական ներդրողին հնարավորինս փոքր քանակով արժեթղթերի փաթեթ առաջարկելու նպա-

տակով: Բաժնետոմսերի համախմբումը տնտեսապես արդարացված գործընթաց է, որը կազմում է բաժնետիրական ընկերության՝ որպես ձեռնարկատիրական գործունեության սուբյեկտի, տնտեսական ազատության դրսևորումներից մեկը:

Ձեռնարկատիրական գործունեության ոլորտում ընդունված նշված գործընթացի օբյեկտիվ և անխուսափելի արդյունքն է կոտորակային բաժնետոմսերի առաջացումը: Սակայն նման բաժնետոմսերի առկայությունը նպատակահարմար չէ ինչպես արժեթղթերի շուկայի կայունության ապահովման նկատառումներից ելնելով, այնպես էլ բաժնետիրական ընկերության արդյունավետ կառավարման տեսանկյունից:

ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ հոդվածի 2-րդ մասն ամրագրում է սեփականության անձեռնմխելիության դատական երաշխիքը: Սյո դրույթում օգտագործված «սեփականությունից գրկում» հասկացությունը սահմանադրաիրավական հարաբերությունների ոլորտում ունի ինքնավար բովանդակություն: «Սեփականությունից գրկում» հասկացության սահմանադրաիրավական բովանդակությունը Սահմանադրական դատարանն անդրադարձել է նշված ՄԳ-Ռ-630 որոշման մեջ, որում, առանձնացնելով սեփականության իրավունքը սահմանափակելու՝ Սահմանադրությամբ թույլատրվող դեպքերը, սեփականությունից գրկումը բնութագրել է որպես պատասխանատվությունից բխող հարկադիր գործողություն: Հաշվի առնելով նաև այդ բնութագրումը՝ Սահմանադրական դատարանը գտել է, որ սեփականությունից գրկելու ինստիտուտին բնորոշ են հետևյալ հիմնական պարտադիր տարրերը՝

- սեփականությունից գրկելու դեպքում տեղի է ունենում սեփականատիրոջ կամքին և համաձայնությանը հակառակ տվյալ գույքի նկատմամբ իր սեփականության իրավունքի անհատույց դադարեցում.

- սեփականությունից գրկումը կիրառվում է որպես պատասխանատվության միջոց.

- սեփականությունից գրկելու դեպքում տեղի է ունենում տվյալ գույքի նկատմամբ սեփականատիրոջ ունեցած՝ տիրապետման, տնօրինման և օգտագործման իրավագործությունների միաժամանակյա և լիակա-

տար դադարում՝ առանց շարունակականության երաշխավորման:

Եվ հիմքը ընդունելով «սեփականությունից զրկում» հասկացության վերոհիշյալ սահմանադրաիրավական բովանդակությունը և հաշվի առնելով, որ կոտորակային բաժնետոմսերի պարտադիր հետզման պարագայում դրանց սեփականատիրոջն օրենքով սահմանված կարգով վճարվում է բաժնետոմսի շուկայական արժեքը՝ Սահմանադրական դատարանը նշել է, որ կոտորակային բաժնետոմսի հետզմամբ սեփականությունից զրկում տեղի չի ունենում:

Պետք է նշել, որ կորպորացիաների բնույթն այնպիսին է, որ ընկերության գործունեության շրջանակներում բախվում են բաժնետերերի և ընկերության կառավարման մարմինների շահերը, բաժնետերերի տարբեր խմբերի շահերը: Վերջինս առավել ցայտուն դրսևորվում է խոշոր և մանր բաժնետերերի հարաբերություններում: Խոշոր բաժնետերերը հանդիսանում են ընկերության ռազմավարական ներդրողները, որոնք հնարավորություն ունեն կանխորոշելու ընկերության որոշումները: Նրանց հիմնական շահն այն է, որ նրանք ձգտում են ընկերության գործունեությունից ձեռք բերել որոշակի արդյունքներ՝ անհրաժեշտ կառավարչական որոշումներ ընդունելու միջոցով: Մանր բաժնետերը ներդրող է, ով չունի ընկերության որոշումները կանխորոշելու, ընկերության գործունեության վրա ազդելու հնարավորություն: Մանր բաժնետիրոջ հիմնական շահն այն է, որ ձգտում է հասնել բաժնետոմսերում իր ներդրած միջոցների որոշակի շահութաբերության:

Ուսումնասիրելով կորպորացիայի՝ միևնույնիսար մասնակիցների իրավունքների պաշտպանության համար օրենքով նախատեսված միջոցները՝ հարկ ենք համարում

նշել, որ նրանց իրավունքների պաշտպանության համար, հատկապես խոշոր կորպորացիաների պարագայում, անհրաժեշտ ենք համարում, որպեսզի օրենքով նախատեսվի նաև կորպորացիայի մասնակիցների կողմից կոլեկտիվ հայցեր ներկայացնելու հնարավորություն⁹: Որպես փոքրամասնության իրավունքների պաշտպանության միջոց հնարավոր է նաև հիմնադիր փաստաթղթերով նախատեսել այնպիսի իրավաբանական հնարքներ, որոնք հնարավորություն կտան սահմանափակելու դեկավար մեծամասնության իշխանությունը, օրինակ՝ նախատեսել ձայների որակյալ մեծամասնության պահանջ կորպորացիայի համար առավել կարևոր որոշումներ կայացնելիս, որոշակի քանակականությամբ մասնաբաժին ունեցող մասնակիցների համար նախատեսել հատուկ իրավունքներ: Նման մեխանիզմները պետք է կազմեն զսպիչների և հակակշիռների հստակ և արդյունավետ համակարգ:

Միևնույնիսար մասնակիցների իրավունքների պաշտպանության էական միջոց կարող են ծառայել նաև հատուկ պայմանագրային պաշտպանության միջոցները: Այսպես՝ կորպորացիայի խոշոր և մանր մասնակիցների միջև կարող են կնքվել հատուկ համաձայնագրեր, որոնք փոքրամասնության համար կնախատեսեն առանձին երաշխիքներ, օրինակ՝ որոշ որոշումների կայացման համար կարող է նախատեսվել միաձայնության պահանջ, իսկ հետագայում այդ պահանջը կանոնադրության մեջ փոփոխություններ կատարելով՝ արտացոլել նաև այնտեղ: Նման համաձայնությունները ևս հնարավորություն կտան որոշակի հավասարակշռություն հաստատել կորպորացիայի մեծամասնության և փոքրամասնության շահերի միջև:

1. **Ալեխայան Վ. Զ.** Կորպորատիվ իրավաբանությունների առանձնահատկությունները, «Քաներ Երևանի պետական համալսարանի», Եր., 2011, N134:
 2. **Дыдынский Ф. М.** Латинско-русский словарь к источникам римского права — Варшава, типография. К. Ковалевский, 1896, с. 304.
 3. **Адамович Г. Л.** Неравенство между акционерами и правовые механизмы его нивелирования// Юрист, 2002, N10, с. 41.
 4. **Иоффе О. С.** Гражданское правоотношение /по изданию 1949 г./ Гражд. Правое: избр. Тр. — М. 2003, с. 555-558.
 5. **Ալեխայան Վ. Զ.** Բաժնետիրական իրավունք, Եր. 2005,

էջ 98:
 6. **Грибанов В. П.** Пределы осуществления и защиты гражданских прав. /Текст/ Издательство ТГУ 1972, с. 284.
 7. Гражданское право. Учебник в 3 т. 16-е изд., переправ. И доп. /Н. Д. Егоров, И. В. Елиссев. Отв. Редактор А. П. Сергеев Ю. К. Толстой, Изд.-во Проспект, 2004, с. 320.
 8. **Ալեխայան Վ. Զ.**, նշված աշխատությունը:
 9. Չխորանալով կոլեկտիվ հայցի իմաստի և բովանդակության մեջ՝ նշենք միայն, որ այն գոյություն ունի աշխարհի մի շարք երկրներում և դրա գոյությունն արդարացված է երկարատև փորձով, իսկ ՀՀ օրենսդրությունն այս ինստիտուտ չի նախատեսում:

Վահե ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

*ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դոցենտ,
իրավագիտության թեկնածու*

ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԷՈՒԹՅԱՆ

ԵՎ ՆՊԱՏԱՎԱՅԻՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Անհար է պատկերացնել քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների սուբյեկտիվ իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի համապարփակ դատական պաշտպանությունն առանց վերաքննության կարգով դատական ակտերի վերանայման ինստիտուտի արդյունավետ գործառնության: Վերաքննիչ վարույթը հանդիսանում է ոչ միայն քաղաքացիական դատավարության ֆակուլտատիվ փուլ, այլև անձի դատական պաշտպանության իրավունքի բովանդակությունից բխող՝ դատական ակտերի բողոքարկման իրավունքի իրացմանն ուղղված ինստիտուտ: Եթե ՀՀ օրենսդրությամբ ամրագրվել է վերաքննիչ բողոքարկման իրավունքը, ապա դրան համապատասխանում է օրենքով սահմանված կարգով այդ իրավունքի իրականացումն ապահովելու՝ պետության պարտականությունը:

Վերաքննության ինստիտուտի բովանդակությունն այսքանով չի սահմանափակվում: Դատարանները պետական կառավարման գործառույթ իրականացնող մարմիններ են՝ պետության անունից իրականացնում են արդարադատություն, գործում են ՀՀ Սահմանադրությամբ և ՀՀ դատական օրենսգրքով սահմանված աստիճանակարգությամբ: Վերաքննության ինստիտուտը միաժամանակ վերադաս դատական ատյանի կողմից ստորադաս դատարանի գործունեության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու, առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության օրինականությունն ապահովելու մի-

ջոց է: Վերաքննության կարգով բողոքարկելով առաջին ատյանի դատարանի միջանկյալ դատական ակտերը՝ ապահովվում է այս ատյանում գործի քննության օրինականությունը, իսկ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի բողոքարկման արդյունքում վերաքննիչ դատարանն ուղղում է ստորադաս դատական ատյանում գործի քննության ընթացքում թույլ տրված խախտումները, իսկ դրանք ուղղելու անհնարինության դեպքում՝ բեկանում է ոչ իրավական դատական ակտը՝ միաժամանակ վերացնելով նման ակտի ոչ իրավաչափ դատավարական հետևանքները:

Հետևաբար վերաքննությունը քաղաքացիական դատավարությունում ձեռք է բերում երկակի նշանակություն՝

- այն անձի դատական պաշտպանության իրավունքի տարր հանդիսացող դատական ակտերի բողոքարկման իրավունքի իրացմանն ուղղված դատավարական կառուցակարգ է.

- ստորադաս դատական ատյանի գործունեության նկատմամբ վերահսկողության իրականացման և առաջին ատյանի դատարանի գործունեության օրինականությունն ապահովելու միջոց է:

Ընդ որում, վերաքննության ինստիտուտի մեջ գերակշռում է առաջին տարրը: Եթե պետության և իրավունքի զարգացման պատմական տարբեր փուլերում դատական ակտի վերանայումը հանդիսացել է զուտ որպես արդարադատության բնագավառում պետական վերահսկողության ձև, ապա Մարդու իրավունքների համընդ-

ՆՈՑԵՄԲԵՐ 2012 11 (160)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

հանուր հռչակագրով և Եվրոպական կոնվենցիայով՝ անձի դատական պաշտպանության իրավունքի հռչակմամբ այն կարելի է դիտարկել որպես մարդու վերունշյալ իրավունքն օրենքով սահմանված կարգով ապահովելու՝ պետության պարտականություն: Պետք է նկատի ունենալ, որ առանց դատական ակտի բողոքարկման անհնար է վերաքննիչ դատարանի կողմից առաջին ատյանի դատարանի գործունեության նկատմամբ վերահսկողության իրականացումը:

Վերաքննությունը դատական սխալը վերացնելու միջոց է: Վերաքննության կարգով դատական ակտի բողոքարկումը դատական սխալի վերացման գործուն միջոց է, որը միաժամանակ ապահովում է առաջին ատյանի դատարանում արդար դատաքննության իրավունքի իրացումը:

Վերաքննության ինստիտուտի իրավաբանական բնույթն ու էությունը բացահայտելու համար նախևառաջ անհրաժեշտ է հստակ պարզել քաղաքացիական դատավարությունում վերջինիս տեղն ու դերը, ինչպես նաև սահմանել վերաքննության խնդիրները և հիմնական գործառնությունները:

Վերաքննությունը վերաքննիչ դատարանի կողմից արդարադատության իրականացման գործունեություն է: Վերաքննիչ դատարանը չէ՛ դատական համակարգի մաս է՝ երկրորդ ատյան, որի գործունեությունը պայմանավորված է ինչպես դատարանների ընդհանուր համակարգին բնորոշ խնդիրներով՝ **ընդհանուր խնդիրներ**, այլև այդ համակարգում վերջինիս հատուկ գործառնություններով:

Վերաքննության ընդհանուր խնդիրները հանգում են սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությանը, սակայն վերաքննիչ դատարանի արդարադատության գործունեությունը ներառում է առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերի օրինականության և հիմնավորվածության ստուգումը՝ ռեիզիան: Վերաքննիչ դատարանը քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների իրավունքների և օրինական

շահերի պաշտպանությունն իրականացնում է ոչ թե քաղաքացիաիրավական վեճերը քննելով և լուծելով, այլև առաջին ատյանի դատարանի ակտերի օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը ստուգելու միջոցով:

Կարող ենք ասել, որ *վերաքննությունը հիմնական խնդիրն առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտերի օրինականության և հիմնավորվածության ստուգումն է*, որն իր հերթին սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության դատական ձևի ինքնուրույն դրսևորում է և իրականացվում է դատական ակտի բողոքարկման արդյունքում:

Ինչպես նշում է Ի.Մ. Չայցևը. «Դատական ակտերի բողոքարկումը դատական սխալի բացահայտման և ուղղման գործուն միջոց է, որը երաշխավորում է դատական պաշտպանության իրավունքի իրացումը»:¹ Ոչ իրավաչափ դատական ակտերի արդյունավետ շտկումը հանգեցրեց դատական ակտերի օրինականության և հիմնավորվածության ստուգումը որպես դատական գործունեության ինքնուրույն տեսակի առանձնացմանը, որն ըստ հեղինակի՝ քաղաքացիական գործերի քննության և լուծման, ինչպես նաև դատական ակտերի կատարման հետ մեկտեղ քաղաքացիական դատավարության առանձին գործառնություն է:² Այսինքն՝ հեղինակն առանձնացնում է քաղաքացիական դատավարության հիմնական գործառնությունները՝ քաղաքացիական գործերի քննությունը և լուծումը, դատական ակտերի վերանայումը, իրավակիրառ ակտերի կատարումը: Հարկ է նշել, որ չէ՛ օրենսդրության համաձայն՝ դատական ակտերի հարկադիր կատարումը դուրս է դատական գործունեության շրջանակներից, թեև հայրենական որոշ հեղինակներ այն դիտարկում են քաղաքացիական դատավարության համակարգում:³ Մասնավորապես՝ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» չէ՛ օրենքի⁴ (այսուհետ նաև՝ ԴԱՀԿ օրենք) 18-րդ հոդվածի համաձայն՝ կատարողա-

Քաղաքացիական դատավարութիւն

ՆՈՑԵՄԲԵՐ 2012 11 (160)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն

64

կան թերթը տալիս է ակտն ընդունած առաջին ատյանի դատարանը՝ պահանջատիրոջ կամ դրա համար հատուկ լիազորված նրա ներկայացուցչի դիմումի հիման վրա: Կատարողական թերթը տրվում է դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ դիմումն ստանալու օրվանից եռօրյա ժամկետում, իսկ ՀՀ ՔԳՕ նախատեսված դեպքերում՝ անհապաղ: Սակայն դատարանի կողմից կատարողական թերթի տրամադրումը դեռևս կատարողական վարույթի հարուցում չի ենթադրում, քանի որ ԴԱՀԿ օրենքի 3-րդ հոդվածն ուղղակիորեն սահմանում է, որ կատարողական վարույթ հարուցելու մասին հարկադիր կատարողը կայացնում է որոշում՝ պահանջատիրոջից կամ նրա ներկայացուցչից կատարողական թերթ ստանալու օրվանից եռօրյա ժամկետում: Կատարողական հարաբերությունները՝ որպես պրոցեսուալ հարաբերությունների ինքնուրույն տեսակ, կարող են ծագել և զարգանալ միայն հարուցված կատարողական վարույթի շրջանակներում, վարույթի մասնակցի և հարկադիր կատարման մարմնի միջև: Հարկադիր կատարման ծառայությունը գործադիր իշխանության մարմին է և գործում է ՀՀ արդարադատության նախարարության համակարգում⁵: Հետևում է, որ կատարողական վարույթի շրջանակներում ծագող հարաբերությունները քաղաքացիադատավարական չեն, քանի որ վերջիններս կարող են առաջանալ բացառապես դատարանի պարտադիր մասնակցությամբ⁶:

Դատական վերանայումը քաղաքացիական դատավարության գործառույթ է, իսկ վերաքննությունը՝ դատական գործունեության ինքնուրույն տեսակ:

Դատական ակտերի վերաքննությունն իրավաբանական գրականության մեջ տարբեր կերպ է բնորոշվում: Այն բնութագրվում է որպես *վերաքննիչ վարույթի հարուցմանը և վերաքննիչ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ չմտած դատական ակտի օրինականությունն ու հիմնավոր-*

վածությունն ստուգելուն ուղղված գործունեություն՝ վերաքննությունը կարգավորող իրավանորմերի ամբողջություն⁷: Նշված ձևակերպումը կիրառելի չէ ՀՀ օրենսդրությամբ ամրագրված քաղաքացիական գործերի վերաքննության պարագայում: Վերաքննիչ դատարանը օրենքով սահմանված դեպքերում կարող է վերանայել առաջին ատյանի դատարանի օրինական ուժի մեջ չմտած և օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը (ՀՀ ՔԳՕ 207-րդ հոդված, 1-3-րդ և 5-7-րդ կետեր), ավելին, նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով վերանայման ենթակա են առաջին ատյանի դատարանի՝ միայն օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը: Ուստի ՀՀ-ում քաղաքացիական գործերով վերաքննությունը կիրառելի է առաջին ատյանի դատարանի ինչպես օրինական ուժի մեջ մտած, այնպես էլ օրինական ուժի մեջ չմտած դատական ակտերի վերանայման պարագայում:

Ռ.Գ. Պետրոսյանի բնորոշմամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում վերաքննության վարույթն առաջին ատյանի դատարանի վճիռը լրիվ կամ մասամբ սխալ համարող կողմի բողոքով վերաքննիչ դատարանում գործը լրիվ ծավալով, ըստ էության, կրկնակի քննելուն և վերլուծելուն ուղղված դատավարական իրավահարաբերությունների և դատավարության նորմերի համակցություն է⁸:

Նշված ձևակերպումը ևս չի համապատասխանում ներկայումս ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում գործող վերաքննության մոդելին, քանի որ վերաքննիչ դատարանը վերանայում է առաջին ատյանի դատարանի ինչպես միջանկյալ, այնպես էլ վերջնական դատական ակտերը, այն էլ՝ միայն վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում (ՔԳՕ 205-րդ հոդված, մաս 1, 219-րդ հոդված, մաս 1):

Ըստ Դ.Ա. Ֆուրսովի և Ի.Վ. Խարլամովայի՝ վերաքննությունն առաջին ատյանի դատարանի օրինական ուժի մեջ չմտած

դատական ակտը բեկանելու (փոփոխելու) խնդրով վերադաս դատական ատյան դիմելն է, որը բողոքում նշված կամ լրիվ ծավալով գործը վերանայելու հիմք է⁹:

Այս տեսակետը ևս քննադատության չի դիմանում: Նախևառաջ, նման մոտեցման պարագայում`

- վերաքննությունը նույնացվում է վերաքննիչ բողոքարկման իրավունքի հետ,

- վերաքննության կարգով վերանայման ենթակա են օրինական ուժի մեջ մտած և ուժի մեջ չմտած դատական ակտերը, հատկապես, երբ ՔԴՕ 144-րդ հոդվածի համաձայն` դատարանի որոշումներն ուժի մեջ են մտնում կայացման կամ ընդունման պահից:

Սեր կարծիքով, վերոնշյալ ձևակերպումներն առավելապես բնորոշում են վերաքննության այս կամ այն տեսակը, և չեն կարող դրվել վերաքննության` որպես դատական վերանայման ինքնուրույն ձևի հասկացության հիմքում: **Վերաքննությունը դատական գործունեության ձև է, որն ուղղված է առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության ընթացքում թույլ տրված խախտումները բացահայտելուն, դատական սխալների ուղղմանը և վերացմանը, իրականացվում է վերաքննիչ բողոքարկման արդյունքում առաջին ատյանի դատական ակտերը վերանայելու, դրանց օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը ստուգելու, ինչպես նաև վերաքննությունը եզրափակող համապատասխան դատական ակտ կայացնելու միջոցով:**

Դատական ակտերի վերանայման

արդյունքում առաջացող հարաբերությունները քաղաքացիադատավարական կապերի համակարգում երկրորդական (աժանցական) են, դրանց յուրահատկությունը պայմանավորված է արդարադատության ակտերի օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը ստուգելու` վերաքննիչ դատարանի խնդիրներով և արտացոլում է դատական վերանայման գործառույթի ինքնավարությունը (ինքնուրույնությունը)¹⁰:

Վերաքննության հարաբերությունների բովանդակությունն առավելապես պայմանավորված է օրենքով սահմանված կարգով դատական ակտերի վերանայմանն ուղղված դատարանի լիազորությունների նպատակային ուղղվածությամբ, որի արդյունքում *վերաքննիչ դատարանի գործունեությունն ընդգրկում է ինչպես վերաքննվող դատական ակտի օրինականության և հիմնավորվածության ստուգումը, այնպես էլ առաջին ատյանի դատարանի կողմից գործերի քննության օրինականության ասպեկտները և դատական վերահսկողության իրականացումը:*

Վերաքննության կարգով դատական ակտի վերանայումը հնարավոր է քաղաքացիական դատավարության տարբեր փուլերում` առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության ընթացքում, երբ բողոքարկվում են միջանկյալ դատական ակտերը, այնպես էլ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի կայացումից հետո, նույնիսկ այն դեպքերում, երբ վճիռն արդեն մտել է օրինական ուժի մեջ:

1. *Зайцев И. М.* Устранение судебных ошибок в гражданском процессе. Саратов, 1985, с. 38-40.

2. *Зайцев И. М.*, там же, с. 91-92.

3. *Պետրոսյան Ռ. Չ.* Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն (իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆ. Գ. Հ. Կարախանյանի խմբագրությամբ): Երրորդ հրատարակություն-Եր.: Երևանի համալսարանի հրատ., 2007, էջ 37:

4. ՀՕ-221, ՀՀՊՏ N 12 (45), 15.06.98

5. «Դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության մասին» 18.02.2004թ. ՀՀ օրենքի հոդված 2, մաս 4, ՀՀՊՏ N18 (317), 31.03.04:

6. Դատական ակտերի հարկադիր կատարումը կարելի է դիտարկել իրավունքների պաշտպանության արդյունավետ միջոցների համատեքստում: ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններում, որպես դատական պաշտպանության արդյունավետ մի-

ջոցներից վերջինը, որի կարևորությունը բխում է Եվրոպական դատարանի պրակտիկայից, նշվում է դատական ակտերի հարկադիր կատարումը, առանց որի դատական ամբողջ գործունեություն կարող էր հավասարվել ոչնչի (ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ/ ընդհանուր խմբագրությամբ` Գ. Հարությունյանի, Ա. Կաղարշյանի.-Եր.: «իրավունք», 2010, էջ 210):

7. Гражданское процессуальное право: Учебник / Под ред. М.С. Шакарян. М., 2004, с. 400.

8. *Պետրոսյան Ռ. Չ.*, նշվ. աշխ., էջ 586:

9. *Фурсов Д.А., Харламова И.В.* Теория правосудия в кратком трехтомном изложении по гражданским делам. Том второй: гражданское судопроизводство как форма отправления правосудия. М., Статут, 2009, с. 484.

10. *Грязева В.В.* Апелляция в арбитражном процессе, дисс. к.ю.н. М., 2005, с. 42.

Армен ТУМАНЯН

*Судья Апелляционного гражданского суда РА,
кандидат юридических наук*

ЗАКОНОМЕРНОСТИ ПРЕСТУПНОСТИ В АРМЕНИИ В КОНЦЕ XX-ГО, НАЧАЛЕ XXI-ГО ВЕКОВ

В любом обществе преступность, являясь негативным явлением, всегда подвержена воздействию множества факторов как объективного, так и субъективного свойства и развивается согласно объективным закономерностям. В этой связи можно сделать вывод, что преступность в современном обществе не пассивный объект государственно-правового воздействия, а активный субъект противостояния правопорядку, в частности, и обществу в целом, и данный субъект, по мнению многих ученых, подвержен периодическому колебанию и изменению.

В общем плане (при росте населения либо активизации иных факторов социально-экономического характера) преступность или отдельные виды преступлений в большинстве стран мира возрастают. На этом фоне просматривается либо ускорение, либо замедление темпов ее прироста.

В основе такой импульсивности лежит широкая гамма детерминант, определяющих содержание основных признаков преступности, различных по силе насыщенности и воздействию.

В свою очередь, как уже давно доказано, преступность способна оказывать специфическое, преобра-

зующее влияние на ту среду, в которой она функционирует, в том числе и на правоохранительную практику и деятельность органов власти и управления в процессе осуществления борьбы с нею.

Возникает потребность предметного исследования как содержания самой преступности, так и закономерностей ее развития, а также факторов, обуславливающих ее структуру, эффективность самой практики борьбы с нею.¹

Каковы же сущность и результаты решения данных вопросов в Республике Армения?

Для понимания данного вопроса необходимо провести анализ состояния преступности в целом, ее отдельных показателей, практики борьбы с нею, несмотря на отсутствие полной открытости уголовной статистики.

Исследования преступности и особенно ее динамики на стыке XX-XXI веков в Армении показывают и выявляют определенные тенденции, закономерности и некоторые отклонения от них. В целом преступность конца XX и начала XXI веков имеет как общие, так и отличительные характеристики.

Что касается общих черт, то на фоне различных факторов преступность возрастала постоянно. Но

темпы ее прироста были всегда намного ниже темпов прироста населения, а в некоторые годы подобный прирост вообще отсутствовал. Как правило, рост преступности сопровождался постоянным колебанием ряда ее показателей: либо увеличением темпов ее роста, либо приостановлением, а нередко и снижением активности на короткий промежуток времени. При этом указанные колебания имели различную протяженность во времени.

За исследуемый период (1979–2011 годы) наблюдается некоторая зависимость роста преступности от темпов прироста населения — а именно, несмотря на некоторые спады, темпы ее прироста, в основном, заметно опережали прирост населения республики. Так с 1979 по 1983 годы население республики увеличилось на 1,47%, в то время как преступность в тот же период времени возросла на 11,9%. Рост преступности с 1988 по 1992 годы составил 157%, а население Армении увеличилось лишь на 5,6%. Подобная картина наблюдается вплоть до 2011 года.

Здесь хотелось бы отметить, что соответствующих доказательств взаимозависимости темпов роста населения и темпов роста преступности нет, однако подобная ситуация настораживает и однозначно указывает на увеличение негативных тенденций в обществе, тем более в настоящее время, когда фактор прироста населения теряет свое активное проявление, так как с 1991 года, как таковой, прирост населения прекратился. «По данным официальной статистики с момента обретения Арменией независимости в 1991 году республику покинуло 1,1 млн человек, движимых преиму-

щественно финансовыми причинами».²

Наивысшие пики роста преступности в Армении отмечены в 1992 году — 16250 и в 2011 году — 16572. По сравнению с 1988 годом, когда было зарегистрировано наименьшее число преступлений за последние 32 года — 6324, в 1992 году число преступлений выросло на 157% или в 2,6 раза, 2011 году — на 162% или в те же 2,6 раза. При этом коэффициент преступности на 100000 населения по сравнению с 1988 годом в 1992 году вырос на 141,1% или в 2,4 раза, а в 2011 году на 174,99% или в 2,7 раза. Интересен тот факт, что в XXI столетии нижний пик преступности, зарегистрированный в 2007 году, составил 8428, что на 33,7% или в 1,3 раза больше, чем нижний пик преступности, зарегистрированный в 1988 году. Здесь необходимо отметить, что в результате исследований процессов, происходящих в современном армянском обществе можно сделать вывод, что преступность XXI века уже никогда не достигнет не только низшего пика XX века — 6324, но и числа преступлений, зарегистрированных в 2007 году — 8428.

Говоря о закономерностях колебания преступности в Армении необходимо отметить, что после достижения пика снижения она доходит до своего пика роста в течение четырех лет. Подобные процессы происходили с 1979 по 1983 год, когда преступность выросла с 7589 до 8548, с 1988 по 1992 год — с 6324 до 16250 и с 2007 по 2011 — с 8428 до 16572. При этом темпы роста преступности во много раз превышают темпы ее снижения. Своего нижнего пика в период одной фазы колебания, как видно, она доходит:

с 1983 года по 1988 год за 5 лет; с 1992 года по 1999 год за 7 лет; с 2002 года по 2007 год за 5 лет.

Наличие подобных закономерностей позволяет сделать вывод, что с 2012 года в Республике Армения должна наметиться тенденция снижения преступности и снижаться преступность будет в течение 5-6 лет, когда она достигнет своего нижнего предела.

Чем же определена подобная тенденция роста преступности в Армении? Какие процессы и явления могли стать причиной подобного скачка, и, в особенности, достижения ею в 1992 и в 2009 году так называемого «порога насыщения», когда она могла бы уже стать вопросом политическим, а не правовым? Попробуем, насколько позволяют рамки данной статьи, разобраться в этом вопросе.

Установление причин преступности вообще задача весьма трудная, поскольку в области социальных явлений существует сложное переплетение взаимодействующих сил, связей и процессов, при котором «с трудом и очень редко можно выявить причинную связь в своем прямом и недвусмысленном качестве».³

При рассмотрении вопроса о процессах и явлениях, влияющих на преступность, криминологи часто употребляют понятие «факторы». Г.А Аванесов дал, на мой взгляд, наиболее удачную классификацию криминогенных факторов:

1) социально-демографические факторы, связанные с процессами урбанизации, миграции, половозрастным изменением структуры населения и др. аналогичными явлениями;

2) экономические факторы, свя-

занные с проблемами благосостояния населения, объемом реализации потребительских товаров, объемом жилищного строительства и т.д.;

3) социальные и социально-психологические факторы, связанные с ослаблением социального контроля за личностью в связи с процессами урбанизации, миграции, ослаблением роли семьи в воспитании детей вследствие занятости женщин в общественном производстве, распада семьи и т.д.;

4) организационно-правовые факторы, связанные с недостаточной эффективностью некоторых правовых норм, недостатками в деятельности правоохранительных органов и т.д.;

5) факторы, которые не могут быть отнесены к первым четырем группам.⁴

Эта классификация имеет в общем универсальный характер. Исследования преступности в Армении показали, что все вышеозначенные факторы оказывали свое влияние, воздействие на состояние преступности. Однако, наряду с ними, начиная с 1989 года на преступность в Армении начали оказывать влияние дополнительные негативные процессы и явления, которые оказали решающее влияние на состояние преступности. Именно они стали основой резкого скачка преступности и достижения ее столь беспрецедентного уровня. Именно о них, насколько это возможно в рамках данной статьи, мы бы хотели поговорить.

1. Внутри- и внешнеполитические факторы

Как справедливо отмечал И.И.Карпец, наиболее остро преступность реагирует на ситуации, связанные с борьбой за власть раз-

личных политических сил. Борющиеся стороны нередко выступают с разжигающими страсти лозунгами, которые уже сами по себе могут содержать признаки преступления, призывы к насильственным действиям, оскорбления, клевету.⁵

Нечто подобное происходило в Армении, в период предшествующий 1992 и 2007-2008 годам, когда преступность достигла пика своего роста.

В феврале 1988 года разгорелся острый межнациональный конфликт между Арменией и Азербайджаном по поводу Нагорного Карабаха. В республике бушевали митинговые страсти, народ под влиянием комитета «Карабах» требовал от центральных властей справедливого решения карабахской проблемы.

Данный конфликт стимулировал погромы и другие насильственные акции в отношении армян в Сумгаите, Кировабаде, Баку. Все это привело к ответной реакции жителей Армении по отношению к проживающим в республике азербайджанцам. В итоге потоки беженцев мигрировали из одной республики в другую. По разным оценкам свыше 300 тысяч армян, в большинстве своем городское население, были изгнаны из Азербайджана, пережили физические, психологические, моральные страдания, стресс, связанный, в том числе, и со сложностями адаптации к новым условиям существования.

Люди, у которых было отнято все нажитое годами, которые чудом спасли свою жизнь из кромешного ада Сумгаита, Кировабада, Баку, оказались в тяжелейших условиях. Эта масса людей не только пополнила ряды безработных, но и в новых условиях жизни стала представ-

лять взрывоопасную категорию населения, готового защитить себя, семью, близких любыми способами и от любых поползновений.

23 августа 1990 года Верховный Совет Армении принял «Декларацию о независимости Армении». Данная декларация провозгласила начало процесса независимости Армении до полного суверенитета. В марте 1991 года Армения отказалась от участия в референдуме о подписании нового союзного договора и решила в сентябре провести свой референдум о независимости республики. 94% населения высказалось за создание независимой республики. Во исполнение воли народа 23 сентября 1991 года Верховный Совет Армении провозгласил независимость республики.

8 декабря 1991 года президенты России, Украины и Белоруссии подписали соглашение о том, что СССР прекращает свое существование.

После развала СССР в Азербайджане путем выборов к власти пришла партия Народного фронта. Президентом был избран его руководитель А.Эльчибей. Руководство независимого Азербайджана отвергло все рекомендации международных организаций и сделало ставку на решение вопроса силою оружия. Попытка президентов Б. Ельцина и Н. Назарбаева выступить посредниками в мирном урегулировании также была отвергнута Азербайджаном. Началась широкомасштабная война против Арцаха и Армении. Арцах оказался в полном окружении, азербайджанская армия подвергла ее столицу Степанакерт и другие населенные пункты артиллерийскому и ракетному обстрелу. В итоге бомбардировок были много-

численные жертвы. «Азербайджанская армия использует в наступлении боевые вертолеты и бронетехнику частей Вооруженных Сил СНГ, равно как и боеприпасы захваченных азербайджанской стороной военных складов Закавказского округа в Агдаме и в поселке близ Баку».⁶

В этот период в Республике Армения назревал конфликт между находящейся у власти партией АОД и ее руководителем, президентом страны Л.Тер-Петросяном и Армянской революционной федерацией «Дашнакцутюн». Развертывание АРФД (как предводителя вооруженной борьбы в НКР) деятельности в Нагорном Карабахе сразу же создало проблему в ее отношениях с руководством Армении. Поначалу возникла идейная полемика. АРФД к этому времени имела определенный опыт конфликтной ситуации с АОД (на учредительном съезде АОД представителей АРФД не было). Конфликт стал более ощутимым в сентябре 1990 года. 5 сентября в телепрограмме «Лрабер» ответственный орган АРФД обратился к армянскому народу с призывом подняться на защиту Арцаха. В ответ на это постоянная комиссия Верховного Совета Армении по утверждению независимости сделала заявление, в котором в резкой форме утверждалось, что «обращение партии противоречит политическому курсу властей Армении... Вновь основанный в Армении орган партии «Дашнакцутюн» берет на себя такую ответственность, на которую ему никто не давал права». В данном заявлении впервые проявилась позиция руководства Армении по отношению к деятельности АРФД. Эта деятельность признавалась неприемлемой. Пожалуй,

именно в этот период впервые интересы двух политических сил пришли в соприкосновение, и отнюдь не случайно, что это произошло по отношению к проблеме Нагорного Карабаха. Как показало время, указанной полемикой было положено начало непримиримому противоборству на последующие годы.

Летом 1992 года был выслан из Армении представитель бюро АРФД, ее первое лицо Грайр Марухян, в дальнейшем противостояние достигло кризисной точки и в декабре 1994 года была приостановлена деятельность всех структур АРФД.

Интересен тот факт, что вовлеченность АОД во внутривнутриполитические конфликты не ограничилась 1992 годом. Она продолжалась и своего апогея достигла в 2008 году.

19 февраля 2008 года состоялись выборы президента Республики Армения. Победу на них одержал премьер-министр Серж Саркисян, набравший 52,8% голосов. Его основной соперник экс-президент и лидер АОД Левон Тер-Петросян набрал 21,5%. Последний опирался в ходе выборов на пеструю коалицию оппозиционных сил, которые по большей части не имели значительной электоральной поддержки.

Пик политической нестабильности в Армении пришелся на конец февраля — начало марта 2008 года. Именно в это время в стране возникла взрывоопасная ситуация.

После выборов Тер-Петросян отказался признать их результаты и попытался осуществить неконституционный захват власти, опираясь на массовые акции протеста.

Получив поддержку не более одной трети избирателей и, без сом-

нения, проиграв премьер-министру Сержу Саркисяну (даже если сделать поправку на возможные фальсификации в пользу С.Саркисяна), Тер-Петросян посчитал возможным довести ситуацию до прямых столкновений между своими сторонниками и силами правопорядка. В итоге несколько человек были убиты и более сотни получили ранения.

По существу Тер-Петросян пытался реализовать сценарий «оранжевой революции» по примеру Украины образца 2004 года, когда, опираясь на массовый митинг в Киеве и заручившись поддержкой части силовых структур, а также Конституционного Суда, Виктор Ющенко добился переголосования и был объявлен победителем.

В Армении, однако, несмотря на колебания ряда руководителей Министерства обороны и других звеньев государственного аппарата, силовые структуры сохранили верность власти, «оранжевый сценарий» в Ереване был сорван.

Осознав провал попытки взять власть путем «революционного натиска», Тер-Петросян и его сторонники перешли к политике долговременной осады, предусматривающей различные формы постоянного давления на власть — сочетания пропагандистских и уличных методов борьбы.

Несмотря на видимую стабилизацию внутривнутриполитической ситуации в Армении после президентских выборов 2008 года, оппозиция во главе с Л.Тер-Петросяном не сдалась и продолжает борьбу, хотя и видоизменила формы этой борьбы, сделав ставку на легальность и законность, приняв также участие в парламентских выборах 2011 года.

В результате вышеизложенных

политических выпадов, конфликтов получила новый стимул к росту количественному, притом резкому, и ужесточению качественному, обычная, общеуголовная преступность, что проявилось и в увеличении групповой преступности, и в появлении новых ее видов, и в усилении жестокости и пренебрежении правами и самой жизнью людей.

Созданной политической нестабильностью в своих корыстных интересах воспользовались обычные уголовники, которые, не исключается, стали активными участниками политической кампании.

2. Социально-экономические факторы

С момента развала СССР и обретения Арменией независимости начались попытки произвести революционные перемены во всех сферах жизни, в том числе социальной, экономической, правовой, морально-нравственной, в сфере управления, попытки построения нового общества, что всегда сопровождается глубокими потрясениями, кризисными явлениями во всех областях жизни. Как справедливо отмечается в литературе — обществу переходного периода присущ динамический хаос.⁷

Главным негативным последствием развала СССР был разрыв установившихся экономических связей. Блокада со стороны Азербайджана привела к еще более глубокому кризису экономики. В страну не поступало ни энергоносителей, ни сырья. Из-за развала экономики в тяжелом положении оказалась финансовая система, началась неуправляемая инфляция, когда граждане республики, проснувшись утром, превратились в миллионеров, однако за миллион рублей

трудно было купить даже канистру бензина. В ноябре 1993 года правительство было вынуждено ввести в обращение собственную валюту — армянский драм, который при продолжающемся кризисе быстро обесценился. Как метко подметил А. Габузян: «Более чем десятилетний период построения нового общества в Армении привел к истинно трагическим последствиям почти во всех сферах жизни».⁸

По сравнению с 1980-ыми годами производство электроэнергии сократилось в 2,5 раза, денежные сбережения граждан после 1993 года, когда внедрялась национальная валюта, сократились в 200 раз, ныне работает лишь 7% промышленных предприятий страны, 55,05% населения республики находятся ниже уровня бедности (по некоторым экспертным оценкам 86,3% населения республик можно считать бедным), практически исчез средний класс (коэффициент Джина составляет 0,593), возникло ранее неизвестное армянскому обществу явление — безработица, официальный коэффициент которой составляет 11,7 на 100 тысяч населения (это явно заниженная цифра, потому что в основу расчета брались лишь официально зарегистрированные безработные). По сведениям управления гражданской авиации РА республику, по состоянию на 2000г., покинуло 644 тысячи человек (без учета перевозок по автомобильному и железнодорожному транспорту).⁹

Исследования, проведенные в Армении институтом Геллапа, привели к плачевным результатам: «Армения, где своим уровнем жизни не удовлетворены 35% населения, отнесена к 18-ти «страдающим» стра-

нам». Ее по данному показателю опережают лишь Болгария и Йемен, где жизнь беспросветна для 45% и 38% жителей соответственно. По данным того же института, опубликованным на основании проведенного в августе 2011 года опроса среди почти тысячи жителей Армении порядка 39% респондентов хотели бы перебраться на постоянное жительство в другую страну. Эта цифра является самой высокой среди 12 бывших советских республик, охваченных данным опросом.¹⁰

На данный момент в Армении имеется мало возможностей, привлекающих для трудоспособного населения страны.

3. Фактор Спитакского землетрясения

Вышеизложенные негативные криминогенные процессы были углублены Спитакским землетрясением, которое произошло 7 декабря 1988 года в 11 часов 41 минуту местного времени. Социально-экономическая обстановка в зоне бедствия послужила дополнительным «катализатором» для роста преступности как в самой зоне бедствия, так и в республике в целом. В 1989 году преступность в районах, подвергшихся землетрясению, возросла по сравнению с 1987-1988 годами в 1,4 раза. По линии уголовного розыска был зафиксирован рост преступности по сравнению с 1987 годом на 93,9%, по сравнению с 1988 годом — на 61,8%.¹¹ «Сравнительный анализ преступности в г. Ереване, Абовянском, Ехегнадзорском, Севанском и Эчмиадзинском районах республики, которые не пострадали от землетрясения, но которые по своим экономико-социальным показателям до стихийного

бедствия во многом были похожи на Спитакский регион (по количеству населения, его социальному составу, инфраструктуре промышленности и сельского хозяйства) показал, что несмотря на рост преступности и в этих регионах имеются значительные различия как в темпах роста преступности, так и в структуре самой уголовной преступности. Так, например, в 1989 году количество преступлений, зарегистрированных по линии уголовного розыска, увеличилось в этих регионах по сравнению с 1987 годом на 35,4%, с 1988 годом — на 31,5%. Это соответственно на 58,5% и на 30,3% меньше чем в зоне бедствия».¹²

Результатом действия вышеозначенных факторов стал беспрецедентный рост преступности, а именно, «достижения ее, так называемого, «порога насыщения», именно в годы, последующие внутриполитическим кризисам, в частности 1992 и 2009-2011 годах.

В этот период резко увеличилось также количество лиц, совершивших преступления. В частности, в 2009 году совершило преступления

10889 человек, что на 52 или на 1,7% больше, чем в 2008 году. При этом число лиц, повторно совершивших преступления, по сравнению с тем же периодом увеличилось всего на 66 или на 2,3%.

Это означает, что происходит процесс криминализации населения, а именно 10286 человек, ранее не имевших столкновения с законом попали в сферу деятельности правоохранительных органов.

Подобная ситуация не может не тревожить. Она настоятельно требует принятия адекватных мер, в первую очередь направленных на предупреждение преступности — снижения активности действия криминальных факторов.

Государство и общество должны не только объективно оценить ситуацию, но и предпринять превентивные меры по минимизации этих угроз с использованием не только финансовых ресурсов, управленческого потенциала, но и идеологических, политических средств воздействия на массовое сознание и социальное поведение населения.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. *Аванесов Г.А.* Криминология и социальная профилактика. М., 1980.
2. Армения вошла в тройку самых страдающих стран мира. Исследование GALLUP, www.newsarmenia. Ru 14.04.2012 год.
3. *Габузян А.А.* Проблемы преступности в Республике Армения в переходный период. Ереван, 2007.
4. Голос Армении (Коммунист), номер 25(52), 1992-03-06.
5. *Григорян М.* Армяне перебираются в Россию. <http://inosmi.ru/caucasus/201/0330/167902019.htm>.
6. *Карпец И.И.* Преступность. Иллюзии и реальность. М., 1992.
7. Материалы МВД Армянской ССР 1989 года.
8. Материалы Полиции РА.
9. *Миклош Вермеш* Основные проблемы криминологии. М., 1978.
10. *Наумова Н.Ф.* Жизненная стратегия человека в переходном обществе. Социологические исследования. М., 1995.
11. *Туманян А.Э.* Проблемы предупреждения преступности в условиях стихийного бедствия. Диссертация на соискание ученой степени к.ю.н. М., 1997.
8. *Габузян А.* Проблемы преступности в Республике Армения в переходный период. Ереван, 2007, с. 7.
9. *Габузян А.* Проблемы преступности в Республике Армения в переходный период. Ереван, 2007, с. 7.
10. «Армения вошла в тройку самых страдающих стран мира» - исследование Gallup, www.newsarmenia.ru 14.04.2012г. См. также Марина Григорян «Армяне перебираются в Россию», <http://inosmi.ru/caucasus/201/0330/167902019.htm>.
11. Материалы МВД Армянской ССР за 1989 год.
12. *Туманян А. Э.* Проблемы предупреждения преступности в условиях стихийного бедствия. Диссертация на соискание ученой степени к.ю.н. М., 1997, с. 60.

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՅԻՄԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՍԱԾ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ` ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2012 թվականի հոկտեմբերի 19-ին

դռնբաց դատական նիստում, քննելով Արմեն Վանյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի 31.05.2012 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ Արմեն Վանյանի հայցի ընդդեմ ՀՀ արդարադատության նախարարության դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության (այսուհետ՝ Ծառայություն)՝ Ծառայության Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն բաժնի հարկադիր կատարողի 27.06.2011 թվականի որոշումը վերացնելու (անվավեր ճանաչելու) և նույն մարմնին 15.11.2010 թվականին Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից կայացված և օրինական ուժ ստացած թիվ ԵԱԲԳ/1370/02/10 գործով վճիռը (վճռի հիման վրա տրված կատարողական թերթի պահանջը) կատարելուն (ի կատար ածելուն) պարտավորեցնելու պահանջների մասին,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Արմեն Վանյանը պահանջել է վերացնել (անվավեր ճանաչել) Ծառայության Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն բաժնի հարկադիր կատարողի 27.06.2011 թվականի որոշումը և նույն մարմնին պարտավորեցնել կատարելու Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 15.11.2010 թվականին կայացված և օրինական ուժ ստացած թիվ ԵԱԲԳ/1370/02/10 գործով վճռի հիման վրա տրված կատարողական թերթի պահանջը:

ՀՀ վարչական դատարանը (դատավոր՝ Ա. Ծատուրյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 30.01.2012 թվականին վճռել է՝ Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն բաժնի հարկադիր կատարողի 27.06.2011 թվականի որոշումը վերացնելու (անվավեր ճանաչելու) պահանջի մասով հայցը մերժել, իսկ Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից կայացված և օրինական ուժ ստացած թիվ ԵԱԲԳ/1370/02/10 գործով վճռի հիման վրա տրված կատարողական թերթի պահանջը կատարելուն պարտավորեցնելու պահանջի մասով գործի վարույթը կարճել:

ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 31.05.2012 թվականի որոշմամբ Արմեն Վանյանի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 30.01.2012 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Արմեն Վանյանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

ՆՈՑԵՄԲԵՐ 2012 11 (160)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածը, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը, սխալ է մեկնաբանել «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 14-րդ հոդվածը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է այն հանգամանքը, որ պատասխանողը հայտնաբերել է պարտապանին սեփականության իրավունքով պատկանող անշարժ գույք, որը պետք է հրապարակային սակարկությունների միջոցով իրացվեր և դրա հիմքով ի կատար ածվեր օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը, օգտվելով ինտերնետով ծանուցման պաշտոնական կայքով տրված ծանուցման հնարավորություններից, կատարել հրապարակային սակարկությունների անցկացման մասին պարտապանի ծանուցում: Հետևապես պատասխանողը չպետք է ավարտեր կատարողական վարույթը՝ պարտապանի գտնվելու վայրը պարզելու անհնարին լինելու հիմքով, այլ պետք է հայտնաբերված անշարժ գույքը սահմանված կարգով իրացներ, որը չի արվել:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 31.05.2012 թվականի որոշումը և այն փոփոխել՝ հայցը բավարարել, կամ բեկանել որոշումը և գործն ուղարկել նոր քննության:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1. Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը 15.11.2010 թվականի թիվ ԵԱՔԳ/1370/02/10 վճռով բավարարել է Արմեն Վանյանի հայցը և վճռել է Նիկոլայ Միրզոյանից հօգուտ Արմեն Վանյանի բռնագանձել 4.000.000 ՀՀ դրամ, վերջինիս կողմից վճարված պետական տուրքի գումարը՝ 80.000 ՀՀ դրամի չափով, ինչպես նաև 100.000 ՀՀ դրամ՝ որպես փաստաբանի վարձատրության գումար (գ.թ. 9-10):

2. Նշված վճիռը ստացել է օրինական ուժ, և դրա հիման վրա Երևան քաղաքի Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը 27.12.2010 թվականին տվել է կատարողական թերթ (գ.թ. 11):

3. Ծառայության Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն բաժնի հարկադիր կատարողի 27.06.2011 թվականի որոշմամբ ավարտվել է 08.02.2011 թվականին հարուցված թիվ 01/04-854/11 կատարողական վարույթը՝ պատճառաբանելով, որ կատարողական գործողությունների ընթացքում անհնար է եղել պարզել պարտապանի գտնվելու վայրը, սակայն արգելանք է կիրառվել պարտապանին սեփականության իրավունքով պատկանող Ռոստոմյան փողոցի թիվ 26 տան նկատմամբ, իսկ որպես նշված որոշումը կայացնելու իրավական հիմք նշվել է «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 28-րդ հոդվածը, 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը և 41-րդ հոդվածի 2-րդ մասը (գ.թ. 12-13):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Քննելով վճռաբեկ բողոքը նշված հիմքի սահմաններում՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն հիմնավոր է մասնակիորեն հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Դատական պրակտիկա

Սույն որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրմանը.

Բռնագանձման վերաբերյալ դատական ակտերի կատարողական վարույթի ընթացքում պարտապանի գույքի գտնվելու վայրի հայտնի լինելու դեպքում, արդյոք պարտապանի գտնվելու վայրի անհայտ լինելը կարող է խոչընդոտ հանդիսանալ այդ գույքի վրա բռնագանձում տարածելու համար:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը պարտադիր է բոլոր պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, իրավաբանական անձանց և քաղաքացիների համար ու ենթակա է կատարման Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքում:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք:

«Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ հարկադիր կատարողն ավարտում է կատարողական վարույթը, եթե անհնարին է պարզել պարտապանի գտնվելու վայրը, իսկ հարկադիր կատարողի և (կամ) պահանջատիրոջ ձեռնարկած՝ օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները եղել են ապարդյուն:

Սույն օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2.1-ին կետի համաձայն՝ հարկադիր կատարողն ավարտում է կատարողական վարույթը, եթե անհնարին է պարզել պարտապանի գույքի գտնվելու վայրը, իսկ հարկադիր կատարողի և (կամ) պահանջատիրոջ ձեռնարկած՝ օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները եղել են ապարդյուն:

Սույն օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի համաձայն՝ հարկադիր կատարողն ավարտում է կատարողական վարույթը, եթե պարտապանը չունի գույք կամ եկամուտներ, որոնց վրա կարելի է բռնագանձում տարածել և հարկադիր կատարողի՝ նույն օրենքի 40-րդ հոդվածի երրորդ մասով սահմանված կարգով իրականացված հետախուզումը և (կամ) պահանջատիրոջ կողմից պարտապանի գույքը փնտրելու ուղղությամբ ձեռնարկված՝ օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները եղել են ապարդյուն:

Սույն օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետի համաձայն՝ հարկադիր կատարողն ավարտում է կատարողական վարույթը, եթե ոչ գույքային բնույթի կատարողական վարույթներով կատարողական գործողությունների ընթացքում անհնարին է դարձել դատական ակտի կատարումը:

Նշված նորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ հարկադիր կատարողն ավարտում է կատարողական վարույթը, եթե անհնարին է պարզել պարտապանի գտնվելու վայրը և կատարողական ակտի կատարումը կապված է պարտապանի անձի հետ, իսկ եթե առկա է գույք, ապա հարկադիր կատարողը կարող է շարունակել կատարողական թերթի պահանջների կատարումը, հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի մեկնաբանությունը պետք է տրվի ՀՀ Սահմանադրության և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայում ամրագրված դրույթների լույսի ներքո:

ՀՀ Սահմանադրության 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետու-

թյունում ճանաչվում և պաշտպանվում է սեփականության իրավունքը:

ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու, տնօրինելու և կտակելու իր սեփականությունը: Սեփականության իրավունքի իրականացումը չպետք է վնաս պատճառի շրջակա միջավայրին, խախտի այլ անձանց, հանրության և պետության իրավունքներն ու օրինական շահերը:

ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ հոդվածի 1-ին մասը վերաբերում է սեփականության սուբյեկտիվ իրավունքի բովանդակությանը, ըստ որի՝ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու, տնօրինելու և կտակելու իր սեփականությունը: Այս նորմն ամրագրում է սեփականությունից անարգել օգտվելու հնարավորությունը՝ սեփականատիրոջ հայեցողությամբ:

ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ նախադասությունը գալիս է հաստատելու, որ սեփականության իրավունքն «անսահմանափակ» իրավունք չէ, որ սեփականատերը չի կարող սեփականության իրավունքն իրականացնել կամայականորեն: Այդ իրականացումը չպետք է վնաս պատճառի շրջակա միջավայրին, խախտի այլ անձանց, հանրության և պետության իրավունքներն ու օրինական շահերը:

Սեփականության անարգել օգտագործմանն անդրադառնում է նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը, որի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ ունի իր գույքից անարգել օգտվելու իրավունք: Ոչ որի չի կարելի գրկել նրա գույքից, բացառությամբ ի շահ հանրության և այն պայմաններով, որոնք նախատեսված են օրենքով ու միջազգային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներով:

Նախորդ դրույթները, այնուամենայնիվ, չեն խոչընդոտում պետության՝ այնպիսի օրենքներ կիրառելու իրավունքին, որոնք նա անհրաժեշտ է համարում ընդհանուր շահերին համապատասխան, սեփականության օգտագործման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու կամ հարկերի կամ մյուս գանձումների կամ տուգանքների վճարումն ապահովելու համար:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածը բաղկացած է 3 առանձին կանոններից, որի առաջին կանոնը ձևակերպում է գույքից անարգել օգտվելու իրավունքը, երկրորդը վերաբերում է գույքի առգրավման հարցերին և այդ առնչությամբ հստակ պայմաններ է սահմանում, իսկ երրորդ կանոնն ընդունում է, որ պետությունները, ի թիվս այլ իրավասությունների, իրավունք ունեն ընդհանուր շահից ելնելով՝ վերահսկել գույքի օգտագործումը՝ այդ օրենքների կիրառման անհրաժեշտության պարագայում (Տես Մպորթոնգը և Լոնրոդն ընդդեմ Շվեդիայի գործով Եվրոպական դատարանի 22.09.1982 թվականի վճիռը, կետ 61):

Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում քննարկման առարկա դարձնել Եվրոպական դատարանի վճռով սահմանված երրորդ կանոնը, որի պայմաններում պետության գլխավոր նպատակը գույքի օգտագործումը վերահսկելն է՝ լինի դա հանրային շահից ելնելով, թե հարկերի կամ մյուս գանձումների կամ տուգանքների վճարումն ապահովելու համար:

ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ հոդվածի, ինչպես նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի իմաստով՝ սեփականության իրավունքը բացարձակ չէ, ուստի Սահմանադրությամբ և արձանագրությամբ նախատեսվում է այն սահմանափակելու իրավական հնարավորություն: Միաժամանակ, Եվրոպական դա-

Դատական պրակտիկա

տարանը նախատեսում է մի շարք չափանիշներ, որոնց պետք է բավարարի այդ սահմանափակումը, և որոնց առկայության դեպքում այն կարող է համարվել թույլատրելի սահմանափակում:

Գույքից անարգել օգտվելու միջամտությունը կարող է թույլատրելի համարվել, եթե՝

1. նախատեսված է օրենքով,
2. բխում է հանրային շահից,
3. անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում:

Առաջին պայմանը ենթադրում է համապատասխան օրենքի առկայություն, որը նախատեսում է սեփականության օգտագործման սահմանափակումները: Այն միաժամանակ պետք է բավարարի «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրությամբ և Եվրոպական դատարանի վճիռներով սահմանված պահանջները (Տես Ջեյմսը և այլք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով Եվրոպական դատարանի 1986 թվականի փետրվարի 21-ի վճիռը, կետ 67):

Երկրորդ պայմանը սահմանում է, որ սեփականության իրավունքի իրականացման միջամտությունը պետք է հետապնդի իրավաչափ նպատակ՝ ելնելով ընդհանուր, հանրային շահից (Տես Former king of Greece and others v Greece գործով Եվրոպական դատարանի 2000 թվականի նոյեմբերի 23-ի վճիռը, կետ 83):

Երրորդ պայմանը նախատեսում է, որ գույքից անարգել օգտվելու միջամտությունը պետք է անհրաժեշտ լինի ժողովրդավարական հասարակությունում և ուղղված լինի իրավաչափ նպատակի հասնելուն: Անհրաժեշտ է բարենպաստ հավասարակշռություն ստեղծել հանրության շահից բխող պահանջումների և անհատի իրավունքների միջև: Նման բարենպաստ հավասարակշռությանը հնարավոր չէ հասնել այն դեպքերում, երբ գույքի սեփականատերը ստիպված է «անհատական և չափազանց մեծ անհարմարություններ» կրել: Կոնվենցիայի խախտում սկզբունքորեն տեղի չի ունենա, եթե առկա է կոնվենցիոն իրավունքին ավելի քիչ սահմանափակող միջոց, քան այն, որն ընտրվել է որոշակի նպատակի հասնելու համար, սակայն երկու միջոցներն էլ դուրս չեն պետության հայեցողության թույլատրելի շրջանակից: Մյուս կողմից՝ հետապնդվող նպատակի և միջամտության համարժեքության հարցը լուծելիս Եվրոպական դատարանն անպայմանորեն պետք է հաշվի առնի այլընտրանքային լուծումների առկայությունը: Պետության հայեցողության թույլատրելի շրջանակները կախված են գործի հանգամանքներից, Կոնվենցիայով երաշխավորված իրավունքի տեսակից, միջամտության արդյունքում հետապնդվող իրավաչափ նպատակի բնույթից, ինչպես նաև միջամտության ծավալներից (Տես Former king of Greece and others v Greece գործով Եվրոպական դատարանի 2000 թվականի նոյեմբերի 23-ի վճիռը, կետ 89, Սկոլլոն ընդդեմ Իտալիայի գործով Եվրոպական դատարանի 28.09.1985 թվականի վճիռը, կետ 32):

Ելնելով ՀՀ Սահմանադրության և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի վերոնշյալ իրավական կարգավորումներից և հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը թույլ է տալիս ավարտել կատարողական վարույթը, եթե անհնարին է պարզել պարտապանի գտնվելու վայրը, իսկ հարկադիր կատարողի և (կամ) պահանջատիրոջ ձեռնարկած՝ օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները եղել են ապարդյուն, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով վերոնշյալ նորմի կիրառման և մեկնաբանության հարցը պետք է պարզել՝ հաշվի առնելով պարտատիրոջ և պարտապանի սահմանադրական և կոնվենցիոն իրավունքների հավասարակշռված պաշտպանությունը,

իսկ պարտապանի կամ պարտատիրոջ սեփականության իրավունքի միջամտության հարցը պետք է գնահատել համաչափության սկզբունքի լույսի ներքո:

Նախատեսված է օրենքով.

«Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ հարկադիր կատարողն ավարտում է կատարողական վարույթը, եթե անհնարին է պարզել պարտապանի գտնվելու վայրը, իսկ հարկադիր կատարողի և (կամ) պահանջատիրոջ ձեռնարկած՝ օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները եղել են ապարդյուն:

Վերոնշյալը ցույց է տալիս, որ օրենքով նախատեսված է հարկադիր կատարման վարույթի շրջանակներում կատարողական վարույթի ավարտման իրավական հնարավորություն, այսինքն՝ պարտատիրոջ պահանջը փաստացի չբավարարվելու պայմաններում նույնիսկ օրենսդիրը նախատեսել է հարկադիր կատարման վարույթն ավարտելու հնարավորություն: Հետևաբար պարտատիրոջ սեփականության իրավունքի սահմանափակման իրավական հնարավորությունը նախատեսված է օրենքով:

Բխում է հանրային շահից.

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ կատարողական վարույթի նման ձևով ավարտի իրավական հնարավորությունը բխում է հանրային շահերից և կոչված է ապահովելու այլ անձանց, այդ թվում՝ կատարողական վարույթում պարտապանի իրավունքների պաշտպանությունը: Այսինքն՝ նման ձևով կատարողական վարույթն ավարտվում է, քանի որ պարտապանի գտնվելու վայրը պարզելու անհնարինության հետևանքով կատարողական հետագա գործողությունները չեն կարող իրականացվել օրենքով սահմանված կարգով՝ երաշխավորելով կատարողական վարույթի մասնակիցների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը:

Անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում.

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ համաչափության մեջ անհրաժեշտության հանգամանքը քննարկելիս պետք է հաշվի առնել, որ դրա նպատակն է բարենպաստ հավասարակշռություն ստեղծել պարտապանի և պարտատիրոջ իրավունքների միջև և պետք է հաշվի առնել, որ նշված նորմի մեկնաբանության հետևանքով գույքի սեփականատերը չպետք է ստիպված լինի կրել «անհատական և չափազանց մեծ անհարմարություններ»:

Նշված նորմի և պարտատիրոջ սեփականության իրավունքի համաչափ միջամտության հարցը քննարկելիս Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում նշել, որ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը պետք է դիտարկել կատարողական գործողությունների կատարման իմաստի և կատարողական վարույթն ավարտելու ողջ իրավակարգավորման համատեքստում:

Մասնավորապես, բացի վերոնշյալ դեպքից, նույն օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2.1-ին կետի համաձայն՝ հարկադիր կատարողն ավարտում է կատարողական վարույթը, եթե անհնարին է պարզել պարտապանի գույքի գտնվելու վայրը, իսկ հարկադիր կատարողի և (կամ) պահանջատիրոջ ձեռնարկած՝ օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները եղել են ապարդյուն:

Այսինքն՝ օրենսդիրը վերը նշված մասերով նախատեսել է կատարողական վարույթն ավարտելու երկու դեպք՝ երբ

- անհնարին է պարզել պարտապանի գտնվելու վայրը կամ
- երբ անհնարին է պարզել պարտապանի գույքի գտնվելու վայրը:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վերոնշյալ տարբերակումն օրենսդրի կողմից ինքնանպատակ չէ, և օրենսդիրը նույն համաչափության սկզբունքի շրջանակներում

Դատական պրակտիկա

տարբերակել է այն դեպքերը, երբ կատարողական վարույթը պետք է ավարտվի՝ կապված պարտապանի անձի և պարտապանի գույքի գտնվելու վայրի անհնարինու-թյան հետ: Նշված մեկնաբանությունը բխում է նաև «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի այլ դրույթներից: Մասնավորապես, նշված օրենքի 40-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի համաձայն՝ պարտապանի և (կամ) նրա գույքի գտնվելու վայրի մասին տեղեկություններ չլինելու դեպքում հարկադիր կատարողը որոշում է կայացնում պարտապանի և (կամ) նրա գույքի հետախուզում հայտարարելու մասին: Պարտապանի գույքի հետախուզումն իրականացնում է հարկադիր կատարման ծառայությունը՝ սույն օրենքով սահմանված կարգով: Պարտապանի գույքի հետախուզում չի իրականացվում մինչև 50.000 դրամ պահանջի բավարարմանն ուղղված գույքային բնույթի կատարողական վարույթներով և ոչ գույքային բնույթի կատարողական վարույթներով, բացառությամբ քրեական գործերով տուգանքների բռնագանձման և գույքի բռնագրավման, ալիմենտային, աշխատավարձի բռնագանձման և կյանքին ու առողջությանը պատճառված վնասի հատուցման վերաբերյալ կատարողական վարույթներով: Նույն հոդվածի 4-րդ մասը հստակ նշում է, որ պարտապան ֆիզիկական անձի հետախուզումն իրականացվում է միայն այն դեպքերում, երբ նրա բացակայությունն անհնար է դարձնում կատարողական գործողությունների իրականացումը:

Նշված նորմերը ցույց են տալիս, որ օրենսդիրը հստակ տարբերակում է այն դեպքերը, երբ կատարողական գործողությունների կատարումը կապված է պարտապանի հետ, և երբ կատարողական գործողությունները կապված են պարտապանի գույքի հետ: Նման տարբերակված իրավակարգավորումն էլ ուղղված է համաչափության սկզբունքի պահպանմանը՝ մի դեպքում կոչված լինելով ապահովել պարտապանի և պարտատիրոջ անձնական իրավունքների նկատմամբ համաչափ միջամտությունը, իսկ մյուս դեպքում կոչված լինելով ապահովել պարտապանի և պարտատիրոջ գույքային իրավունքների (սեփականության իրավունք) հավասարակշռված պաշտպանությունը և համաչափ միջամտությունը:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն դեպքերում, երբ պարտապան ֆիզիկական անձի բացակայությունն անհնար չի դարձնում կատարողական գործողությունների իրականացումը, նրա անձի հետախուզում կարող է և չիրականացվել: Նշված տրամաբանությունից ելնելով՝ օրենսդիրը նախատեսում է կատարողական վարույթն ավարտելու երկու դեպք՝ կապված անձի և կապված անձի գույքի պարզման անհնարինության հետ: Հետևաբար Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված՝ պարտապանի գտնվելու վայրը պարզելու անհնարինության դեպքում վարույթն ավարտվում է այն պատճառով, որ առանց տվյալ անձի ֆիզիկական ներկայության օբյեկտիվորեն հնարավոր չէ շարունակել կատարողական գործողությունները և փաստացի կատարել դատական ակտը: Իսկ այն դեպքում, երբ պարտապանը ֆիզիկապես ներկա է, սակայն նրա ֆիզիկական ներկայությամբ նույնպես օբյեկտիվորեն հնարավոր չէ փաստացի կատարել դատական ակտը, քանի որ այն գույքային բնույթ ունի և փաստացի կարող է կատարվել պարտապանի գույքի առկայության դեպքում, այդ դեպքի համար էլ օրենսդիրը պարտապանի ֆիզիկական ներկայության պարագայում հնարավոր է համարում ավարտել կատարողական վարույթը պարտապանի գույքի գտնվելու վայրը պարզելու անհնարինության դեպքում:

Այնուամենայնիվ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ միայն անձի գույքի առկայության դեպքում նրա բացակայությամբ կատարողական գործողությունների իրակա-

նացումը, նրա գույքի նկատմամբ որոշակի կատարողական գործողությունների կատարումը, որն ուղղված է պարտատիրոջ իրավունքների ապահովմանը և դատական ակտի կատարմանը, չպետք է բացարձակ բնույթ կրի, քանի որ պարտապանի իրավունքների և շահերի անտեսմամբ նշված գործողությունների կատարումը կխախտի բարենպաստ հավասարակշռություն ստեղծելու պահանջը, ինչն իր հերթին կհանգեցնի համաչափության սկզբունքի խախտման: Հետևաբար նմանատիպ դեպքերում յուրաքանչյուր գործով պետք է պարզվի՝ արդյոք չեն անտեսվել կամ խախտվել պարտապանի այն հիմնարար նյութական և ընթացակարգային իրավունքները (երաշխիքները), որոնք ՀՀ Սահմանադրությունը, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան, ՀՀ օրենսդրությունը վերջինիս համար նախատեսել է որպես իր իրավունքների ապահովման երաշխիք:

Բացի այդ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, քննելով Խաչատրյաններն ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության գործը, 01.03.2010 թվականի վճռով նշել է, որ «Դատարանը կրկնում է, որ 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը պաշտպանում է քաղաքացիական իրավունքների և պարտականությունների հետ կապված հայց հարուցելու յուրաքանչյուրի իրավունքը: Այդպիսով, այն ներառում է «դատարան դիմելու իրավունք»-ը, որի ասպեկտներից մեկը հանդիսանում է դատարանի մատչելիության իրավունքը, այսինքն՝ դատարանում քաղաքացիական գործերով վարույթ հարուցելու իրավունքը: Մինչդեռ, այդ իրավունքը կլիներ անիրական, եթե Պայմանավորվող Պետության իրավական համակարգը թույլ տար, որ վերջնական, պարտադիր դատական որոշումները մնան չկատարված՝ ի վնաս մի կողմի: Անընդունելի կլինեք, եթե 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը մանրամասն նկարագրեր կողմերին տրված դատավարական երաշխիքները (արդարացի, հրապարակային դատավարություն և գործերի քննության անընդհատության սկզբունք) առանց դատական որոշումների կատարման երաշխիքների: Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի մեկնաբանումը միայն դատարանի մատչելիության և դատավարությունների անցկացման իրավունքի շրջանակներում, հավանաբար, կառաջացներ մի իրավիճակ, որը անհամատեղելի կլինեք օրինականության սկզբունքի հետ, որը Պայմանավորվող Պետությունները Կոնվենցիան վավերացնելիս պարտավորվել են հարգել: Յանկացած դատարանի կողմից ընդունված դատական որոշման կատարումը Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի իմաստով պետք է դիտվի որպես «դատավարության» բաղկացուցիչ մաս (տես Բուրդովն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով Եվրոպական դատարանի 04.09.2002 թվականի վճիռը, կետ 34)»: «Դատարանը, այնուհետև, կրկնում է իր նախադեպային իրավունքը այն առումով, որ Դիմումատուի օգտին կայացրած վճռի կատարմանը հասնելու անհնարինությունը բերում է 1-ին Արձանագրության 1-ին հոդվածի առաջին նախադասության մեջ սահմանված՝ իր գույքից անարգել օգտվելու իրավունքի միջամտության (տես Յասիունիենեն ընդդեմ Լիտվայի գործով Եվրոպական դատարանի 06.03.2003 թվականի վճիռը, կետ 45): Դատարանը նշում է, որ մինչ օրս, 2001թ. հունիսի 2-ին Դիմումատուների օգտին կայացված վճիռը ընդհանուր առմամբ մնում է չկատարված: Հետևաբար, Դիմումատուների դեպքում պարտքերի վերադարձման ընթացքը մինչև այժմ տևել է ավելի քան ութ տարի և չորս ամիս, որից մոտավորապես յոթ ու կես տարին ընկնում է Դատարանի իրավասության տակ *ratione temporis*: Դատարանը գտնում է, որ Դիմումատուների օգտին կայացված վճռի կատարման համար անհրաժեշտ միջոցներ չձեռնարկելով՝ հայաստանյան իշխանությունները սահմանափակել են Դիմումատուների «դատարան դիմելու իրավունք»-ի իմաստը և զգալի ժամանակահատվածով խոչընդոտել են և դեռ խոչընդոտում են Դիմումատուների՝ գու-

Դատական պրակտիկա

մարն ամբողջությամբ ստանալուն, որի իրավունքը նրանք ունեին, որն էլ հավասարեցվում է իրենց գույքից անարգել օգտվելու անհամաչափ միջամտության: Հետևաբար, տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի և դրան կից 1-ին Արձանագրության 1-ին հոդվածի խախտում»:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 22-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը նույն օրենսգրքով սահմանված կարգով հավաքված ապացույցների հետազոտման և գնահատման միջոցով պարզում է գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող բոլոր փաստերը:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանը, անմիջականորեն գնահատելով գործում եղած բոլոր ապացույցները, որոշում է փաստի հաստատված լինելու հարցը՝ բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա հիմնված ներքին համոզմամբ: Դատարանը վճռի մեջ պետք է պատճառաբանի նման համոզմունքի ձևավորումը:

Նշված նորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ դատարանը գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող բոլոր փաստերը պարզում է ապացույցների հետազոտման և գնահատման միջոցով: Ընդ որում, փաստի հաստատված լինելու հարցը դատարանը պարզում է գործում եղած բոլոր ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա հիմնված ներքին համոզմամբ, ինչպես նաև պարզում է այն կամ այն ապացույցի վերաբերելիության հարցը:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետի համաձայն՝ անվավեր է առոչինչ չհանդիսացող այն ոչ իրավաչափ վարչական ակտը, որն ընդունվել է կեղծ փաստաթղթերի կամ տեղեկությունների հիման վրա, կամ եթե ներկայացված փաստաթղթերից ակնհայտ է, որ ըստ էության պետք է ընդունվեր այլ որոշում: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված ոչ իրավաչափ վարչական ակտը կարող է անվավեր ճանաչվել այդ ակտն ընդունող վարչական մարմնի կամ դրա վերադաս մարմնի կողմից, ինչպես նաև դատական կարգով:

Տվյալ հոդվածի վերլուծությունից հետևում է, որ օրենսդիրը ոչ իրավաչափ է դիտում նաև այն վարչական ակտը, եթե ներկայացվել են այնպիսի փաստաթղթեր, որոնցից ակնհայտ է, որ ըստ էության տվյալ վարչական ակտով պետք է ընդունվեր այլ որոշում: Ընդ որում, տվյալ ակտի ոչ իրավաչափ՝ անվավեր լինելու հանգամանքը ճանաչվում է ինչպես այդ ակտն ընդունող վարչական մարմնի կամ դրա վերադաս մարմնի կողմից, այնպես էլ դատական կարգով (տե՛ս ըստ հայցի «Յուպիտեր» ՍՊԸ-ի ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առնաբեր պետական եկամուտների կոմիտեի Գորիսի տարածքային հարկային տեսչության՝ 20.05.2009 թվականի թիվ 1000041 ստուգման ակտը մասնակիորեն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին վարչական գործով Վճռաբեկ դատարանի 25.06.2010 թվականի թիվ ՎԴ-1/0073/05/09 որոշումը):

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանը, քննելով թիվ ԵԱԶԴ/1370/02/10 քաղաքացիական գործն ըստ հայցի Արմեն Վանյանի ընդդեմ Նիկոլայ Միրզոյանի՝ գումարի բռնագանձման մասին, 15.11.2010 թվականին վճռել է հայցը բավարարել: Նիկոլայ Միրզոյանից հօգուտ Արմեն Վանյանի բռնագանձել 4.000.000 ՀՀ դրամ՝ որպես փոխառությամբ վերցված գումար, 80.000 ՀՀ դրամ՝ որպես նախապես վճարված պետական տուրք, ինչպես նաև 100.000 ՀՀ դրամ՝ որպես փաստաբանի վարձատրության գումար: Նշված վճիռը չի բողոքարկվել և մտել է օրինական ուժի մեջ: Արաբկիր և Քանաքեռ-Զեյթուն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից 27.12.2010 թվականին տրվել է կատարողական թերթ: Հարկադիր կատարողի

27.06.2011 թվականի որոշմամբ ավարտվել է 08.02.2011 թվականին հարուցված թիվ 01/04-854/11 կատարողական վարույթն այն պատճառաբանությամբ, որ կատարողական գործողությունների ընթացքում անհնար է եղել պարզել պարտապանի գտնվելու վայրը, սակայն արգելանք է կիրառվել պարտապանին սեփականության իրավունքով պատկանող Ռոստոմյան փողոցի թիվ 26 տան նկատմամբ, իսկ որպես նշված որոշումը կայացնելու իրավական հիմք է նշվել «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը: Այսինքն՝ հարկադիր կատարողի 27.06.2011 թվականի որոշմամբ 08.02.2011 թվականին հարուցված թիվ 01/04-854/11 կատարողական վարույթն ավարտվել է այն հիմքով, որ անհնարին է պարզել պարտապանի՝ Նիկոլայ Սիրգոյանի գտնվելու վայրը, իսկ հարկադիր կատարողի և (կամ) պահանջատիրոջ՝ Արմեն Վանյանի կողմից ձեռնարկված օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները եղել են ասպարոյուն:

Սույն գործով Դատարանն Արմեն Վանյանի հայցը մերժելու, իսկ Վերաքննիչ դատարանը, Դատարանի վճիռն անփոփոխ թողնելու իր որոշման հիմքում դրել են այն փաստը, որ հայցվորը որևէ գործողություն չի ձեռնարկել պարտապան Նիկոլայ Սիրգոյանի գտնվելու վայրը հայտնաբերելու ուղղությամբ: Այսինքն՝ չի աջակցել Ծառայությանը՝ վերջինիս վրա դրված պարտականությունը կատարելու համար: Իսկ հարկադիր կատարողի ձեռնարկած միջոցներն արդյունք չեն տվել, այն է՝ Նիկոլայ Սիրգոյանի գտնվելու վայրը չի հայտնաբերվել:

Մինչդեռ, Վճռաբեկ դատարանը, վերը նշված պատճառաբանություններից ելնելով, հանգեց այն եզրակացության, որ հարկադիր կատարողը, ավարտելով գումարի բռնագանձման վերաբերյալ դատական ակտի կատարողական վարույթն այն հիմքով, որ թեև հայտնի է պարտապանի գույքի գտնվելու վայրը, բայց անհայտ է պարտապանի գտնվելու վայրը՝ զգալի ժամանակահատվածով խոչընդոտել է և դեռ շարունակում է խոչընդոտել իր գումարն ամբողջությամբ ստանալու պարտատիրոջ իրավունքը:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործը պետք է ուղարկել նոր քննության, վերոշարադրյալ կանոններով՝ համաչափության սկզբունքի պահպանմամբ քննություն իրականացնելու համար:

Այսպիսով, վերը նշված հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 118.9-րդ հոդվածի, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 118.15-118.18-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի 31.05.2012 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել ՀՀ վարչական դատարան՝ նոր քննության:

2. Դատական ծախսերի բաշխման հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

THE CONSTITUTIONAL REGULATION OF HUMAN DIGNITY IN THE RA

HRACHIK YARMALOYAN
*EXPERT IN GIZ “LEGAL AND JUDICIAL REFORM ADVICE
IN SOUTH CAUCASUS” PROGRAM*

In November 2005 constitutional amendments were adopted to the Constitution of the RA, where essential changes were made in reference to the basic human rights' concept, in particular to the constitutional regulation of human dignity. The constitutional amendments adopted stronger and more human-rights-oriented regulation of Constitution, where Human Dignity as inviolable constitutional value was placed both on the fundament of “State-Individual” relations and on the fundament of the constitutional regulation of human rights and freedoms. Article 3 of the Constitution stipulates that the human being, his dignity and the fundamental human rights and freedoms are an ultimate value, and Article 14 states that human dignity shall be respected and protected by the state as an inviolable foundation of human rights and freedoms. Both of these articles were adopted in the result of amendments to the Constitution in 2005.

The author makes analysis of constitutional regulation of human dignity in the Constitution of the RA taking into consideration the developments both in Armenian and foreign constitutional laws and in International law.

THE ESSENTIAL ISSUES OF LEGAL AND FACTUAL ERROR.

ROZA ABRAHAMYAN
ASSISTANT OF JUDGE AT CRIMINAL APPELLATE COURT OF RA

The error is the person's incorrect evaluation of his crime and its consequences. Such kinds of errors are not persuading by law.

It would be necessary to connate the issues related to the law errors to the constitution, in order to give them legal solution and involve in the Criminal Code.

We believe that such an approach give an opportunity to provide a more complete account the principle of sin responsibility.

PECULIARITIES OF THE INSTITUTION OF EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY IN CASE OF RECONCILIATION WITH THE AGGRIEVED (LEGAL COMPARATIVE ANALYSIS)

HAYK HARUTYUNYAN
*SPECIALIST OF THE ORGANIZATIONAL-LEGAL DEPARTMENT
OF RA JUDICIAL DEPARTMENT
POST-GRADUATE STUDENT
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY*

The aim of this article is to investigate the peculiarities of the institution of exemption from

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

criminal liability in case of reconciliation with the aggrieved in criminal legislation of foreign countries. The paper explores countries belonging to the Romano-Germanic as well as Anglo-Saxon legal systems and at the same time there is made a legal comparative analysis with the criminal legislation of RA. At the same time the author presents the peculiarities of the institution of exemption from criminal liability in case of reconciliation with the aggrieved based on legal comparative analysis as the discussed institution is unique in various countries.

THE ROLE OF THE GROUNDS AND CONDITIONS OF RELEASING FROM CRIMINAL LIABILITY IN THE CRIMINAL LAW OF RA

ARA POGHOSYAN
POLICE SENIOR LIEUTENANT, POLICE SENIOR INVESTIGATOR OF THE CENTRAL INVESTIGATIVE DIVISION OF YEREVAN INVESTIGATIVE DEPARTMENT OF THE GENERAL INVESTIGATIVE DEPARTMENT OF THE RA POLICE

So, in this scientific article is studied some legislative and theoretical problems about the grounds and conditions of releasing from criminal liability. The author suggested some legislative solutions on the discussed problems. At the same time the author presents the peculiarities of the institution of exemption from criminal liability. The author tried to substantiate the fact that the exemption from criminal liability is more complicated intellectual process then qualifying offenses.

THE LEGAL MECHANISMS OF DOMESTIC AND INTERNATIONAL LAW IN THE FIELD OF HUMAN AND CIVIL RIGHTS, DIRECTIONS AND FORMS OF COOPERATION

EDUARD AVAGYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY

The article noted that in the field of human personal rights, in the case of ensuring the international standards, cooperation of Constitutional law of the Republic of Armenia and international law is based on the forms of impact of international law on national law, methods and definition of the borders, conditioned by them. The ways and methods of the impact discussed make the necessary elements of the mechanisms of cooperation of domestic and international law in the field mentioned. In this regard, the issue of realization of international standards of human personal rights in the Constitutional law of the Republic of Armenia acquires a special urgency.

ARMENIA'S LEGAL SYSTEM AND ROMANCE-GERMANIC LEGAL FAMILY, LINKS OF CONNECTION

GEVORG SARGSYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF ARMENIA

The main guidelines and similarities of historical development of national legal system with Romance-Germanic (continental) legal system, as well as the role of national legal system included in the world legal map are discussed thoroughly in the article.

ՆՈՏԵՍԻԲԵՐ 2012 11 (160)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - ԲԵՅՈՒՄԵ

LEGAL REGULATION OF FINANCIAL POLICY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

NAZELI SUKIASYAN
PhD IN LAW, DOCENT

In the article the first time developed the idea, according to which the individual elements constituting the content of financial policy generated by the industrial relations, which have public importance, are component of the state social-economic policy, and therefore are subject to legal regulation.

THE NATURE OF ADMINISTRATIVE AGENCIES AND THE INSTITUTE OF MUTUAL ADMINISTRATIVE ASSISTANCE

KAREN ZARIKYAN
*COUNSELOR OF THE CHAIRMAN OF
THE ADMINISTRATIVE COURT OF THE REPUBLIC
OF ARMENIA POST-GRADUATE STUDENT OF
THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY*

The article discusses the features which characterize administrative agencies and the institute of mutual administrative assistance. The research shows that there are some problems with the definition of the legal term of “administrative agencies” which lead to another legal problem connected with disclosure of the nature of the institute of mutual administrative assistance.

SOME ISSUES CONCERNING THE FULFILLMENT OF RIGHTS BY THE PARTICIPANTS OF THE CORPORATE RELATIONSHIPS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

ASHKHEN SOGHOMONYAN
*YEREVAN STATE UNIVERSITY FACULTY OF LAW
MASTER'S DEGREE 2ND YEAR STUDENT*

The protection of rights of minority shareholders of the corporation from the abuse of rights by the majority shareholders and management bodies of the corporation is one of the important issues of corporate law in the Republic of Armenia.

The neglect of interests of certain groups in a corporation can have unfavorable consequences not only for the minority shareholders, but also for the corporation itself. The absence of balanced satisfaction of interests of all shareholders can lead to various corporate collisions.

Taking into consideration the importance of the protection of minority shareholders' rights this article involves the observation of more frequently violated rights, the cases of abuse of rights by the majority shareholders case law concerning this issue, as well as the discussion of legal measures which will allow to prevent such violations and abuse.

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

THE PROBLEMS ON THE ESSENCE AND THE PURPOSES OF APPEAL HEARING IN CIVIL PROCESS

VAHE HOVHANNISYAN
PhD IN LAW, DOCENT OF THE YSU

The article covers the issues related to the analysis of the main problems of the essence and purposes of appeal hearing in civil process, which were examined not only within the scopes of problems of the judicial system of the Republic of Armenia in general, but also within the frame of the problems to be tackled by this instance of courts. The judicial review of cases was contemplated as a function of civil process in the article, and the appeal hearing was considered as an independent type of judicial process. It was stated that the main problem of the appeal hearing is the review of the lawfulness and reasonableness of judicial acts of the courts of the first instance, which is an independent demonstration of the protection of rights in judicial manner and it is realized as a result of appealing against the judicial act. The author did not share the viewpoint expressed in publications about the definitions of the concept of appeal hearing, according to which the institution of appealing and the concept of reviewing of judicial acts are similar, or about the ideas when the role and main problems of the current institution in civil process are revealed based on the concrete type of appealing. The author came to conclusion that the activity of appellate court in civil process in RA includes both the checking the lawfulness and reasonableness of judgments and the provision of legality of process in courts of first instance, as well as the implementation of judicial supervision, which accordingly corresponds with the right of a person to appeal against the judgment. It is possible to appeal against the decision during the whole stages of civil process. It is possible to submit an application of appeal not only during the process in courts of first instance while appealing against the interlocutory judgment, but also after making final ruling, and even when the ruling has already come into force.

ЗАКОНОМЕРНОСТИ ПРЕСТУПНОСТИ В АРМЕНИИ В КОНЦЕ XX-ГО, НАЧАЛЕ XXI-ГО ВЕКОВ

АРМЕН ТУМАНЯН
*СУДЬЯ АПЕЛЛЯЦИОННОГО ГРАЖДАНСКОГО СУДА РА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК*

В статье сделан анализ преступности в Армении на стыке веков. Сделана попытка определить тенденции преступности в современном армянском обществе. На основании изучения закономерностей криминального поведения сделан вывод, что преступность в Армении растет постоянно. При этом резкий рост ее наблюдается в течении 4-х лет: с 1979 по 1983 год, с 1988 по 1992 год, с 2007 по 2011 год. В промежутке между пиками роста снижение происходит в два и более раза медленнее. Это говорит о том что темпы роста преступности в несколько раз превышают темпы ее снижения.

Сделана попытка в рамках статьи рассмотреть наиболее значимые криминогенные факторы.

ՆՈՅԵՄԲԵՐ 2012 11 (160)

YSU
Իւրաւանութիւն

Թեւավոր խոսքեր

Իսկական խիզախությունն արտահայտվում է հանգիստ ինքնատիրապետման և իր պարտքի անվրդով կատարման մեջ՝ հաշվի չառնելով ոչ մի աղետ ու վտանգ:

Ջ.ԼՈԿ

Խիզախությունն աճում է վտանգի հետ, ինչքան նեղն ես, այնքան ավելի է շատանում ուժդ:

Ֆ. ՇԻԼԼԵՐ

Իսկական խիզախությունը քչախոս է՝ նրա համար այնքան քիչ արժե իրեն ցույց տալը, որ նա բուն հերոսությունը համարում է պարտականություն, այլ ոչ թե սխրագործություն:

Ա.Ա.ԲԵՍՍՈՒԺԵՎ-ՍԱՌԼԻՆՍԿԻ

Մի արա այն, ինչը դատապարտում է քո խիղճը, և մի ասա այն, ինչը համաձայն չէ ճշմարտության հետ: Պահպանիր այս ամենակարևորը, և դու կկատարես քո կյանքի ամբողջ խնդիրը:

ՄԱՐԿՈՍ ԱՎՐԵԼԻՈՍ

Մեծ է խղճի հզորությունը՝ այն հնարավորություն է տալիս միատեսակ զգալ անմեղից հեռացնելով ամեն տեսակի վախ և մեղավորի երևակայության մեջ անդադար պատկերելով նրան արժանի բոլոր պատիժները:

ՑԻՑԵՐՈՆ

ՆՈՑԵՄԲԵՐ 2012 11 (160)

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՁԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արվյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am

ՂԱՏԱԿԱՆ
Ինֆորմացիոն